

Pablo Picasso, Hlava, 1909

Otto Gutfreund, Milenci, 1913–1914

Básnické nekrology Vítězslava Nezvala

JIŘÍ POLÁČEK

Sousloví básnický nekrolog označuje báseň, která je ohlédnutím za nějakou známou osobností, pocházející nejčastěji z oblasti kultury. Básni tohoto druhu existuje bezpočet. Najdeme je například v tvorbě Fráni Šrámka, Jaroslava Seiferta, Františka Halase, Vladimíra Holana, Františka Hrubína, ale i Vítězslava Nezvala, v jehož poezii se objevují v dílech z meziválečného období, z let nacistické okupace i z doby poválečné. Přiblížme si deset takových nekrologů věnovaných spisovatelům, a to v chronologickém sledu.

První z nich představuje ohlédnutí za Růženou Svobodovou. Pochází z roku 1920 a je dostupné v *Pozůstalých básních* (1990), tvořících sedmatřicetý svazek Nezvalova *Díla*, již předtím však bylo otištěno v *Literárním archivu* PNP (19–20, 1987). Jeho název *Z rodného kraje* básničky Růženy Svobodové napovídá, že Nezval jeho hlavním motivem učinil spisovatelčino rodiště, tedy Mikulovice u Znojma. Píše o nich jako o „malouнкé, tiché vísce na Moravě“, jež „tajemným žalem ovanuta pláče“, neboť srdce její rodačky „ztluhlo v mramorový kámen“: „To srdce zhaslo s velkým milováním, / s dětinnou láskou k poníženým světa...“

V roce 1929 Nezval napsal známou Smuteční hranu za Otokara Březinu. Poprvé se objevila v druhém ročníku časopisu *ReD*, záhy vyšla jako bibliofilie zásluhou litomyšlského vydavatele Josefa Portmana a poté se stala součástí *Básní noci* (1930); samozřejmě byla vydána v různých dalších reedicích, například v druhém svazku Nezvalova *Díla* (1952). Její autor se inspiroval březinovskou motivikou a obrazností, přičemž tvůrce *Tajemných dálek* pojal jako krále poezie, který nemá následníka: „Je bez nástupce král jak by se průvod bral / a beze slova štkal pod tíhou kruté rány / měsíc jak svatý Grál se světlem rozehrál / a hrana hučí dál na všechny čtyři strany // Je opuštěný trůn v smutečném smyku strun / králové bez korun se rozpadají v prachu / a světlo sedmi lun jež hlídá texty run / se tříští na portál

Karikatura Vítězslava Nezvala
od Františka Bidla

Portrét Otokara Březiny
od Karla Čapka

a uhasíná v strachu // Je bez nástupce
král jak by se posel bral / a těžce vrávo-
ral stín koně smrti kluše / v korunovační
sál kde jak by duhou hrál / se vznáší
svatý Grál z hvězd básnickovy duše.“ Je
nutno dodat, že o této básni se zmiňuje
mimo jiné František Hrubín ve své
vzpomínkové knížce *Lásky* (1967), je-
jíž březinovskou kapitolu pojmenoval
právě Nezvalovými slovy: Je bez ná-
stupce král.

Na konci roku 1938 se Nezval v Li-
dových novinách rozloučil s Karlem
Čapkem. V nekrologu s názvem *Karlu
Čapkovi*, napsaném v noci 25. prosince
1938, spojil smutek z Čapkovy smrti
s těžkou dobovou situací. Apostrofuje

Čapka jako tvůrce, který „měl rád svou řeč, / svůj český lid“, jež opustil „v tak
truchlivý čas, / v osudné době / po pohromě“. Byl odvolán „z věčného národa,
jenž se zas vzpomátuje“, neboť je stále živ a „vleče jen svůj kříž / na bedrech,
jež jsou trochu nalomena.“

V následujícím roce se Nezval musel rozloučit i s Jiřím Mahenem. Jak
známo, byli dlouholetí přátelé a jejich vztah reflektuje hojná odborná literatura,
rozličné vzpomínky i korespondence. Připomeňme si nezvalovské monografie
Miroslava Macháčka (*Vítězslav Nezval*, 1980) a Milana Blahynky (*Vítězslav
Nezval*, 1981), mahenovskou monografii Štěpána Vlašína (*Jiří Mahen*, 1972)
nebo studii Jiřího Heka Nezvalova první básnická knížka *Most* a Jiří Mahen
(*Vítězslav Nezval – spolutvůrce pokrokové kulturní politiky*, 1986), jakož i Ne-
zvalovy memoáry *Z mého života* (1959) a vzpomínkovou knihu Karly Mahe-
nové *Život s Jiřím Mahenem* (1978). Z edic korespondence je třeba připomenout
hlavně tituly *Adresát Jiří Mahen* (1964) a *Depeše z konce tisíciletí* (1981).

Mahen stál u počátků Nezvalovy básnické tvorby, o čemž svědčí i skutečnost,
že mu Nezval věnoval rukopisnou prvotinu *Melancholičtí upíři* i její přepracova-
vanou verzi s názvem *Jitro*. Mahen oba soubory, jež jsou dostupné v *Pozůstalých
básních*, posoudil v dopisech datovaných 3. května a 1. září 1920. Později mu
mladý básník dedikoval báseň *Smrt* (*Most*, 1922), *Podivuhodného kouzelníka*
(1922) a „báseň noci“ *Diabolo* (1926). Pominout nelze ani báseň *Na dnešek*, kte-
rou Nezval Mahenovi poslal v dopisu 8. srpna 1932 a v níž ztvárnil sen o jeho
smrti. V dalším roce přispěl do sborníku k jeho padesátinám (*Mahenovi*, 1933)
a též mu poskytl prostor ve svých *Moderních básnických směrech* (1937).

Vzhledem ke všem těmto faktům není divu, že po jeho sebevraždě se s ním
rozloučil rozsáhlou básní s názvem *Tryzna*, mající podtitul *Památce Jiřího*

Mahena a zařazenou do sbírky *Pět minut za městem* (1940). Evokuje v ní jednu silvestrovskou oslavu za Mahenovy účasti, přičemž popisuje i jeho vzhled. Mluví o něm jako o muži, „který podruhé už sotva narodí se“, který „kráčel věčně do pekel a s nebem se rval“ a stal se „obětí melancholie“. Nezval vzpomíná na chvíle společně prožité v Brně a Praze, jež líčí po způsobu Apollinairova *Pásma* a s využitím četných asociací a anafor. Glosuje těžkou dobu a situaci, kdy se člověku svět promění v „trýznivé vězení“, takže nechce „vůbec žít“. Své rozloučení, korespondující s Halasovou básní *Smrt Jiřího Mahena (Ladění, 1942)*, Nezval uzavírá s částeč-

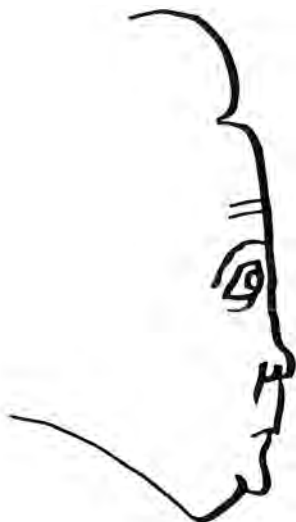
Autoportrét Karla Čapka

ným opakováním úvodních veršů: „Náš věk je přetížený strom jenž trčí z kráteru / Rok za rokem nám odchází jak průvod fráterů / Jdou s rozžatými svícemi z nichž bílé slzy kanou / Buď sbohem krásný korzáre buď sbohem / na shledanou!“

Velmi přátelský vztah měl Nezval i s Vladislavem Vančurou. Lze se o tom dočíst v uvedené nezvalovské monografii Milana Blahynky a v jeho obou monografiích vančurovských (*Vladislav Vančura, 1978; Vladislav Vančura, 1981*), jakož i ve zmíněných Nezvalových memoárech a ve vzpomínkách Ludmily Vančurové (*Dvacet šest krásných let, 1967*). Dokladem řečeného přátelství je též dedikace *Akrobata* (1927) či pozdravná báseň nazvaná *Vladislav Vančura ze sbírky Skleněný havelok* (1932).

Na Vančurovu smrt Nezval reagoval stejnojmennou básní, posléze zařazenou do *Historického obrazu I–III* (1945). Její první strofa zní takto: „Byl jak pyšné citadely středověkých měst. / V jeho erbu bylo psáno jedno slovo: Čest! / Kořeny byl v zemi, květem na pomezí hvězd.“ Nezval pak Vančuru přirovnává k šlechticům popraveným na Staroměstském náměstí v roce 1621 (byli to „jeho rodní bratři, jeho dvojníci“) a praví, že „žil a zemřel pro čest, pro vlast, pro poezii“. Nakonec evokuje jeho popravu, kdy „nejvíc pohrdal“, kdy jeho „celý lidský vesmír padal do trávy“ a sám „stoupal po schodišti smrti do slávy“. Lze dodat, že podobné vančurovské nekrology napsali i Jaroslav Seifert nebo František Hrubín: Seifertova báseň *Za Vladislavem Vančurou* vyšla ve sbírce *Přílba hlíny* (1946) a Hrubínova *Země Vladislava Vančury* je součástí *Řeky Nezapomnění* (1946).

Ve sbírce *Veliký orloj* (1949) najdeme báseň *Kresba Roberta Desnose*. Je rozloučením s francouzským surrealistickým básníkem, jehož život se uzavřel v Terezíně. Nezval evokuje hlavně jeho věznění, přičemž v mnoha asociacích a reminiscencích uplatňuje obraznost surrealistické ražby: „V zemi kam jezdili

Portrét Františka Halase
od Františka Bidla

Portrét Jiřího Mahena
od Eduarda Miléna

jeho přátelé visí prapory / On to ví a neví
upíraje oči na stěp plané růže / Již zvedl
cestou a za nic nevymění / V zemi kde je
básníkem aniž to tužil / Básníkem několika
zázračných vět a prázdného pokoje s jedi-
ným klíčem / On to ví a neví v jakési márnici
ozdobené vlajícími kapesníky /
V márnici kde se rozednívá prsten na mi-
losrdných rukou žen / Prsten svobody pro
niž zas hlasitě zaznívá píseň...“

Uvedená sbírka obsahuje i Panychidu za
S. K. Neumanna. Tvoří ji proud veršů na-
psaných na počest básníka, jenž jakoby
„odjel právě na prázdniny“, a tak jde o verše
méně zatížené smutkem. Jsou jakýmsi smí-
řeným ohlédnutím, v němž se asociativně
připomíná Neumannova osobnost a odkaz:
„V pokoji kde usnul stáhli záclonu / Změ-
něn v řeky zaklet do svých záhonů / Do ji-
nocha jenž se znovu zamiloval / Jako
pampeliška rozplynul se v slova / Buší
v mladém srdci demonstrujících.“ Tato me-
tamorfóza se pak rozvíjí v dalších verších,
které obrazně vyjadřují, čím vším se zes-
nulý básník stal: „Je tou hradbou těl s níž
sluním se a koupu / Telefonní linkou shody
národů / Sopkou která chrlí na svět svobodu
/ Prakem který zabil sveřepého rysa /
Rudým zátiším v němž svítí bílá mísa / Vi-
chrem který smetá tvrdé klobouky / Stud-
nou z které prýští voda na louky...“

Dalším Nezvalovým rozloučením jsou Tři
smuteční básně za Františka Halase, obsa-
žené ve sbírce *Křídla* (1952). Vztah mezi Ne-
zvalem a Halasem byl složitý a rozporuplný,
což osvětluje například Ludvík Kundera ve
své halasovské monografii (*František Halas*,
1999) nebo sám Nezval ve svých me-
moárech *Z mého života*. Tři uvedené básně
jsou však výrazem autorova velkého smutku.

V první z nich Nezval chápe Halasův
skon jako „konec trojské války srdce

s mozkem“ a evokuje jeho dva oblíbené měsíce: „Tvůj zlatolístý říjen, z větvi svát, / bude dál zvonit chodcům rzivou hudbou. / Tvůj hrobař zlatolístý listopad / nás bude usmiřovat s lidskou sudbou.“ V následujících verších je připomenuta Halasova „neškemrající hrdost“, jeho „zaslíbenost měsíci“ i dílo poutající „vazbou k rodné zemi“, za něž se mu dostává ocenění: „Básníku, odbila tvá hodina. / Smrt jehla probodla tě bez milosti / v těch drahých místech, na něž připíná / ti národ hvězdu první velikosti.“

V druhé básni Nezval ztvárňuje některé fragmenty z Halasova života, přičemž spojuje jeho smrt s úmrtím jeho matky: „Jak tenkrát, když průvan táh / v kuchyni, kde tvá matka / ležela mrtvá na márách, / jak tenkrát, když průvan táh / a mrzla jinovatka.“ V třetí básni motivicky dominuje Halasovo sepětí s krajem jeho rodu, kam se autor *Torza naděje* po smrti vrací („Hrobník ti rýčem odstýlá / tvé lůžko v rodné trávě.“). Nezval lituje, že už se tam tento „hrdý nosič pochodní“ nemohl vrátit živý: „Co ze všeho však nejvíc bolí, / že, Františku, ses nedožil / útěchy rodných luk a polí.“ Útěchou je zanechané dílo, v němž se jeho tvůrce, „velký lovec obrazů“, skryl a ve kterém se „prochází živ“.

Ve zmíněných *Křídlech* se nachází také Rozloučení s Konstantinem Bieblem. Dlouholetý přátelský vztah obou básníků opět reflektují memoárové práce (především Nezvalovy vzpomínky *Z mého života*), edice korespondence (zejména *Depeše z konce tisíciletí*) i literatura odborná, kterou v roce 2011 významně obohatila kniha Milana Blahynky a Davida Vody s názvem *Bojím se jít domů, že uvidím kožené kabáty na schodech*, mající podtitul *Zápisky Vítězslava Nezvala a jiné*

Portrét Vladislava Vančury
od Františka Muziky

Portrét S. K. Neumanna
od Adolfa Hoffmeistera

dokumenty k smrti Konstantina Biebla (její autoři tuto tematiku zpracovali i v časopisu *Host* 5/2012). Nezvalovu a Bieblovu blízkost dokazují též básně: Nezvalova báseň Konstantin Biebl ve *Skleněném haveloku* a Bieblův Manifest Vítězslavu Nezvalovi ve sbírce *Bez obav* (1951).

Nezval ve svém rozloučení s autorem *Zrcadla noci* píše, že jeho sebevraždu chce „přejít prostě mlčením“. Pojímá tuto báseň jako bilanci společných zážitků, neboť spolu prožili „plných třicet let“, nastiňuje však i kontext doby a variuje motivy smutku plynoucího z Bieblovy smrti: „Já slyším, milý Kost’o, nárek / z ateliérů, z vináren. / Dnes truchlí stánky květinárek, / sirény pražských továren.“ Další verše evokují Bieblovu osobnost a jeho psychické problémy, jakož i jeho básně, které „nám zůstanou“, zatímco o jejich tvůrci se řekne, že „odjel na Jávu“, kam „jel tou lodí, jež dovážela kávu, čaj“, anebo se poví, že „usnul na zahrádce“ a chce „po své práci spát“.

Je třeba dodat, že vedle tohoto Nezvalova nekrologu existuje řada dalších básnických rozloučení s Konstantinem Bieblem, jejichž autory jsou například František Branislav, Jaroslav Bednář, Jiří Taufer, Milan Kundera, Karel Šiktanc, Vlastimil Školaudy a Jan Ryska, ale i Z. K. Slabý, Egon Bondy, Vladimír Reisel nebo Jaromír Měšťan. Podrobně o tom pojednává řečená kniha Milana Blahynky a Davida Vody.

Poslední Nezvalovo básnické rozloučení představuje nekrolog *Za Petrem Bezručem*, zahrnutý do *Básní všedního dne* (1962). Je projevem autorova láskyplného vztahu k Bezručovi, který k němu měl obdobný poměr. Dokazují to – jak dokládá Jiří Urbanec ve studii *Vítězslav Nezval a Petr Bezruč (Vítězslav Nezval – spolutvůrce pokrokové kulturní politiky)* – jejich dopisy otištěné v *Depších z konce tisíciletí*, osobní kontakty v padesátých letech či Bezručova pozorná četba Nezvalových děl. Láskyplnost Nezvalova vztahu k autoru *Slezských písní* explicitně manifestují již úvodní verše jeho nekrologu: „Já jsem vás miloval / Smuteční slovo ať řekne někdo jiný...“ Nezval pak evokuje Bezručovu smrt („Ve vašich očích vyhasla světýlka...“), přičemž na něj pohlíží jako na muže, který „dávno zemřel“ a „dávno z mrtvých vstal“. Ač v závěru tvrdí, že „už není se čeho bát“, přece se podle něj stalo „něco ve vesmíru“, když „hvězdě vypadl poslední zub“.

Jestliže se básnické nekrology v Nezvalově poezii vyskytují od jejich počátků až po závěrečné období, reflektují její celý vývoj a maně svědčí o autorově dlouhodobé fascinaci smrtí. Tvoří svébytný tematický celek, korespondující s různými pozdravnými a příležitostnými básněmi, jejichž adresáty byli Toyen, Jindřich Štyrský, Karel Teige, Vladislav Vančura, Josef Šíma, Konstantin Biebl, Vilém Závada či Roman Jakobson. Stejně jako tyto básně jsou i uvedené nekrology synekdochickým vyjádřením Nezvalova vztahu k evokovaným osobnostem a namnoze i cennou výpovědí o nich samotných.

Studie je zkrácenou a upravenou verzí referátu, předneseného 20. června 2012 na brněnské literárněvědné konferenci Neviditelný Nezval.

Jak jsem se stal podezřelým ze špionáže

Vzpomínka na Jugoslávii

VLADIMÍR SPOUSTA

Můj příběh se odehrál v dobách nedávných, leč mladší generaci jen málo známých, kdy český a slovenský národ usiloval o „světlé komunistické zítřky“. Tak se tehdy o těch časech vyjadřovali novináři snažící se tímto eufemismem zakrýt neradostnou žitou skutečnost. Tedy v očekávání šťastné budoucnosti a za asistence horečného vyzbrojování nukleárními zbraněmi jsme s manželkou zatoužili po moři (tehdy jugoslávském) a slastech, které nám suchozemcům byly odepírány.

Za přísného dohledu jedné politické strany se mi z milosti komunistických bossů podařilo získat povolení vycestovat do tehdejší Jugoslávie – jakéhosi státního hybridu, jehož národnostní a etnická nesoudržnost byla permanentně upevňována politickým a zvláště policejním aparátem kapitalistického socialismu (či socialistického kapitalismu). Dodnes nevím, jak jsem unikl bdělému oku „kádrováka“ – stranického dohlázele na odboru školství Krajského národního výboru v Brně. K jeho povinností patřilo sledovat taková ideově pomýlená a politicky nespolehlivá individua, jako byla moje maličkost. (V tom čase jsem byl totiž zaměstnán jako etoped v diagnostickém ústavu.)

Náš příběh začal na počátku podzimu roku 1984. „Osedlali“ jsme rodinného „oře“ – takto starou, ale čerstvě renovovanou škodovku (1000 MB) a snesli do ní vše, o čem jsme se domnívali, že budeme na cestě do teplých krajín potřebovat; kromě mnoha jiných věcí i dvě přikrývky a dva malé podhlavníky. Tato výbava nám měla umožnit ve zdraví přečkat v autě i chladné noci (nízký devizový příslib nám nedovoloval přespávat v hotelech). Pochopitelně jsme neopomenuli poctivě a po pravdě vyplnit čestné prohlášení (jakousi přílohu k doložce k cestovnímu pasu) o tom, které cenné věci do té kapitalismem „načichlé“ země vyvážíme. V jeho podrobném seznamu figurovalo vedle tří fotoaparátů a filmového materiálu i (světe, div se) nafukovací lehátko, které bylo v té době v naší zemi nedostatkovým, tzv. „podpultovým“ zbožím, ale v Jugoslávii běžnou součástí trhu. Věci, které byly v tomto prohlášení uvedeny, jsme byli povinni zase dovést zpět! To proto, abychom snad nepodlehli pokušení a v Jugoslávii je nezpeněžili, a nezpůsobili tak socialistickému hospodářství ekonomickou újmu. Tehdy byla totiž celá naše země jedním velkým „absurdistanem“; větší část národa si však zvykla a vnímala mnohé zákazy, příkazy a nařízení prosazované komunistickým režimem jako nutné zlo a časem bohužel i jako normu.

V domnění, že jsme „vyzbrojeni“ proti všem nástrahám daleké cesty, vyrazili jsme časně zrána 23. září léta Páně 1984 na cestu směrem k Bratislavě. Když

jsme dojeli do Bratislavy a já jsem si jako řidič připravoval doklady pro celníky a pohraniční strážníky, polil mě náhle, ve zlé předtuše studený pot. Zjistil jsem totiž, že moje domácí příprava na cestu nebyla až tak svědomitá a že mi proto chybí jeden z nejdůležitějších dokladů – řidičský průkaz. Co zbývalo? Otočit o 180° a – pochopitelně už méně natěšeně a s patričnou (i když pochopitelnou) sérií nelichotivých manželčinych komentářů jsme ujížděli zpět do Brna. Tak neslavně skončil první den naší cesty do vysněné Jugoslávie. Tehdy jsem ovšem netušil, že causa „řidičák“ je jen nevinná „ochutnávka“ toho, co nás čeká při zpáteční cestě z dovolené.

Při všech svých cestách za poznáním jsem využíval výhod vlastního „samohybu“, který mně dovoloval svobodně si volit cestovní trasu. Tak tomu bylo i v tomto případě, kdy jsme se do Makarské – cíle naší cesty – přibližovali velkým okruhem přes místa, která zasluhovala, aby byla viděna a alespoň zběžně poznána. Podle detailně zpracovaného itineráře, který mě později zachránil před vězením, vedla naše trasa přes Maďarsko a hraniční přechod Barsc do Jugoslávie: přes Daruvar, město Banja Luka, kolem řeky Vrbas a jezera Buško blato, přes Dinárské pohoří a pohoří Biokovo na Makarskou do letoviska Živogošće, kde jsme měli zajištěn pobyt v hotelu Nimfa.

Vytoužených čtrnáct dnů strávených v péči personálu pěťihvězdičkového hotelu nebylo naplněno – jak by se dalo očekávat u vyprahlých suchozemců toužících dlouhá léta po koupání v moři – jen slastným povalováním na pláži a ochlazováním ve vlnách Jadranu. Důvod byl prostý: termální proměny podzimních dnů toho roku nečekaně vybočily z normy. Vzácné slunečné dny střídaly dny jednou chladné, podruhé deštivé, a tak se nám do vln moc nechtělo. Rádi jsme se proto vydali na zpáteční cestu, těšice se na nové, dosud nepoznané krajiny a města v horských oblastech muslimsko-chorvatské části Jugoslávie – v Bosně a Hercegovině.

Zajíždětkou přes Dubrovnik jsme se vydali kaňonem řeky Neretvy, jedním z nejkrásnějších v Jugoslávii, podél níž je vedena silnice i železnice Dubrovnik – Sarajevo. Měli jsme v úmyslu dojet kolem Jablaničko jezera do Sarajeva. Kaňon je považován za nejhlubší v Evropě. Jedno z okolních pohoří, která ho svírají, pohoří Prenj se „honosí“ jen nevýraznými vrcholy přesahujícími dvou-tisícovou hranici.

Nám se zdál nejkrásnější a nejromantičtější na úseku pod přehradou Grabovica, kde se otvíraly daleké výhledy na okolní hory, jejichž nejvyšší vrcholky se pyšnilly sněžnou ozdobou. Zaparkovali jsme proto na okraji úzké (tehdy, v té době úzké) silnice a já jsem si připravil své fotografické „nádobíčko“.

Pro snazší pochopení následného dění jsem nucen v této fázi líčení na chvíli odbočit z hlavního myšlenkového toku. Pro fotografování jsem velkou láskou zahořel už v době studentských let, svých „malin nezralých“, a v letech osmdesátých jsem se s nadšením věnoval plastické fotografii. Proto se součástí mé fotografické výbavy do Jugoslávie stala dvouobjektivová zrcadlovka sovětské

Kaňon řeky Neretvy

výroby Sputnik pro snímky formátu 6×6 cm. Tou bylo možno synchronně fotografovat oběma objektivy, jejichž rozteč se shodovala se vzájemnou vzdáleností našich očí, tj. cca 65 mm. Díky tomu oba takto pořízené snímky splynuly při prohlížení ve stereoskopu v jeden plastický obraz. Abych mohl exponovat stereoskopické dvojice snímků s větší hloubkou plasticity, vezl jsem také dva fotoaparáty zn. Pentacon six pro snímky téhož formátu. Efekt prostorovosti tím narůstal a divák pak mohl vyfotografovaný objekt (tedy např. kaňon řeky a okolní hory) nahlížet plasticky do mnohem větší vzdálenosti, do které nebylo možno pouhýma očima prostorově dohlédnout.

Vzal jsem oba tyto fotoaparáty, expozimetr a stativ vybavený horizontálně upevněnou kovovou tyčí, na jejíž oba konce jsem připevnil fotoaparáty. Při krajní vzájemné vzdálenosti obou fotoaparátů na cca 1 m dlouhé tyči se zvětšila i hloubka optimálního stereoskopického rozlišení; to činilo přibližně 50–170 m od stanoviště fotografa (maximálně do vzdálenosti 340 m). Při zvětšení stereoskopické základny je totiž možno v prostoru stereoskopického rozlišení „vyčíst“ velikost zobrazených objektů a zjistit tak i jejich vzájemné vzdálenosti, čehož bylo možno zneužít pro diverzantské záměry a vojenské účely. (Za druhé světové války využívala tohoto efektu sovětská rozvědka při odhalování kulometných hnízd v otevřené krajině.) Tyto ryze technické podrobnosti stereoskopického fotografování uvádím proto, že hrály významnou roli v celém následném konfliktu s policií a mohly negativně ovlivnit i konečné hodnocení mého neuváženého počínání.

Nezákladně a bez jakéhokoliv špionážního záměru jsem si vyhledal místo na pokraji srázu příkře spadajícího do kaňonu Neretvy, místo, ze kterého se otevíraly nádherné výhledy do kraje – nejen do říčního údolí, ale také (a především) na obě horská pohoří lemující údolí až do vzdáleného zamlženého obzoru. Nedlouho po tom, co jsem exponoval pouhé dva, tři snímky, se nečekaně za mémi zády objevili dva uniformovaní policisté a klidně, jen s pomocí mezinárodně srozumitelné gestikulace mě žádali, abych si to svoje „nádobíčko“ sbalil a následoval je. Když viděli onu složitou soustavu se dvěma fotoaparáty, vše jim bylo jasné: máme v rukou diverzanta, který dokumentuje terén pro připravovanou

Přehrada elektrárny Diva Grabovica na řece Neretvě

akci. I mně se pomalu (snad s omluvitelným zpožděním) rozjasňovalo; pochopil jsem – jsem zatčen. Nalezli mě snadno, protože od manželky hovíci si v zaparkovaném autě se dozvěděli, že jeho řidič nedaleko odtud fotografuje. Už tehdy se uvažovalo o stavbě dalších dvou přehrad v kaňonu Neretvy, což v té době činilo z této oblasti ostře sledované území. Hrozba záškodnických akcí iniciovaných imperialistickým Západem byla v těch letech komunistickou propagandou živena tak usilovně, že byla všudypřítomná (nejen v Jugoslávii).

Takže: neděláje potíže, usedl jsem za volant a dle policejní vůle, jíž není nikdy a nikde, v žádné zemi, radno oponovat, jel podle pokynů rozvázně a pomalu (snad čtyřicítkou) i s nevyžádaným policejním doprovodem za zády směrem k Mostaru. Před policejní stanicí jsem byl vyzván, abych dal osádce policejního vozu nahlédnout do zavazadlového prostoru svého samohybu, kde za zadními sedadly „objevili“ ještě jeden fotoaparát – už zmíněnou kameru Sputnik – a početnou sadu barevných filmů. To je patrně utvrdilo v domněni, že mají co do činění s profesionálně vybaveným špiónem.

Už v této fázi mě začaly trápit obavy o osud mé třínedělní fotografické žně. Protože jsme se už vraceli domů, byla většina filmů exponována. Uvědomil jsem si (a to pomyslení mne vyděsilo), že by mohli chtít poznat, co je na filmech vyfotografováno. A vzápětí i to, že by je mohli při neodborném, nekvalitním laboratorním zpracování nenávratně znehodnotit, a tím pádem že mohu přijít o všechny snímky. Vybrali si však jen jeden fotoaparát Pentacon a odvedli mě (zatím bez pout...) do služební místnosti, kde se mě „ujali“ jiní dva uniformovaní policisté a ti se začali dotazovat, což jak známo policisté při výslechu s oblibou činí. Odkud a kam jedeme, jak dlouho se v jejich zemi zdržujeme, až se svými otázkami dostali k meritu věci – k důvodu mého zatčení. Především je zajímalo, co jsem fotografoval a proč. Snažil jsem se vysvětlit, že tak jako vždy fotografuji to, co mě nějakým způsobem zaujme fotogeničností, tvarovou rozmanitostí či nevšední barevností. Tyto moje pokusy zdůvodnit své „fotocnění“ esteticky zřejmě vnímali jako „žvásty“ profesionálně dobře připraveného diverzanta. V té chvíli mě napadlo, že nejpádnějším dokumentem, který by mohl objasnit smysl a etapy našeho putování po Jugoslávii, a tak snad i zvrátit běh události, je podrobně zpracovaný itinerář. Když do něho oba postupně nahlíželi, pozoroval jsem v jejich tvářích náznaky ustupující nedůvěřivosti, ale přesvědčit je o svých dobrých úmyslech se mi nepodařilo.

Ke zvratu došlo až ve chvíli, kdy mě tito policisté v uniformě předali svému neuniformovanému kolegovi. Ten po zběžném nahlédnutí do podrobně popsaných tras naší cesty, kde figuroval i záznam o našem pobytu v hotelu v Živo-gošči, asi na deset minut z místnosti odešel. Když se vrátil, vycítil jsem, že si otázkami a rozhovorem se mnou jen ověřuje věci, o kterých dosud pochyboval. Po několika dotazech týkajících se povahy mé profese, studijních oborů a zaměstnání nejenže nežádal, abych mu vydal exponované filmy, ale vrátil mi fotoaparát a s úsměvem mě předal svým uniformovaným kolegům, kteří mě – už

klidnějšího – „vypustili“ z policejní budovy. Tehdy se mi potvrdila známá skutečnost: totiž že úroveň vedení výslechu primárně a podstatně ovlivňuje IQ vyšetřujícího a kvalita jeho vzdělání. Je zřejmé, že policisté konající službu v terénu nemohou být (snad jen výjimečně) absolventy vysoké školy. Když jsem došel k autu, vítala mě manželka – v té chvíli ještě pobledlá, která celou dobu mého zatčení prožívala v obavách, jak vše dopadne a jestli ji také nečeká výslech.

Zdálo se, že jsme z „průšvihů“ venku. Jen s prožitkem silného stresu a bezmoci, ale bez materiální újmy, jsme se s úlevou vydali na další cestu. Já s předsevzetím, že všude tam, kde řeky nabízejí svá spanilá koryta k výstavbě hydroelektráren, odolám přirozenému nutkání fotografa a žádný aparát nevezmu do ruky, ale budu spoléhat jen na vlastní oči – nejspolehlivější, přírodou mi dané „objektivy“.

Redakci Universitas došlo

- Financial Mathematics in Practice II.** Book of short papers. Svratka, September 11–13, 2012. Masaryk University, Brno 2013
- Finanční ústava.** Vojtěch Šimíček (ed.), Masarykova univerzita, Brno 2013
- Emanuel Hurych a kol., **Spiritualita pohybových aktivit.** Masarykova univerzita, Brno 2013
- Alena Klapalová, Radoslav Škapa, Michal Krčál, **Specifika řízení zpětných toků.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Zygmunt Klodnicki, Miloš Lukovic, Peter Slavkovský, Rastislava Stoličná a Miroslav Válka, **Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Letní škola slovanských (bohemistických) studií.** Kabinet češtiny pro cizince při Filozofické fakultě Masarykovy univerzity Brno. Masarykova univerzita, Brno 2013
- Anna Mikulová, **Expressivität in der Sprache der Märchen im Deutschen und im Tschechischen.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Andrea Pokorná, Nina Hrtoňová, Tamara Váňová, **Didaktické zásady přípravy e-learningových materiálů v nelékařských studijních oborech, zdroje na internetu.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Nina Hrtoňová, Petra Moravcová, Andrea Pokorná, Tamara Váňová, **Medicínská obrazová data ve výuce na SZŠ.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Tamara Váňová, Nina Hrtoňová, **Andrea Pokorná, Studijní materiály v LMS Moodle.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Tamara Váňová, Nina Hrtoňová, Andrea Pokorná, **Studijní činnosti (aktivity) v LMS Moodle.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Andrea Pokorná, Nina Hrtoňová, Tamara Váňová, **Testy a kasuistiky z pohledu odborného zaměření.** Masarykova univerzita, Brno 2012
- Dagmar Opatřilová, **Edukace osob s těžkým postižením a souběžným postižením více vadami.** Masarykova univerzita, Brno 2013

pokračování na str. 55

Hippolyte Taine – 120 let od úmrtí

IVANA HOLZBACHOVÁ

Hippolyte Taine (21. 4. 1828 Vouzieres – 5. 3. 1893 Paříž), francouzský estetik, psycholog a historik se dlouho zdál být postavou, která zapadla do dějin myšlení 19. st. a nevzbuzuje v dnešní době žádný nebo skoro žádný zájem. Nicméně minulý rok se ve Francii objevila kniha *Hippolyte Taine (un regard sur la France)*, jejímž autorem je Jean Paul Cointet a která – možná – tuto skutečnost mění. Tato kniha mi poslouží jako úvod k dalšímu povídání o Tainovi.

Cointet především tvrdí, že k nové aktuálnosti Tainova díla nás vedou otázky, které se týkají – Cointet píše, že Francie – ale možná, že nejen jí – v dnešní době. Jde o to, zda je současná společnost v úpadku nebo ne a o to, že se mění pojetí pokroku, o to, že z pokroku začínáme mít strach. To svědčí o určitém neklidu, který poukazuje na otázky, které si Taine klade, a proto se objevuje potřeba nově číst jeho dílo. Otázky, které Cointet cituje, ovšem nepoukazují na celé Tainovo dílo, nýbrž zvláště na jeho dílo historické, především na jeho slavný – a bohužel nedokončený – *Vznik současné Francie*. Všem, kdo jsou i jen povrchně seznámeni s Tainovým životem a dílem, je známo, že na něj obrovským dojmem zapůsobila Komuna a události kolem ní, a právě ty ho vedly k tomu, že se pustil do svého monumentálního historického díla. V souvislosti, kterou se zabýváme v této chvíli, jde především o počáteční díly, které líčí situaci před vznikem francouzské revoluce a díly poslední, které se zabývají napoleonským a ponapoleonským režimem a přecházejí do zároveň sociologického a kritického rozboru společnosti, která byla Tainovi současná.

Neznamená to, že se Taine nezabýval otázkami společnosti a neklidu v ní ještě před Komunou. Cointet píše, že už při své cestě do Itálie – poté, co byla roku 1861 prohlášena královstvím, v ní ještě nebyly dořešeny všechny problémy – viděl Taine v ní síly podobné těm, které vedly k francouzské revoluci. Samu nemocnou francouzskou společnost chtěl Taine léčit vědeckými prostředky, tj. hledat příčiny faktů a verifikovat výsledky (hypotézy). Podle Cointeta se Taine chtěl zabývat sociální patologií. Věda podle něj byla vědou o pozorování, o společenských příčinách, o morálních a politických faktech studovaných v různých danostech lidské kultury. O to se zajímal už od svých prvních vědeckých prací. Odtud i jeho zájem o psychologii: šlo mu o pochopení mentálního stavu Francie, který je třeba změnit. Vadilo mu, že Francouzi produkují abstraktní principy, které se pak snaží vnutit skutečnosti. V tom vidí Cointet politickou dimenzi Tainova díla.

Podle Cointeta se od většiny tehdejších vědců lišil tím, že v době rostoucí specializace věd je chtěl spojit. Proto se mnoha lidem jevil spíše jako amatér. K tomu přispěla možná i skutečnost, že Taine – samozřejmě – nepoužíval dnešní

odborné názvosloví, ale běžnou řeč. Navíc byl s to dávat témuž pojmu různé významy, což mohlo souviset i s vývojem jeho myšlení.

Jak už jsem uvedla, Taine se věnoval více oborům. Za jeho první velkou práci lze označit *Dějiny anglické literatury* (Histoire de la littérature anglaise), která vycházela v letech 1863–1864. Taine ale chtěl napsat něco víc než pouhé dějiny anglické literatury. Šlo mu o psychologický výzkum. Už první komentáře mluví o tom, že jeho kniha je směsí historie a kritiky. Stává se tak dokumentem pro dějiny psychologie národů. Mizí v ní jakákoli bariéra mezi historií literatury a historií jako takovou. Dějiny anglické literatury však byly v Anglii dobře přijaty a díky tomu se Taine stává autorem s evropskou reputací.

Skutečnost, že Taine se zabýval národní psychologií nebyla náhodná. Taine chtěl být hlavně psychologem. Souviselo to i s významem, který této vědě přisouval. „Psychologie aplikovaná na vědy o člověku měla fungovat jako mechanika aplikovaná na fyzikální vědy. Psycholog svým vkusem, byl Taine svou povahou logikem,“ píše Cointet. Psychologii věnoval práci *De l'intelligence*. Pracoval na ní od roku 1852 do jejího vydání v roce 1870. Zabýval se v ní „tvrďými“ vědami a biologií, od fyziky po psychopatologii. Z ní plyne ústřední téma teorie, kolem které se točí celé Tainovo dílo. Práce byla ovlivněna Hegelem, ale i Spencerem a J. S. Millem. Z něj přejal spojení indukce a dedukce, a považoval inteligenci především za schopnost abstrakce a zobecnění.

Taine je ale také považován za filozofa. Děkuje za to nejen práci *De l'intelligence* a svým filozofickým postřehům v dalších dílech, ale také skutečnosti, že v letech 1855–1856 publikoval v *Revue de l'instruction publique* řadu článků o francouzské filozofii, které pak spojil v knihu *Les philosophes françaises du XIXe siècle* (1857), která z něj udělala okamžitě módního filozofa.

V Tainově filozofii lze obtížně nacházet jednotu. Napsala jsem už, že byla rozptýlena v jeho různých pracích. Nikdy nenapsal systematický výklad filozofie. Ostatně, vyhýbal se tomu, aby z ní udělal nějakou souvislou doktrínu. Spíš dával přednost „metodě“. A kromě toho často modifikoval předmluvy ke svým dílům, v nichž byla jeho metoda (nebo filozofie) obsažena.

Jeho filozofii lze charakterizovat jako pozitivistickou, i když v mládí byl ovlivněn nejprve Spinozou a později dokonce Hegelem. Časem oceňoval i Nietzscheho díla. Pokud jde o Comta, uvádí Cointet skutečnost, že se s jeho dílem seznámil až velmi pozdě a věnoval mu jeden článek, a to při příležitosti druhého vydání Comtovy hlavní práce *Kurs pozitivní filozofie* r. 1864. Sám Taine podle Cointeta přiznal, že v době, kdy psal svá první díla, nebral Comta na vědomí. Něco o něm věděl, ale rozčiloval ho jeho barbarský styl, bizarnost některých jeho objevů a také jeho pýcha. Víc se o něj začal zajímat až po roce 1860, když psal o J. S. Millovi, který si Comta velmi cenil. Přesto ve stati z roku 1864 zůstává být vůči Comtovi kritický. Vadila mu jeho přílišná abstraktnost, „přetížené“ konstrukce a příliš složité věty. Dále jeho nekompetentnost a dogmatičnost v metafyzice, literatuře, historii a psychologii. Přesto však chápal Comta

jako zásadního inovátora filozofie a neupíral mu obrovský přínos k filozofii vědy. Nicméně podle Cointeta nelze Taina řadit k pozitivismu Comtova typu.

Cointet připomíná Tainův antispiritualismus. Duše, „Já“, o níž mluví spiritualisté, je pro Taina pouhou iluzí. Existují jen smyslové vjemy, z nichž se vytváří dojem celku, „Já“ nebo „duše“. Toto tvrzení můžeme doložit přímým citátem z Tainových dějin anglické literatury: „Nepravost a ctost jsou produkty jako vitriol a cukr, a každá složitá daná veličina vzniká tím, že se setkají jiné jednodušší veličiny, na nichž závisí.“

Ale ani spiritualisté nemohli popřít význam Tainovy *De l'intelligence*, zvláště její důraz na nevědomá a morbidní fakta, který z Taina dělá předchůdce experimentální psychologie a vzdáleně také bergsonismu a freudismu.

Na druhé straně však Taine nechtěl být přiřazován k materialismu, i když by na to uvedený citát z *Dějin anglické literatury* mohl ukazovat. Chápal materialismus jako určitý typ negativního a destruktivního zdravého rozumu, který odmítá subtilní pravdy a snižuje ušlechtilé věci. Podle Cointeta, který se odvolává na Tainovu korespondenci, považoval za pramen věci tvořivý a božský rozum, ale nepotřeboval ho personifikovat, aby mu porozuměl. Tomu nasvědčuje i jeho odmítnutí Zolových románů – a přitom Zola považoval Taina za jednoho ze svých učitelů. Podle Cointeta je Tainův problém ještě složitější. Nestačí ho označit za deterministu a zároveň reakcionáře – což se dělo zvláště po tom, co napsal svůj *Vznik současné Francie*. Taina lze pochopit jen ve světle napětí, které prostupuje celý jeho život a dílo. Cointet v nich nalézá čtyři dilemata:

1. Rozpor mezi ideálním a reálným. Ten vychází toho, že Taine není jen dědicem francouzského pozitivismu, ale i německého idealismu. V Tainově díle cítíme napětí mezi filozofií a vědou, materialismem, který jej vedl ke zdůrazňování vzorů přírodních věd, a spiritualismem ústícím v morálce a estetice.
2. Dilema mezi klasicismem a romantismem. Klasicismus se projevuje v oslavě „francouzského ducha“ jako ducha jasného a zřetelného myšlení, které dával do protikladu jak k německé metafyzice, tak k anglickému empirismu. Projevuje se i v jeho estetice, kde jeho studium „Starých“ převažovalo nad studiem „Moderních“. Tainův klasicismus je vidět i v tom, že ve svém díle používal jak analýzu, tak syntézu. Odtud jeho zájem – kterým se liší od Micheleta – o klasifikaci a hierarchii idejí. Na druhé straně Taine obdivoval jak Musseta tak Byrona a dával přednost přírodě před uměním.
3. Taine byl podle Cointeta zároveň rebellem i uchovávačem. V *Les philosophes français du XIXe siècle* se stal mluvčím intelektuální mládeže v revoltě proti dominantnímu myšlení. O dvacet let později byl antirepublikánem, ne-li reakcionářem. Cointet se ptá, bylo-li to dílo času? – Proč ne, vezmeme-li v úvahu dobu a události, které mezi tím prožil. Konečně 4. nachází Cointet dilema mezi pomíjivým a stálým. Psal pro všechny doby nebo jen pro jednu? Viděl Francii v kontinuitě, která byla brutálně přerušena v roce 1789 vznikem francouzské revoluce. Ale viděl také, že tento zlom byl připravován dlouhým předchozím procesem.

Použila jsem Cointeta k malé procházce Tainovým dílem. Zůstává otázka, zda se Taine stává v dnešním světě opravdu aktuálním, nebo zda je Cointetovo dílo pozdní vzpomínkou na člověka, který bezesporu ovlivnil své století a částečně i to, které po něm následovalo.

S tím možná souvisí otázka, zda byl Taine pesimista. Na tuto otázku se názory liší. Souhlasila bych s těmi, kdo Tainovi tuto charakteristiku připisují přinejmenším v té části jeho života, kdy psal *Les Origines de la France contemporaine* (Vznik současné Francie). Ale výroky nasvědčující pesimismu se objevují už dříve, konkrétně v *Essais de critique et d'histoire*, jejichž první vydání vyšlo v roce 1858.

Má tedy pravdu Emile Faguet, který vehementně píše o Tainově pesimismu? Taine byl podle něho pesimistický pozitivista otřesený historickou zkažeností a krutostí přírody a přesvědčený, že vše mimo to je nepřístupné lidskému poznání, a že tedy člověk nemá možnost utéci se k naději, a zůstával smutný v jakési morální sklíčenosti, která nemůže být základem žádné oživující a ozdravné doktríny. Taine byl podle Fagueta rezignovaným stoikem, často nervózním. Radil lidem, aby byli vytrvalí a starali se o svou osobní důstojnost. K tomu, aby ho bylo možno následovat, mu ale chyběly cíle. Faguet píše, že Tainovi obdivovatelé často jeho dílo pokřivili tím, že mu připisovali cíle, které on si nekladl. Naopak Cointet je přesvědčen, že Taine pesimista nebyl. Být pesimistou nebo optimistou je dovoleno básníkům a umělcům, ale ne vědcům. Domníval se, že nová věda (o morálce) bude s to člověka zlepšit. Jeho nová koncepce dějin, zcela konkrétní ve svých aplikacích, by měla otevřít neomezený pokrok v lidské aktivitě. Nezapomeňme, že Taine byl přesvědčen o tom, že věci přírodní i duchovní podléhají týmž zákonům, a jsou tedy přístupné vědeckému poznání. Je tedy možné vybudovat vědu o morálce. Tainův pesimismus neměl nic společného se Schopenhauerovým, který z pesimismu dělá systém. Taine spolu s Hegelem věřil, že zákony světa jsou rozumné.

Nicméně Tainových povzdechů nad stavem moderního lidstva v jeho díle najdeme dost a dost. Vraťme se k jeho *Esejím* (mám k dispozici vydání z roku 1920) a podívejme se na několik příkladů.

Když Taine hodnotí současný svět, píše o tom, že tento svět je příliš smutný, protože je příliš civilizovaný. Každý tu pracuje a umění, které nás má uklidňovat, nás znepokojuje od té doby, co naši básníci hledají to, co je zajímavé a ne to, co je krásné, vášně a ne štěstí. Platón byl podle Tainova názoru šťastnější (s. 49). V Platónově líčení mladíků jde o krásu lidského těla zrozeného z čisté krve, synů svobodné a zahálčivé rasy vycvičené na hřištích. Dnes podle Tainova názoru šlechtíme koně, ale ne lidi. Rasy se mísí, manuální práce je kazí. Výchova těla spočívá v tom, že deset hodin denně sedíme za stolem. Jediná krása, která nám zbývá, je krása hlavy a výrazu.

Z trochu jiného úhlu, ale přece podobně, srovnává Taine dobu, v níž psala paní de la Fayette, se svou: Jednou z předností paní de la Fayette byla jednoduchost.

Neznala polovinu slov, které používá 19. století. V něm je každý spisovatel pedant a veškerý styl je temný. Každý se snaží vyznat v nějakém oboru, který má svůj žargon, a tak vzniká zmatek: „Stali jsme se ekonomy, matematiky, metafyziky, diletanty, Angličany a hlavně Němci, a přestali jsme být spisovateli a Francouzi.“ (s. 250). Autoři v Tainově století podle jeho názoru hledají neviditelné nuance, mimořádné obrazy, paradoxy stylu; chtějí být pikantní a noví. Jinak řečeno: obětovali přirozenost a přesnost, aby překonali nepozornost a nudu.

A z ještě jednoho hlediska Taine popisuje negativně jemu současnou společnost. Ve *Vzniku současné Francie* s ní srovnává životní styl lidí ve Starém režimu: Za krále byla očekávání nízká. Lidé věděli, že budou celý život tím, na co měli na začátku a že tam pravděpodobně zůstanou i jejich děti. A většinou s tím byli smířeni a nezáviděli ostatním. Takový omezený život byl příjemnější než život moderního člověka. Nebyl tak neklidný. Francouzi si užívali život podle svých sklonů. I v *Esejích* najdeme trochu podobný názor, když se Taine odvolává na Fléchiera, který často pobaveně popisuje mravy na dvoře Ludvíka XIV. To by podle Taina v současné době dělat nemohl. V ní žije společnost rovných, kdy si každý musí svou pozici vybojovat. Neplatí v ní ani předci, ani bohatství. „Život už není svátek, který si užíváme, ale soutěž, v níž se soupeří.“ (s. 239). Lidé se už nebaví, jsou unavení.

A tady se dostáváme – nechtě – opět k rozdílu mezi Tainem před Komunou a po ní. V *Esejích* Taine kritizuje Balzaca za to, že znal špatně dějiny. Podle Taina se svět zlepšuje. Chceme-li uvažovat o mravnosti nebo o politice, je třeba poznat věci pomocí historie a praxe. Je nutno rozvážně posuzovat a ne se nechat svádět vášnivými dojmy a teoriemi. Balzac nenáviděl francouzskou demokratickou společnost. To Taine v době Esejí ostře kritizoval. Podíváme-li se do Faguetovy knihy, která se zabývá celkovými názory Taina, tj. Taina už po Komuně, najdeme tam názor, že podle Taina jsou nejlepší ty režimy, které odpovídají přírodě. A příroda udělala lidi podstatně nerovnými. Z toho pak ve společnosti plyne třídní a jiné rozdělení. Vyvíjející se společnost je společností, která je stále složitější, v níž se stále více prosazuje specializace a hierarchizace. Takže společnost, v níž všichni vládou všem, by byla protivědecká, antihistorická a protipřírodní. Nebyla by životaschopná a vedla by k rychlému oslabení sociálního tělesa.

Chceme-li si odpovědět na otázku po Tainově pesimismu, budeme asi muset rozlišovat mezi několika různými aspekty. Přínejmenším mezi otázkou životního stylu a otázkou politiky. Zatímco v první části své tvorby Taine poukazoval především na neuspokojivý životní styl své epochy daný zvyšující se sociální dynamikou a soutěživostí společnosti, která jejím členům už neponechává čas na vychutnávání krásy života, v závěrečném období se do popředí dostává kritika politického uspořádání a strach z budoucnosti, budou-li zachovány trendy, které se v ní prosazují. Můžeme dnes jeho názor s dobrým svědomím prostě odmítnout, nebo ho přijmeme jako oprávněný základ pro diskusi?

Vzácná onemocnění

RENATA GAILLYOVÁ

Vzácná onemocnění (VO) jsou klinicky heterogenní převážně dědičná (či vrozená), multisystémová onemocnění s velmi nízkým výskytem (prevalencí) v populaci, která mají dopad na kvalitu života pacienta i jeho rodiny. Mají také významný vliv na sociální začlenění pacienta, popř. ohrožují jeho život. Onemocnění je v rámci EU definováno jako vzácné, pokud postihuje méně než 5 osob z každých 10 000 (tj. méně než 1 pacient na 2000 jedinců). Často jsou to nemoci, o jejichž existenci je nedostatečná informovanost jak v odborné lékařské veřejnosti, tak mezi laiky. Závažnost vzácných onemocnění spočívá v tom, že existuje více než 8 000 různých takových onemocnění, takže souhrnný počet pacientů není zanedbatelný a může tedy platit tvrzení, že není vzácné vzácným onemocněním onemocnět. Přestože jsou jednotlivá onemocnění málo početná, ve svém souhrnu způsobují až 8 % morbidit a mortality v rámci Evropské unie.

Vzácná onemocnění se nejčastěji vyskytují brzy po narození, kdy postihují 4–5 % novorozenců a kojenců; jsou to například některé vrozené vývojové vady, dědičné poruchy metabolismu, monogenně podmíněná onemocnění nebo vzácné nádory, ale může se jednat také o choroby, které se projevují později v průběhu dětství či v dospělosti. Asi 80 % vzácných onemocnění má genetické příčiny, nicméně u značné části pacientů zůstává etiologie jejich choroby neodhalena. V případech chybných a/nebo pozdních diagnóz, zejména u pacientů s onemocněním, pro které již existuje možnost léčby, dochází k nevratnému poškození zdraví. To vede ke značné psychické traumatizaci nejen pacientů, ale i jejich rodin, včetně nedůvěry ke kvalitě zdravotního systému.

Problémy v oblasti vzácných onemocnění jsou zejména s nedostatečnou identifikací vzácných onemocnění v rámci systému Mezinárodní klasifikace nemocí, s nedostatky v jejich časně diagnostice a léčbě. Dále sem patří nerovnost v přístupu ke zdravotním službám a nedostatečná kvalita poskytovaných služeb, nedostatky ve výzkumu, nedostatky ve sběru dat a neefektivnost péče o pacienty se vzácným onemocněním. Problematika péče o pacienty se vzácným onemocněním je v současné době celosvětově velmi aktuální a v České republice je řešena v rámci „Národní strategie pro vzácná onemocnění na léta 2010–2020“.

Návrh „Národní strategie“ je v souladu se Sdělením Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru

regionů o vzácných onemocněních: „Výzva pro Evropu“. Na toto sdělení navazuje „Doporučení Rady EU o akci v oblasti vzácných onemocnění“ („Council Recommendation on an action in the field of rare diseases“), které bylo přijato Radou Evropské unie 9. června 2009. Tento významný dokument byl přijat v průběhu předsednictví ČR v Radě EU.

Problematiku vzácných onemocnění lze podle přednosti Ústavu biologie a lékařské genetiky 2. LF UK a FN v Motole a vedoucího Koordinačního centra pro vzácná onemocnění ve FN v Motole prof. MUDr. Milana Macka jr., DrSc., který je zástupcem ČR v Evropském výboru expertů na vzácná onemocnění (EU-CERD) a národním koordinátorem projektu Orpahnet, shrnout do tzv. „čtyř P“:

1. je třeba na vzácnou chorobu vůbec **POMYSLET**, což se týká zvláště lékařů v terénu;
2. je třeba vzácnou chorobu správně diagnostikovat, tedy vzácnou nemoc **POZNAT**;
3. je třeba pacientům se vzácným onemocněním poskytnout léčbu a péči, tedy jim **POMOCI**;
4. je nutné celou problematiku řádně **PROFINANCOVAT**.

Návrh „Národní strategie“ shrnuje problematiku vzácných onemocnění z hlediska Evropské unie i České republiky a navrhuje hlavní cíle a opatření ke zlepšení situace v dané oblasti v ČR. Cílem Národní strategie je zefektivnit diagnostiku a léčbu vzácných onemocnění a zajistit všem pacientům se vzácným onemocněním přístup k indikované a vysoce kvalitní zdravotní péči a jejich následné sociální začlenění, a to na základě rovného zacházení a solidarity. Realizací těchto programů je postupný vznik vysoce specializovaných center pro jednotlivá vzácná onemocnění nebo jejich skupiny. Národní strategie má dále snahu využít odbornou spolupráci se zahraničím, umožnit účast našich pacientů na mezinárodních klinických studiích nových léků, včetně léčby v zahraničí v přísně indikovaných případech, kdy v Česku není možno zajistit adekvátní specializovanou péči.

Léčba o pacienta se vzácným onemocněním vyžaduje obvykle široce interdisciplinární péči specialistů edukovaných v dané problematice. Porozumět této komplikované medicínské oblasti není snadné pro zdravotnický personál a o to složitější je porozumět této problematice pro veřejnost.

V případě většiny vzácných onemocnění neexistuje účinná kauzální léčba, nicméně vhodnou péčí je možné prodloužit délku života a zlepšit jeho kvalitu. Existující léčba je pak obvykle zatížena vysokými finančními náklady.

V roce 2010 byla vládou ČR ustanovena při Ministerstvu zdravotnictví ČR Meziresortní a mezioborová pracovní skupina pro vzácná onemocnění (zkráceně MPS), ve které v současné době pracuje přes 30 zástupců lékařů, odborných lékařských společností, zdravotních pojišťoven, MZd ČR, MPSV, Státního úřadu pro kontrolu léčiv, České asociace pro vzácná onemocnění (ČAVO) a Koalice pro zdraví. Úkolem skupiny je tvořit a následně koordinovat realizaci

národních akčních plánů pro vzácná onemocnění. Tyto plány vycházejí z Národní strategie pro vzácná onemocnění na léta 2010–2020, která určuje důležité oblasti v problematice vzácných onemocnění, na něž je potřeba se zaměřit a rozvíjet je. Jedná se především o diagnostiku vzácných onemocnění, jejich léčbu, sociální problematiku, informovanost laické i odborné veřejnosti, sdružování pacientů se vzácnými nemocemi nebo mezinárodní spolupráci, výzkum, sběr dat či přeshraniční péči o nemocné.

V roce 2012 přijala vláda ČR „Národní akční plán na léta 2012–2014“, který vychází z Národní strategie pro vzácná onemocnění a jeho cílem je implementovat ji do reálného prostředí. Národní akční plán sestavuje MPS, která je odpovědná i za jeho naplňování.

Národní akční plán na roky 2012–2014 obsahuje těchto 11 cílů:

1. zlepšení informovanosti o vzácných onemocněních (VO);
2. vzdělávání odborníků v oblasti VO;
3. prevence VO;
4. zlepšení novorozeneckého screeningu a diagnostiky VO;
5. zlepšení dostupnosti a kvality péče pro pacienty s VO;
6. zlepšení kvality života a sociálního začlenění osob s VO;
7. podpora výzkumu v oblasti VO;
8. sběr biologických vzorků;
9. posílení role patientských organizací;
10. meziresortní a mezooborová spolupráce;
11. zahraniční spolupráce v oblasti VO.

Na základě této činnosti vznikají v ČR vysoce specializovaná centra pro pacienty, kteří trpí vzácným onemocněním, tak aby péče byla pro pacienta dostupná na určitém pracovišti v celém potřebném rozsahu – aby byly vybudovány týmy zdravotnických profesionálů, kteří se problematikou jednotlivých vzácných chorob nebo skupin těchto onemocnění všestranně zabývají. Jako první – pilotní projekt – vznikla vysoce specializovaná centra pro pacienty s cystickou fibrózou, kterých nyní pracuje v ČR pět. Jedno z CF center pracuje také ve FN Brno. Následně bylo ustanoveno EB centrum FN Brno (pro všechny české pacienty s Epidermolysis bullosa congenita – tzv. nemocí motýlích křídel) a centrum pro pacienty s dědičnými poruchami metabolismu v ČR, které sídlí při Ústavu dědičných poruch metabolismu ve VFN v Praze. Dále se plánuje vznik dalších vysoce specializovaných center např. pro pacienty se vzácnými neurologickými a neurodegenerativními chorobami, pro pacienty s genodermatózami, pacienty se vzácnými imunodeficitními stavy, kardiogenetická centra a další. Velmi důležité je zajistit i adekvátní financování komplexní péče o pacienty s vzácnými onemocněními ve specializovaných centrech. V roce 2012 bylo založeno také Národní koordinační centrum pro vzácná onemocnění v Praze-Motole. Jeho posláním je odborná garance a koordinace aktivit v oblasti

vzácných onemocnění. V rámci činnosti koordinačního centra pro VO např. vznikne linka pomoci pro lékaře, kteří mají u svého pacienta podezření na vzácné onemocnění. S Národním koordinačním centrem FN Motol úzce spolupracuje FN Brno.

Podmínkou vzniku vysoce specializovaného centra pro vzácná onemocnění je erudovaný, multidisciplinární tým, který je schopen zabezpečit komplexní péči o pacienta – diagnostiku i kauzální či symptomatickou terapii, samozřejmě je úzká spolupráce s patientskou organizací.

V ČR existuje větší počet samostatných organizací, které podporují pacienty s jednotlivými vzácnými nemocemi a jejich rodiny. Pro zlepšení a koordinaci práce těchto sdružení vznikla v březnu roku 2012 Česká asociace pro vzácná onemocnění (ČAVO). Posláním ČAVO je sdružovat organizace pacientů se vzácnými onemocněními i jednotlivé pacienty, zastupovat jejich zájmy a posilovat povědomí o specifické problematice vzácných onemocnění mezi odborníky ve zdravotnictví, představiteli státních i mezinárodních institucí a veřejností.

Podle odhadu je v ČR přibližně 20 000 pacientů se vzácným onemocněním. ČAVO dnes sdružuje téměř 30 různých organizací, které se věnují podpoře pacientů se vzácným onemocněním a jejich rodin. ČAVO specifikovalo oblasti, kterým je třeba se nejvíce v oblasti péče o pacienty s vzácnými onemocněními věnovat:

- pozdní či chybná diagnostika onemocnění;
- nedostupná odborná zdravotní péče;
- nedostupnost léků pro vzácná onemocnění, tzv. orphan drugs;
- propadávání sítí sociálních dávek a výhod kvůli neznalosti posudkových lékařů, sociálních pracovníků atd.;
- omezená možnost sdílet zkušenosti s podobně nemocnými (u nemocných, kteří nemají patientskou organizaci).

Nejdůležitějším důvodem, který vedl ke vzniku České asociace pro vzácná onemocnění je zastupování zájmů patientských organizací pro vzácná onemocnění a nemocných bez oficiálního zastoupení. Předsedkyní asociace je paní Bc. Anna Arellanesová, která pracuje současně jako předsedkyně Klubu nemocných cystickou fibrózou. Nabídku stát se odborným garantem asociace přijali onkoložka se specializací na vzácné nádory MUDr. Kateřina Kubáčková a genetik prof. MUDr. Milan Macek ml., DrSc., oba z FN Motol, kteří již od samého vzniku ČAVO podporují jeho činnost. Oba jsou nejen velkými odborníky v oblasti diagnostiky a léčby vzácných onemocnění, ale také se angažují v odborných společnostech a dalších organizacích pro vzácná onemocnění.

Odborná garantka MUDr. Kateřina Kubáčková napsala: „Podle přístupu státu a veřejnosti k nemocným se vzácným onemocněním se pozná skutečně fungující demokratická společnost.“

Většina patientských organizací pro vzácná onemocnění jsou malá sdružení, která fungují na dobrovolné bázi. Jejich zástupci jsou většinou sami nemocní

nebo rodiče nemocných. Není tudíž v jejich možnostech a silách hájit zájmy stejně nemocných na vyšší úrovni.

V průběhu května 2012 se zástupci asociace sešli s tehdejším ministrem zdravotnictví doc. MUDr. Leošem Hegerem, aby nově vzniklou asociaci představili. Během schůzky ministr souhlasil s tím, aby se ČAVO stalo členem Mezioborovní a mezioborové pracovní skupiny pro vzácná onemocnění při MZD ČR.

Setkání patientských organizací pro vzácná onemocnění považují členové ČAVO za jednu z nejdůležitějších aktivit. Patientské organizace vítají možnost setkávat se mezi sebou, sdílet vzájemně své starosti nebo své nápady. Setkávání také slouží k tomu, aby bylo možné lépe identifikovat, co jednotlivé skupiny pacientů spojuje a co je pro každou skupinu specifické, a jak dále směřovat vzájemnou spolupráci ku prospěchu všech.

Setkávání členů ČAVO by se mělo konat dvakrát ročně. Na setkání je vždy zajišťován i odborný program, obvykle se jedná o přednášky odborníků z oblasti zdravotnictví – lékařů, právníků, zdravotnických ekonomů a dalších.

Řešení problematiky vzácných onemocnění je velkou výzvou i inspirací. Je to dlouhodobá činnost, která vyžaduje spolupráci pacientů, zdravotníků, zdravotních pojišťoven, mnoha dalších institucí v oblasti sociálních služeb, školství, legislativních orgánů i vrcholných představitelů státu. Ne nepodstatná je trvalá snaha o rozšiřování informací o této problematice mezi odborníky i laiky. Proto je téma vzácných onemocnění také součástí výuky Lékařské genetiky na LF MU a PřF MU i cyklu přednášek „Lékařská genetik pro veřejnost“ v Mendelově muzeu MU. Letošní cyklus přednášek pro veřejnost byl zahájen 22. října 2013.

Za spolupráci autorka děkuje prof. MUDr. M. Mackovi ml., DrSc. (FN Motol) a paní Bc. Anně Arelanesové (ČAVO), Mgr. Ondřeji Dostálovi (Mendlovo muzeum MU) www.vzacnaonemocneni.cz; www.mendelmuseum.muni.cz/cz/lekaraska-genetika/

Setkání ČAVO

Ze života na univerzitě

O třetí roli Masarykovy univerzity

PETR ADAMEC

Úvodem

Od středověku byla posláním univerzit výchova profesních odborníků a vědecký výzkum. Zhruba v polovině 20. století k těmto úkolům přibyl úkol třetí, a to služba veřejnosti. Působení univerzit již nebylo zaměřeno pouze na mladé lidi ve věku kolem dvaceti let, ale pojímalo mnohem více věkových kategorií. Jednou z možností se staly i různé formy seniorského vzdělávání, které si výtýčily dva hlavní cíle, a to zlepšení kvality života seniorů a jejich vzdělání. Důvody, proč se západoevropské země v sedmdesátých letech 20. století začaly zabývat problematikou seniorů, byly různé. Mj. bylo cílem získat nové teoretické poznatky o procesu stárnutí, což vedlo k objevu, že v preventivní gerontologii hraje faktor vzdělávání pozitivní úlohu při zachování a prohlubování vědomostí u seniorů, zlepšuje jejich pocit sebevědomí a reakci na okolí. Také bylo zjištěno, že vzdělávání seniorů vede k podpoře demokratizace společnosti a vysokého školství. Seniorské vzdělávání se v průběhu let specializovalo i z hlediska didaktického. Na univerzitách začal být vyučován obor gerontagogika (nebo geragogika), zaměřující se na vzdělávání osob vyššího věku. V současné době většina lidí končí svůj aktivní pracovní věk a odchází do starobního důchodu v mnohem lepším fyzickém i psychickém stavu, než tomu bylo dříve. Je to výsledek zdravějšího životního stylu, lepší lékařské péče a celé řady dalších vlivů. Je proto pochopitelné, že tito lidé chtějí pokračovat v aktivní činnosti, zachovat své spojení se společenským životem a zabývat se zajímavými otázkami a tématy. Mnoho univerzit a vysokých škol na celém světě organizuje pro tuto skupinu občanů vzdělávací aktivity, jejichž cílem je umožnit jim kontakt s novými technologiemi, teoriemi, poznatky a zkušenostmi. Obvyklý název pro tuto oblast celoživotního vzdělávání je univerzita třetího věku (dále jen U3V). Počátky hnutí univerzit třetího věku se vztahují k začátku 70. let. Univerzity třetího věku zprostředkovávají seniorům nepřeborné množství vědomostí a poznatků ze všech možných vědních disciplín a oborů. Mimo jiné plní výraznou sociální funkci a motivují je k další aktivitě. Významný podíl na jejich vzniku měla v našich zemích, kromě jiných, zejména Česká gerontologická a geriatrická společnost při České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně a Československý červený kříž.

Na vysokých školách začaly vznikat Univerzity třetího věku v druhé polovině osmdesátých let. Obsah studia na U3V často koresponduje se zaměřením

mateřské vysoké školy, jejím odborným, intelektuálním a prostorově technickým potenciálem. Nabídka kurzů zahrnuje opravdu téměř všechny vědní obory od humanitních, přírodovědných až po technické. Obsahu kurzů U3V jsou samozřejmě přizpůsobeny i metody a formy vyučování seniorů, které odrážejí aktuální vývoj a poznatky ve vědách o vzdělávání dospělých a jsou adekvátní cílové skupině. V současné době studuje na univerzitách třetího věku sdružených v Asociaci univerzit třetího věku České republiky (AU3V ČR) přibližně 1,5 až 2 % seniorské populace České republiky. Jen pro zajímavost – podle statistik výše zmíněné Asociace, bylo v akademickém roce 2011/12 uskutečněno na univerzitách třetího věku celkem 1035 kurzů, které navštěvovalo 36 515 osob. AU3V ČR sdružuje v současnosti 22 veřejných vysokých škol.

Univerzita třetího věku na Masarykově univerzitě

Na Masarykově univerzitě vznikla U3V v roce 1990 rozhodnutím tehdejšího vedení univerzity jako jedna z forem celoživotního vzdělávání. Zájem seniorů o tuto formu vzdělávání neustále roste.

Zatímco v roce 2001 navštěvovalo U3V 500 posluchačů, v akademickém roce 2012/2013 jich bylo již téměř 1900. Univerzita třetího věku je centrálně koordinována rektorátem Masarykovy univerzity. Účastníkem programu U3V může být osoba, která dosáhla věku potřebného pro přiznání starobního důchodu a má úplné středoškolské vzdělání s maturitou. Výuka na Univerzitě třetího věku je realizována formou přednášek, případně cvičení, seminářů a exkurzí. Jednotlivé přednášky trvají 2 vyučovací hodiny a konají se jednou za čtrnáct dnů od října do května. Vzdělávání je bezplatné, každoročně se hradí pouze zápisné, jehož výši pro akademický rok stanovuje prorektor. Účastník programu U3V získá po jeho absolvování osvědčení, které je mu předáno na slavnostní promoci.

Současné jádro vzdělávací činnosti U3V na Masarykově univerzitě tvoří dlouhodobé (tří až čtyřleté) a krátkodobé (několikatýdenní) kurzy. Na obsahovém zajištění vzdělávacího programu se podílí všech devět fakult univerzity. V rámci dlouhodobých kurzů v současné době realizujeme Všeobecně vzdělávací kurz (4 roky), Dějiny umění (3 roky), Kulturní dědictví (3 roky, v Telči), Spirituální dimenze člověka (4 roky), Univerzita třetího věku v Moravském zemském muzeu (1 rok), Klub absolventů U3V (1 rok). Nad rámec těchto dlouhodobých kurzů U3V jsou pro jeho účastníky organizovány tematické krátkodobé kurzy zaměřené například na počítačové technologie, výuku cizích jazyků, pohybové relaxační aktivity, aktuální otázky a problémy z oblasti humanitních i přírodních věd. Během akademického roku proběhne několik desítek krátkodobých kurzů.

Pro posluchače U3V jsou organizovány také jednodenní exkurze vztahující se k obsahu přednášek či tematických kurzů. Jejich účastníci mohou navštívit např.

Ústav soudního lékařství, Anatomický ústav, Univerzitní kampus, Botanickou zahradu, pořádány jsou také prohlídky budov jednotlivých fakult MU. Navštívíme i výstavy či zajímavá kulturně-historická místa v České republice, a to vždy s odborným výkladem. Další významnou aktivitou U3V jsou tzv. mimořádné přednášky. Vystupují na nich emeritní rektori, současní i bývalí představitelé vysokých škol či jiných prestižních institucí a další významné osobnosti vědy a kultury. Vyslovují se zde k vysoce aktuálním společenským a odborným tématům. Pro posluchače Univerzity třetího věku jsou vydávány učební texty, které se vztahují buď k tematickým kurzům, nebo k mimořádným přednáškám.

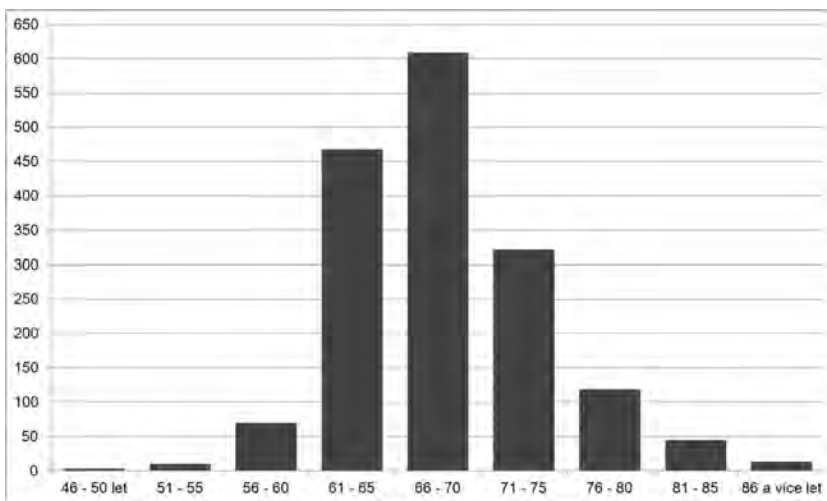
Účastníci Univerzity třetího věku mohou bezplatně využívat počítačovou studovnu na Pedagogické fakultě a počítačovou cvičebnu a studovnu na Fakultě sociálních studií. Mají zde k dispozici počítače s připojením na internet, televizi s DVD i dataprojektor. Mohou tu číst denní tisk, časopisy, případně si zapůjčit skripta, knihy, encyklopedie, slovníky a populárně naučné publikace. V obou případech je k dispozici asistent. V roce 2009 byla navázána intenzivní spolupráce Univerzity třetího věku Masarykovy univerzity v Brně se Seniorenskolleg Univerzity Lipsko. Za tu dobu se uskutečnilo již několik týdenních výměnných pobytů. Každý z nich byl doslova přeplněn vzdělávacími, kulturními i pohybovými aktivitami.

Struktura posluchačů

Analýzy složení skupin účastníků kurzů U3V na MU opakovaně potvrzují, že o ně projevují zájem více ženy než muži, a to zejména z těch povolání, která vyžadovala celoživotní vzdělávání se, např. učitelé základních a středních škol, lékaři, pracovníci ve veřejné správě atd. Více než osm z deseti účastníků kurzů Univerzity třetího věku MU (86,4 %) tvoří ženy a pouze necelá sedmina (13,6 %) jsou muži. Sedm z deseti (70,6 %) má středoškolské vzdělání, necelá jedna třetina (29,4 %) vysokoškolské. Před odchodem do starobního důchodu pracovalo nejvíce účastníků ve státních či příspěvkových organizacích, a to ve více než dvou pětinach případů (41,5 %). Necelá jedna čtvrtina (23,1 %) pracovala na vysoce kvalifikovaných pozicích (učitel, lékař, vědecký a výzkumný pracovník, právník apod.). Pouze šestina (18,6 %) vykonávala svou poslední profesi v komerční sféře. (Graf. 1)

Téměř dvě třetiny účastníků U3V jsou z Brna (65 %). Více než jedna třetina (35 %) však žije mimo Brno, z nich ve vzdálenosti do 20 kilometrů od Brna žije 36,7 %, ve vzdálenosti od 21 do 40 kilometrů od Brna žije 27,2 % a ve vzdálenosti více než 41 kilometrů od Brna žije 36 % účastníků kurzů U3V MU. Největší vzdálenost od Brna, kterou respondenti uvedli, byla 240 km.

Věková struktura posluchačů je znázorněna na výše uvedeném grafu. Průměrný věk je 68,3 let. Modus je 68 let, hodnota mediánu je 67 let. Nejmladšímu účastníkovi je 48 let (jde o výjimku – invalidní důchodce), nejstaršímu 96 roků.

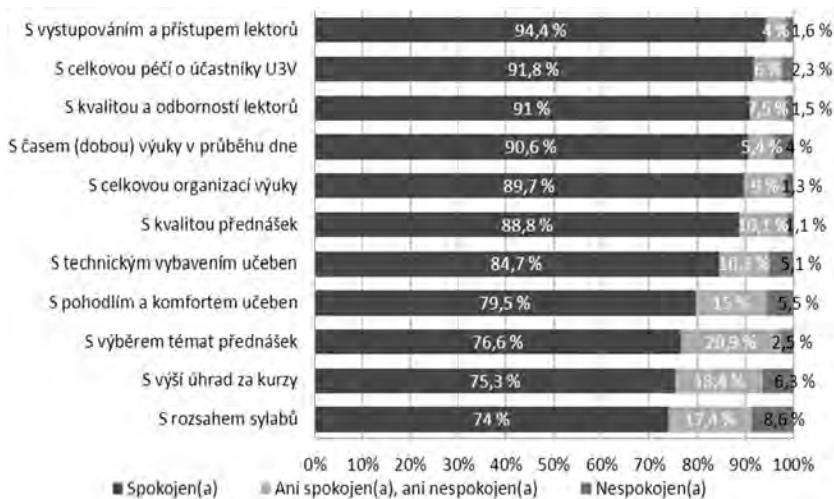

Graf 1: Věková struktura posluchačů U3V Masarykovy univerzity
(v a.r. 2012/2013)

Každoročně hodnotíme v úzké spolupráci s účastníky U3V téměř všechny vzdělávací aktivity a získáváme tak neocenitelnou zpětnou vazbu pro naši další práci. Předmětem našich šetření je zejména spokojenost s organizací vzdělávacích aktivit, s jejich obsahem a kvalitou, úroveň lektorů, ale i motivace ke vzdělávání apod. Důležitá sociodemografická data lze získat i z Informačního systému MU, protože v něm seniory, stejně jako studenty graduovaných studijních programů, evidujeme. Některé výsledky z našeho šetření provedeného na konci akademického roku 2012/2013 výše a níže uvádíme. Dotazník, kterým jsme šetření prováděli, vyplnilo 785 respondentů.

Spokojenost posluchačů

Míru spokojenosti respondentů s jednotlivými atributy, které souvisí se vzděláváním na U3V MU, jsme zjišťovali prostřednictvím 11 položek (indikátorů). Míra spokojenosti byla měřena na desetibodové stupnici (škále). Při analýze výsledků byly položky hodnotící škály kategorizovány. Byly sloučeny tři krajní hodnoty 1 až 3 do varianty „spokojen(a)“, hodnoty 4 až 7 byly sloučeny a vyjadřují variantu „ani spokojen(a), ani nespokojen(a)“, varianty 8 až 10 byly sloučeny do varianty „nespokojen(a)“. Je možné konstatovat, že u všech zjišťovacích položek vysoce převažuje míra spokojenosti respondentů s jednotlivými položkami nad nespokojeností. Více než osm z deseti dotázaných respondentů (84,7 %) je rozhodně spokojeno s celkovou úrovní vzdělávání na Univerzitě třetího věku Masarykovy univerzity, nespokojena byla jen velmi malá část respondentů (2 %).

Graf 2: Odpovědi na otázku: Nakolik jste spokojen(a) nebo nespokojen(a) s...

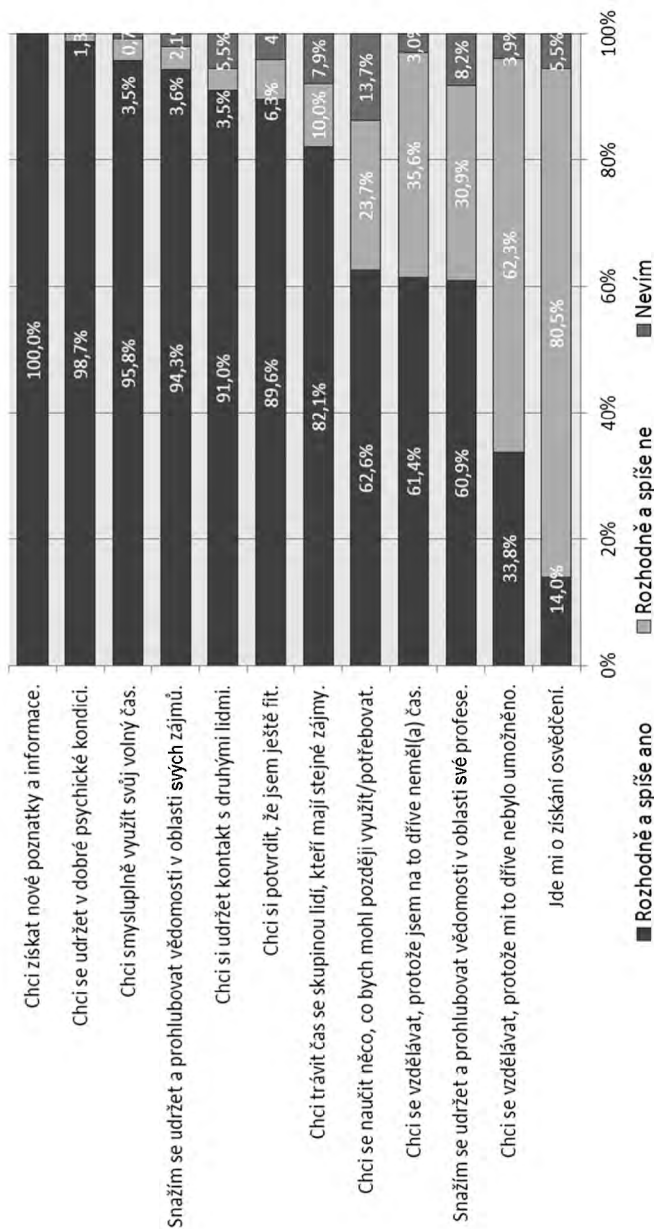
„Spokojeni“ jsou častěji respondenti z nejnižší věkové kohorty (do 63 let). Z podrobnější analýzy výsledků vyplývá, že ženy (85,3 %) jsou s celkovou úrovní vzdělávání na U3V MU častěji spokojené než muži (82,6 %). Účastníci kurzů U3V MU s vysokoškolským vzděláním (85,8 %) jsou „spokojeni“ častěji než účastníci se vzděláním středoškolským (82,6 %). Respondenti jsou nejvíce spokojeni s vystupováním a přístupem lektorů (94,4 %), dále pak s celkovou péčí o účastníky U3V (91,8 %). Menší podíl dotázaných je spokojen s rozsahem sylabů (74 %).

Motivace účastníků U3V

Zjišťování motivace ke vzdělávání v kurzech U3V má přinejmenším dva důvody: na úrovni obecně je výpověď o současné populaci seniorů, resp. její části; na úrovni organizačního zajištění kurzů mohou zjištěné poznatky přispět k dosažení souladu mezi reálnou nabídkou ze strany pořadajících institucí a očekávání účastníků kurzů. (Graf. 3)

V akademickém roce 2012/13 byly velmi kladně hodnoceny například tyto přednášky: Kardiologie, kardiologové, kardiaci; Úloha Španělska v době velkých zámořských objevů; Dante Alighieri jako básník, filozof a teolog; Význam hormonální regulace v průběhu lidského života; Geologické katastrofy (vulkanismus, zemětřesení) ve světě a v ČR; Využití památek pro výchovu a vzdělávání.

Porovnáním našich zjištění s údaji z literatury lze dospět k závěru, že kurzy U3V pro část populace seniorů představují jednu z možností, která významnou měrou napomáhá k udržení kvality života pro účastníky vzdělávání U3V seniorů přívětivým a důstojným způsobem.

Graf 3: Motivace seniorů ke vzdělávání na U3V

Tak to vidím já

Zamyšlení nad poplatky spojenými se studiem na Masarykově univerzitě v akademickém roce 2013/2014

IVO KEISLER

Všechno začalo v červenci letošního roku, přesněji 4. 7. 2013, toho dne, v němž Nejvyšší správní soud (dále jen „NSS“) vydal rozsudek sp. zn. 7 As 41/2013. Tímto na prvním pohled neškodným rozsudkem NSS nejen zamítl kasační stížnost Masarykovy univerzity, co by žalované, a tím dal za pravdu žalobkyni, studentce brojící proti vyměřenému poplatku za delší studium, ale také vyslovil názor, jímž deklaroval způsob stanovení výše tohoto poplatku na Masarykově univerzitě za nezákonný. Ale popořádku.

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách (dále jen „ZVŠ“), v § 58 odst. 3 ukládá veřejným vysokým školám povinnost stanovit studentům, jež studují déle než je standardní doba studia zvýšená o rok, tzv. poplatek za delší studium (dále též „poplatek“). Dále ZVŠ stanovuje podmínky, v jejichž mantinelech je veřejným vysokým školám ponechána diskrece k úpravě řečeného poplatku, a sice minimální výši¹ a podmínky limitující způsob jeho úpravy, když explicitně požaduje, aby konkrétní výši, formu placení a splatnost určil statut veřejné vysoké školy.² Právě podmínky konkrétní úpravy poplatku nebyly dle názoru NSS Masarykovou univerzitou naplněny.

Současné účinné znění Statutu Masarykovy univerzity³ (dále jen „statut MU“) obsahuje splatnost poplatku⁴ a formu jeho úhrady,⁵ avšak nestanovuje již zákonem požadovanou přesnou výši, pouze uvádí další způsob jejího určení, který deleguje na děkany jednotlivých fakult a jimi vydávaná opatření (evidentně za účelem flexibilního přizpůsobení této výše faktickým potřebám dané fakulty).⁶ Přesně na tuto skutečnost při svém přezkumu také narazil NSS, jenž v právní větě rozsudku doslova uvedl: „*Ustanovení § 58 odst. 6 zákona*

¹ Ta je dle § 58 odst. 3 ZVŠ stanovena jako minimálně jedenapůlnásobek základu, přičemž výše základu pro každý akademický rok je v souladu s § 58 odst. 2 ZVŠ určena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

² § 58 odst. 6 věta druhá ZVŠ.

³ Aktuální znění v době vzniku tohoto článku je účinné od 12. 6. 2013.

⁴ Čl. 15 odst. 2 Statutu MU ve spojení s čl. 13 přílohy č. 6 Statutu MU.

⁵ Čl. 15 odst. 2 Statutu MU ve spojení s čl. 14 přílohy č. 6 Statutu MU.

⁶ Čl. 15 odst. 2 Statutu MU ve spojení s čl. 12 přílohy č. 6 Statutu MU.

č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, požaduje, aby byla výše poplatků spojených se studiem stanovena přímo ve statutu veřejné vysoké školy. Nepostačuje proto pouhé stanovení rozsahu poplatků ve statutu s tím, že konkrétní výši stanoví jiný orgán (zde děkan fakulty).“ Dále pak pokračoval následujícím tvrzením: „Taková úprava (výše uvedená, pozn. aut.) je v přímém rozporu se zněním zákona. Výslovné určení konkrétního vnitřního předpisu, v němž má být obsažena výše poplatků za studium, je zákonným limitem samosprávy veřejné vysoké školy.“ Jednoduše řečeno, NSS dospěl k závěru, že výše uvedený způsob, jakým Masarykova univerzita přistoupila k aplikaci ZVŠ, je v rozporu s jeho zněním, tedy nezákonný, stejně jako jsou logicky nezákonná všechna její rozhodnutí vydaná na základě chybně přijatých norem.

Pro Masarykovu univerzitu znamená vzkaz NSS jediné, a to, že v současné době⁷ nemá právo studentům poplatky spojené se studiem platně vyměřovat, a tedy ani je od nich vybírat. To potrvá až do doby, než trvající nezákonný stav napraví, což přináší poměrně významný výpadek příjmů jejího stipendijního fondu.⁸ Tato nepříznivá situace spustila rozsáhlý proces nápravy, díky němuž v době psaní tohoto článku probíhá jednání o výši poplatků na půdě jednotlivých fakult, aby byly výsledné částky následně v souladu s dikcí ZVŠ vloženy do Statutu MU. Tímto způsobem však lze závadný stav řešit až pro futuro, jelikož ZVŠ v § 58 odst. 6 explicitně stanovuje, že „veřejná vysoká škola zveřejní výši poplatků spojených se studiem ... pro příští akademický rok před termínem pro podávání přihlášek ke studiu.“ Lze tak prohlásit, že akademický rok 2013/2014 je z pohledu legální cesty pro upravení výše poplatku již ztracen, neboť nově přijaté znění Statutu MU lze použít až od počátku akademického roku následujícího.

Vedení Masarykovy univerzity v čele s rektorem se proto rozhodlo pro dočasné řešení spočívající v přijetí Opatření rektora č. 8/2013 (dále jen „opatření“), jímž byla stanovena výše poplatků za prodlouženou dobu studia v akademickém roce 2013/2014 a které upravuje částku v podobně minimální zákonem stanovené výše, tedy onoho výše zmíněného mantinelu sloužícího k limitaci správního uvážení veřejné vysoké školy, což je zde nazváno přímou aplikací ustanovení § 58 odst. 3 ZVŠ. Oprávnění toto opatření vydat bylo přitom opřeno o znění § 10 odst. 1 ZVŠ, dle něžž rektor „jedná a rozhoduje ve věcech školy, pokud zákon nestanoví jinak“. Ptám se nyní sám sebe: jak zmíněné opatření rektora Masarykovy univerzity vlastně situaci okolo stanovení výše poplatku pomohlo?

Nevidím do uvažování vedení Masarykovy univerzity, a nejsem tedy obeznámen s konkrétním argumentem, který vedl k řečenému rozhodnutí, nicméně cesta mohla být následující. V dané situaci proti sobě stojí dvě skutečnosti,

⁷ Statut MU v době vzniku tohoto článku stále nebyl vhodně novelizován.

⁸ Viz § 58 odst. 7 ZVŠ.

a sice jasná povinnost veřejné vysoké školy vybírat zákonem stanoveným způsobem poplatky spojené se studiem, v čemž lze spatřovat veřejný zájem. Vedení Masarykovy univerzity proto zřejmě usoudilo, že ve světle této povinnosti a pro zachování veřejného zájmu je potřeba jakkoliv ve výběru poplatku pokračovat, přičemž mu vhodně posloužila částka, jejíž výpočet ZVŠ tak nějak zmiňuje. Druhou skutečností na opačné misce vah je však otázka ústavní ochrany základního práva na majetek,⁹ do kterého může být zasaženo pouze na základě zákona,¹⁰ jinými slovy zákonným způsobem.

Jak jsme již řekli, způsob, kterým k aplikaci své zákonné povinnosti přistoupila Masarykova univerzita, byl NSS uznán za nezákonný. V současné době fungující dočasné řešení však nepřináší v podstatě žádnou změnu, ba naopak stále trvá protiprávní stav, v němž je výše poplatku určována jiným orgánem, než který je dle ZVŠ oprávněn schvalovat vnitřní předpisy veřejné vysoké školy,¹¹ pouze děkany jednotlivých fakult vystřídal rektor. Také způsob úpravy se stále liší, neboť tak není učiněno požadovaným Statutem MU, ale opatřením rektora, které pouze vystříдалo předešlá opatření děkanů. Na okraj také dodávám, že v dané situaci nemůže být řeč o pravomoci rektora upravit výši poplatku s použitím § 10 odst. 1 ZVŠ, jelikož je nesporné, že § 58 odst. 6 ZVŠ jasně určuje, kterému orgánu veřejné vysoké školy je tato pravomoc svěřena, a tak se rozhodně nedostáváme do situace, se kterou § 10 odst. 1 ZVŠ počítá.

Samostatnou kapitolou je charakter podmínek upravených v § 58 odst. 3 ZVŠ a možnost přímé aplikace tohoto ustanovení. Ta dle mého názoru není možná, neboť hranice finanční výše poplatku, v řečeném ustanovení upravená, je teleologicky vzato, jak jsem již zmínil, limitací pro správné uvážení veřejné vysoké školy, respektive jejího akademického senátu. Ve stejném duchu ostatně hovoří důvodová zpráva k původnímu znění ZVŠ. V žádném případě však zákonodárce nepočítal s jejím přímým užitím, jako konkrétní výše poplatku. V § 58 odst. 3 ZVŠ zmíněný jedenapůlnásobek základu stanoveného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy tak nemůže sloužit k přímému užití jak ex lege, tak jiným než v § 58 odst. 6 ZVŠ předpokládaným způsobem; a už vůbec ne výše uvedeným způsobem, který samotné znění zákona a contrario vylučuje. Samozřejmě, že v případě, kdy by byla tato hranice použita, jako konkrétní výše poplatku ve Statutu MU přijatém akademickým senátem, nemohla by být o nezákonnosti řeč, avšak kombinace výše uvedených aspektů ji již bohužel zakládá.

Jsme tak svědky situace, v níž jsou studentům Masarykovy univerzity vyměřovány poplatky a následně od nich také vybírány způsobem, který je v příkrém rozporu se zákonem. Jsem si vědom, že můj názor může na první pohled

⁹ Čl. 11 Listiny základních práv a svobod.

¹⁰ Čl. 4 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

¹¹ Kterým je dle § 9 odst. 1 písm. b) ZVŠ.

vypadat jako příliš formalistický a striktně se držící litery zákona, v situaci, v níž je potřeba najít cestu, jak předešlou chybu univerzity co nejrychleji vyřešit, na čemž leží také zmíněný veřejný zájem. Ani tyto skutečnosti však nejsou s to zhojit nezákonnost, kterou je zmíněné řešení nadáno. Stále je zde totiž fakt, že ani hrozba nepříznivých ekonomických důsledků a ani s ní spojený veřejný zájem neospravedlňují aplikaci právních předpisů *contra legem*, a tím nezákonného omezení základních práv a svobod, zde konkrétně výše uvedeného práva na majetek. Co může být přehnaně formalistického na odmítání protiprávního zásahu do základních práv?

Také fakt, že ve skutečnosti je částka v nejnižší možné podobě¹², a studenti na ní proto spíš „vydělají“, nemůže v této principiální otázce jako argument obstát, neboť ať už se v případě opatření rektora jedná o krok, který výši poplatku *de facto* snižuje,¹³ nebo hypotetickou situaci, jímž by byl poplatek takto zvýšen, způsob provedení v obou případech zákonu odporuje.

Byla-li tedy řeč o povinnosti vybírat od studentů poplatky na jedné z misek vah a ochranou jejich práva na majetek na misce druhé, ve výše popsané situaci v mých očích jednoznačně převáží hodnota druhá.

Co říci závěrem? Současná situace, tak jak je popsána výše, je dle mého názoru z právního hlediska vadná a rozhodně by tedy v tomto stavu neměla nadále setrvávat. Jak to však vypadá, vedení Masarykovy univerzity je se svým řešením nastalého problému spokojeno a rozhodně je až do konce akademického roku nehodlá jakkoliv přehodnocovat. Zdá se proto, že pokud se některý ze studentů, jímž byl či bude dle nových pravidel poplatků spojený se studiem vyměřen, proti tomuto způsobu stanovení jeho výše neohradí stejně, jako tomu bylo v případě výše citované kauzy, zůstane pravděpodobně vše při starém.

Nacházíme se zde však na poměrně nebezpečném kluzkém svahu a ignorováním tohoto postupu Masarykovy univerzity dnes riskujeme do budoucna vyšší míru svévolného konání veřejných vysokých škol, a to již bez ušlechtilých záměrů jako je plnění zákonných povinností a realizace veřejného zájmu. Ani v nejmenším netvrdím, že by je měla jejich samospráva nějak omezovat, jen bych si přál, aby veřejné vysoké školy, co by orgány veřejné správy ctily čl. 2 odst. 3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky a čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

¹² Dle čl. 1 písm. a) opatření činí výše 4201,50 Kč v období od 20. srpna 2013 do 31. srpna 2013 a dle čl. 1 písm. b) pak 3999 Kč v období od 1. září 2013 do 31. srpna 2014.

¹³ Např. výše poplatku dle čl. 1 písm. a) opatření děkana Právnické fakulty Masarykovy univerzity č. 2/2013 činila 15 000 Kč za každých šest započatých měsíců. Obdobně tomu bylo i v případě ostatních fakult.

Kultura a umění**Otto Gutfreund – kubistická plastika**

JAROSLAV SEDLÁŘ

Kubismus se realizoval především v malířství, avšak už na prvním obraze *Avignonské slečny* (Slečny z Avignonu, Les Demoiselles d'Avignon), který Picasso dokončil koncem roku 1906 a na začátku roku 1907, nacházíme výrazné deformace, které Picasso důsledně využil teprve mnohem později, a to v analytickém a pak i v syntetickém kubismu. Stal se rychle nejdůležitějším a nejslavnějším Picassovým obrazem. Je malířsky nejednotný, plný výrazných deformací. Zvláště charakteristická pro Picassovu budoucnost je pravá část obrazu, kde jsou deformace nejvýraznější, inspirovány negerskou plastikou, zatím co zatiší v dolní střední části obrazu vyšlo z odkazu Cézannova. Průkopnické výkony v malířství i v sochařství odvedl vedle Picassa také Braque. Je pozoruhodné, že oba dva je uskutečnili nejprve v malířství v podobě experimentů a teprve potom převedli do plastiky. Od roku 1909–1910 Picasso a Braque rozvinuli analytický kubismus, předmět rozsekali podle Cézannových teorií do plošek, které položili na plátno. A podobným způsobem rozrývá Picasso už v roce 1909 plastiku ženské hlavy takovými ploškami v proslaveném díle *La Tête de femme /Fernande/* (Ženská hlava /Fernanda/). Je to údajně podobizna jeho přítelkyně Fernandy Olivierové, na druhé straně však socha, ve které se radikálně rozešel s naturalistickým iluzionismem, který nahradil analyticky roztržštěnými, ostrými hranami a vypuklinami. Nicméně socha stále ještě vyrůstá tradičně z jádra a plastické modelace. Je pouze povrchově rozčleněna do vypouklých a vpadlých částí. Z jejich kontrastů však vyzařuje napětí, které se stalo východiskem celé pozdější kubistické plastiky, podobně jako obraz *Demoiselles d'Avignon* se stal východiskem pozdější kubistické malby.

Pojem kubismus poprvé použil v časopise *Gil Blas* dne 14. listopadu 1908 kritik Louis Vauxcelles, ten, který před třemi lety označil skupinu francouzských malířů, vystavujících na Podzimním salónu, hanlivým slovem *les fauves* (šelmy), a který i nyní odsoudil kubistickou bizarérii. V případě výstavy v Kahnweilerově galerii v Paříži vynesl svůj soud nad vystavenými obrazy, které mu připadaly, jako by byly složeny z drobných krychliček (*les cubes*). Říká se, že Vauxcelles převzal toto podobenství od Matisse. V důsledku neustálých útoků kritiky, ale i diváků, vystavovali Braque a Picasso své obrazy před první světovou válkou převážně u obchodníka s obrazy D. H. Kahnweilera a v roce 1913 už i v cizině, mj. také v Praze.

S Braquem se Picasso poprvé setkal v době vzniku obrazu *Avignonské slečny*. Teprve potom po několik let rozvíjel své experimenty podivuhodně

paralelně s ním. Kromě Braqua se v roce 1908 kolem Picassova ateliéru v Ravignanově ulici, v domě, který básník Max Jacob nazval Bateau-Lavoir, protože se podobal lodím, na nichž se na Seině pralo prádlo, sdružila velmi početná skupina umělců. Patřili do ní výtvarní umělci, spisovatelé, teoretici umění a obchodníci s obrazy, kteří vášnivě diskutovali o umění, a tak začali rozvíjet estetikou kubismu. Setkáváme se zde s básníkem Guillaumem Apollinaiem, spisovatelem André Salmonem a Maxem Jacobem, Gertrudou Steinovou a jejím bratrem Leem, s malíři Georgem Braquem, Juanem Grisem a Fernandem Légerem, s teoretikem umění Mauricem Raynaelem a s četnou kolonií španělských malířů žijících v Paříži.

Kolem roku 1909–1910 začala v díle obou malířů vznikat nová výtvarná mluva, nový lyrický řád, který zásadně porušil iluzionistický charakter dosavadního prostorového řešení, neboť nahradil centrální a v podstatě subjektivistickou renesanční perspektivu mnohapercepčním přístupem k předmětné skutečnosti. Zakladatelé kubismu tak likvidovali všechno, co souviselo s optickou atmosférou, a soustředili se na tzv. geometrickou krystaličnost skutečnosti, jejíž základy byly obsaženy v díle i teoriích Cézannových. Nešlo jim o to, aby evokovali opticky vnímatelný svět, ale aby vytvořili svérázný znak předmětu a tím i nový předmět – umělecké dílo. Nadto usilovali o postižení hmotné rozprostraněnosti předmětu i o jeho hmotnou podstatu, a tedy nikoli o jeho jevovost.

Otto Gutfreund, *Cellista*
(Hráč na čello), 1912–1913

Roku 1910 opustil Braque krajomalbu a věnoval se figuře a zátiší. Také Picasso, který se v té době odstěhoval z Ravignanovy ulice na bulvár Clichy, maloval zátiší a portréty. Využíval do důsledků simultánnosti pohledu a vstoupil do další fáze svého vývoje, kterou malíř Juan Gris označil jako analytický kubismus, a to proto, že v obrazech tohoto druhu šlo o analýzu tvarů. Byla to po první fázi kubismu, která zahrnuje roky 1907–1909, druhá, analytická fáze, rozvíjející se v letech 1909–1912 a končící etapou tzv. hermetického kubismu. V této fázi provedl společně s Braquem analýzu plastického tvaru, jehož jednotlivé části převedl do plochy tak, že vedle sebe poskládal geometrické útvary, trojúhelníkové, čtvercové, obdélníkové i oválné a kruhové plošky odpovídající pohledům na plastický předmět ze všech stran. Protože chtěl zdůraznit, že převedl do plochy

plastický předmět, který si může divák ve své představě opět spojit, omezil barevnou škálu na několik neutrálních tónů hnědé a šedé, aby neodváděl pozornost od vztahu tvaru k prostoru. Koncentroval se na základní stránky předmětu – dá se ovšem také říci, že z něho odstranil vše nepodstatné a směřoval tak za smyslovou zkušenost, k formově racionální skladbě. Krajina, portrét, figura, které hrály u obou malířů v jejich prekubistickém intermezzu důležitou roli a v nichž proběhl proces postupného tvarového zjednodušení, až k úplné geometričnosti, byly nahrazeny převážně zátišími, která dávala umění velký prostor pro svobodné experimentování. Rozvoj analytického malířství přivedl Picassa i Braqua téměř k abstrakci, a tak kolem roku 1912 vnášejí do obrazu reálný předmět oklikou v podobě *papiers collés* (koláží). Braque tehdy vlepil do uhlokresby *Compotier et verre* (Mísa ovoce a sklenice, 1912) odřezky tapet s natištěnými letokruhy dřeva, Picasso do obrazu *Nature morte à la chaise cannée* (Zátiší s rákosovou židlí, 1912) kusy voskovaného plátna. Picasso šel však ještě dále k objektu a v roce 1912–1913 zkonstruoval z plechů kladených přes sebe *La Guitare* (Kytaru). To byl skutečný rozchod s tradicí, i když na druhé straně ještě opatrný průnik do světa věcí, protože teprve Marcel Duchamp otevřel objektu (Readymade) dveře dokořán. Picasso však touto *Kytarou* zrušil dosavadní klasifikaci umění odlišující plastiku, vznikající přidáváním, a soulpturu, vznikající odnímáním hmoty, ale také rozhodující prostředky tvorby, a to modelující ruku a dláto. Výstavbu sochy, její objem a prostor, realizované pláty, plochami, rovinami a křivkami, dovedli ještě dále Alexandr Archipenko, zejména však Vladimír Tatlin a konstruktivismus.

Přestože počátky kubismu spojujeme většinou s Picassem, nelze opomenout ani řadu dalších umělců, kteří se zasloužili o rozšíření a rozpracování kubismu do všech důsledků. Kromě George Braqua, který přešel ke kubismu od fauvismu, vystavili kubistické obrazy na Salónu nezávislých v roce 1911, ve skandálně proslulém sále číslo 41, malíři, kteří se připojili ke kubismu kolem roku 1910 – Albert Gleizes, Jean Metzinger, Henri Le Fauconnier, Fernand Léger, Robert Delaunay. Skandál vyvrcholil následující rok dokonce interpelací v poslanecké sněmovně. Nejdůležitější byla ovšem výstava skupiny Section d'or (Zlatý řez) od 10. do 30. října 1912 v galerii La Boétie v Paříži. Kubisté se jí vědomě přihlásili k tomuto matematickému poměru proporcí, který odhalil už v roce 1494 jako ideální poměr velikostí Luca Pacioli a převzal i Leonardo da Vinci. Zlatý řez dělí úsečku na větší a menší úseč podle poměru 3:5, 5:8, 8:13 atd. Výstava La Section d'or se stala historicky významnou přehlídkou kubistického malířství, vedle desátého Podzimního salónu, protože sjednotila s výjimkou Braquea a Picassa (zastoupení byli na Podzimním salónu) všechny tehdejší zástupce kubistického malířství. Vystavovali Juan Gris, Fernand Léger, Albert Gleizes, Jean Metzinger, Robert Delaunay, Louis Marcoussis, Marcel Duchamp a Duchamp-Villon. Tito noví kubisté, tvořící druhou garnituru hnutí, připravili v letech 1911–1913 putovní výstavu, která prošla evropskými městy, od Bruselu přes Londýn,

Otto Gutfreund, Don Quijote (hlava), 1911–1912

Kolín nad Rýnem, Mnichov, Barcelonu, Prahu a Moskvu a obratnou propagandou na čas dokonce zastínili Picassa i Braqua. Pozornost na sebe strhli také knihou, kterou pod názvem *Du Cubisme* vydali roku 1912 Albert Gleizes a Jean Metzinger. Ovšem už v roce 1911 napsal studii o kubismu G. Apollinaire a otiskl ji v časopise *Soirées de Paris*. V roce 1913 pak vydal knihu *Kubističtí malíři: estetické meditace*. Všichni, ať už se podíleli jakýmkoliv způsobem na zrodu kubistické estetiky, soustavně rozvíjeli nové objevy.

Picasso zavedl do umění reálný objekt už v roce 1914, když odlil podle voskových modelů šestkrát *La verre d'Absinthe* (Sklenice absintu) se skutečnými lžicemi, banálními mimouměleckými předměty, a každou z nich pomaloval jinou barvou. Zasloužil se tím o úplnou svobodu projevu v sochařství, projevu, který ovšem vyrostl z malířských experimentů v ateliéru. Montážemi uplatněnými v *Kytaře* ovlivnil Alexandra Archipenka, podlehl mu také nejvášnivější modifikátor kubismu Jacques Lipchitz, který přišel do Paříže roku 1909 jako dvacetiletý z litevského Vilnijsu, první kubistická díla však začal tvořit teprve od roku 1913. V roce 1914 to byl Maďar Joseph Csáky, který se napojil až na syntetický kubismus *La Tête* (Hlava, 1914).

Avšak nejrychleji ze všech umělců reagoval na kubismus Otto Gutfreund, který jako první převedl raně kubistické představy analytického kubismu a pak i futurismu do plastik figur, hlav a portrétů. Narodil se 3. srpna 1889 jako čtvrtý z pěti dětí židovské rodiny Karla a Emilie Gutfreundových ve Dvoře Králové nad Labem, zemřel 2. června 1927. Utonul ve Vltavě poblíž Střeleckého ostrova v Praze. Po ukončení obecné školy v letech 1895–1900 absolvoval nižší třídy gymnázia Františka Josefa I. v Jaroměři. Od roku 1903 do roku 1906 prošel oddělením keramiky se zaměřením na hrnčířství v Bechyni, kde se poprvé setkal s modelováním jako fakultativním předmětem, který pak v podobě figurálního a ornamentálního modelování studoval ve všeobecném a specializovaném oddělení profesora Josefa Drahoňovského na pražské Umělecko-průmyslové škole až do roku 1909. Již z této doby se dochovalo několik v podstatě tradičně provedených plastik. Ale právě v tomto roce proběhla v Praze výstava významného francouzského sochaře Emila Antoina Bourdella, jehož dílo Gutfreunda zaujalo do té míry, že odjel téhož roku do Paříže, aby studoval na Académie de la Grande Chaumière v sochařském ateliéru, který vedl sám Emil Antoin Bourdelle. Během ročního studia na škole se seznámil s dalšími českými umělci a teoretiky žijícími ve Francii, s Bohumilem Kubištou, Antonínem Matějčkem a Otakarem Španielem. Poznával důkladněji moderní umění ve sbírkách pařížských galerií. Bourdelle názorně zasněžil mladého adepta do své koncepce sochy – architektury a zároveň na něho silně zapůsobil svou výrazovou živostí. Gutfreund píše: „Bourdelle postupuje při reliéfu právě opačně, vměstňuje figury do jedné plochy a dává jim všem stejnou plastiku, snad také aby dobře odpovídaly architektuře pomníku. Mají ale také své efekty světelné, kterých dosáhl zase tím, že přehnal některé detaily do hloubky, čímž rozvlnil, roztloukl plochu na malé lámající se a na sebe narážející plošky – dělá to dojem velmi pohnutý, opravdu válku, vraždění, řev, pláč dětí, ržání koní, sténání matek, horečku. Všechno se třese a křičí.“ Právě tímto rozvlněním a roztříštěním povrchu sochy, lámajícími se a na sebe narážejícími ploškami nepochybně připravil Gutfreunda na tak brzké a rychlé přijetí kubismu. V roce 1910 opustil Gutfreund pařížské prostředí a společně se svým přítelem Antonínem Matějčkem cestovali po západní Evropě, kde navštívili převážně londýnská, belgická

a holandská muzea. Po této vyčerpávající studijní cestě se Gutfreund vrátil do Čech plný uměleckých dojmů a se silnými osobními zážitky se stal v roce 1911 spoluzakládajícím členem Skupiny výtvarných umělců v Praze, která vznikla na protest proti politice Spolku výtvarných umělců Mánes a jeho časopisu Volné směry.

Se vznikem Skupiny výtvarných umělců je totiž v Praze spojován především kubismus. Na podzim roku 1911 začala Skupina vydávat časopis Umělecký měsíčník, který řídil Josef Čapek s redakční radou (Filla, Janák, Kysela, Langer a skladatel Štěpán). V lednu a únoru 1912 Skupina otevřela první výstavu jako součást Umělecké výstavy v Obecním domě v Praze. Sál architektonicky upravil Pavel Janák. Na výstavě byla poprvé prezentována Gutfreundova socha *Úzkost* (1911), která dominovala prostoru, vedle Gočárova a Hofmanova nábytku a architektonických modelů, Gočárova domu U černé Matky boží, Hofmanových váz a kubizujících obrazů *Salome I.* (1911), *Jitro* (1911) Emila Filly, expresivní *Matky s dítětem* (1910) Josefa Čapka, fauvistické *Evy* (1910) Václava Špály nebo karikatur Zdeňka Kratochvíla. Byly to projevy odrážející velké neshody, zejména v otázkách orientace na kubismus, expresionismus, futurismus nebo orfismus. V sochařství převládal ještě neoklasicismus, který v Čechách trval až do 30. let 20. století. Filla vyznával picassovskou orientaci na kubismus, zatímco Čapkovi usilovali o jeho volnou interpretaci, až se nakonec v roce 1912 vrátili spolu s Brunnerem, Hofmanem, Chocholem a Špálou zpět do Mánesa.

Otto Gutfreund, Dvě postavy (Souzvuk), 1911–1912

Vedle Emila Filly to byl právě Otto Gutfreund, který přinesl do těchto názorových zmatků jasnou orientaci na kubismus, ale zpočátku i na expresionismus, který se podobně jako kubismus obrátil proti akademismu, ale i proti impresionismu jako proti umění opilému smysly a dojmy. Přímo osudovým se pro Gutfreunda stalo setkání s Bohumilem Kubištou, které ho přivedlo do čelní pozice českého kuboexpresionistického a následně kubistického sochařství a jeho první velká avantgardní socha *Úzkost* (1911) navázala právě na řádky o sochaři Bourdellovi. Současně je zřejmé, že Gutfreund přenesl tyto podněty do zcela jiné duchovní situace. Opustil ideu formální skladby i klasické rovnováhy, aby zdůraznil existenciální zážitek vyplývající z psychické nejistoty současného člověka. Jeho pohled směřuje z vnějšku do nitra, od přírody k duchu. Smyslově vnímaná skutečnost se mu stala pouze podnětem, okamžikem vyvolávajícím vnitřní prožitek, kterému slouží i deformace tvaru (evokující třes). To vše stupňuje výraz, který zápasí o sublimovaně odcizené, sice svobodné, avšak bezmocné individuum, podobným způsobem jakým se avantgardnost tohoto postoje projevila například v proslaveném obraze Edvarda Muncha *Křik* (1895), který je asymetrickým znetvořením člověka, a proto přímým zpřítomněním rozervanosti lidské duše, a to v protikladu k umělé prázdnotě lživé harmonie akademických idealizací, proti kterým bojoval právě expresionismus. V *Úzkosti* Gutfreund rozkládá tradiční pojetí figury a její poměrně velké měřítko otevírá přímo onu avantgardní programovost, která řadí Gutfreunda jako sochaře do zakladatelské generace

Otto Gutfreund, Hamlet,
1912–1913

Otto Gutfreund, Hlava ženy, 1919

českého moderního sochařství na počátku 20. století, vedle malířů Bohumila Kubišty, Emila Filly a Skupiny Osma. Přesto však naturalistickou dramatickostí světla, které vibruje v duchu Bourdellově po povrchu sochy, obměňoval již hranatějšími a zalamanými ploškami, které do sochy vnášejí tvarový princip abstraktního (kubizujícího) typu. Je přirozené, že Gutfreund touto sochou našel odezvu u německých expresionistů, i když v té době četl Bergsona, pod jehož vlivem začal postupně překonávat onu expresionistickou výrazovost směrem k racionálnějšímu pojetí moderního sochařství, jak dokládají jeho zajímavé zápisky. Problém i teoreticky ověřoval experimentální tvorbou přesouvající se do oblasti mezi kubismem a expresionismem. Gutfreunda v tomto nepochybně

podněcovalo kolektivní nadšení a úsilí členů Skupiny výtvarných umělců, společná práce na časopise Umělecký měsíčník a aktivita malířských přátel, řadící ho do tzv. českého kuboexpresionismu, pod vlivem Bohumila Kubišty (většina členů Skupiny odmítala kubismus, k důležitým rysům sdružení, kde dominovala aktivita výtvarná, se stalo jistou výjimkou prosazování kuboexpresionismu V. H. Brunnerem a Zdeňkem Kratochvílem). Gutfreund ovšem hledal a formuloval rozdíly mezi malířstvím a sochařstvím, a to tak, že malíř „dělá ze skutečného neskutečné, přenáší trojrozměrný prostor do plochy“, kdežto „sochař uskutečňuje své představy tím, že je staví do skutečného prostoru a přibližuje je tím člověku“. Jindy si zapsal ještě pregnantnější definici: „Sochařství je umění prvopočátku. Sochař je tvůrcem pomyslného – transponuje neskutečné do skutečného, dělá z představy skutečnost.“ Kvůli tomuto rozdílnému východisku považoval Gutfreund sochařství za umění vyšší, než je malba. Námětem jeho prací se staly expresivně laděné sochy na biblické motivy nebo reliéfní podobizny *Job* (1911–1912), *Souzvuk* (Dvě postavy) (1911–1912), *Autoportrét* (1912). V září až listopadu 1912 proběhla druhá výstava Skupiny v Obecním domě v Praze, která byla mnohem rozsáhlejší než první. Zahrnovala obrazy, sochy, grafiku, architekturu, umělecký průmysl a nábytkové interiéry Pražských uměleckých dílen. Sály architektonicky upravil Josef Gočár, úvod do katalogu napsal V. V. Štech. Jako hosté vystavovali W. Nowak, B. Feigl, P. Picasso, O. Friesz, E. Heckel, E. L. Kirchner, O. Müller a K. Schmidt-Rottluff. Výstava, kde dominovali především němečtí expresionisté, byla dokladem blízkosti Skupiny k expresionismu.

Gutfreund se již naplno věnoval výstavní činnosti. V roce 1913 se stal dokonce předsedou Skupiny. Ke své práci si pronajal ateliér v Praze, aby se dostal blíže ke kulturnímu dění. Do popředí jeho zájmu se dostávaly motivy z běžného života, které se prosazovaly v kresbách a zátiších. Kontakty s Německem Skupina využila i na III. výstavě v Goltzově salonu v Mnichově ve dnech 5.–10. 4. 1913, na níž se podíleli Beneš, Filla, Procházka, Gutfreund, Gočár a Janák. IV. výstavu otevřela Skupina v Obecním domě v květnu 1913 (III. pražská), jejíž jádro tvořily obrazy Deraina, Braqua, Picassa, Grise, grafiky Cézanna, Sofficchio, Deraina, Braqua a Picassa. Byly vystaveny ukázky lidového umění, exotického umění i starého umění. Picassovy a Braquovy obrazy byly zapůjčeny díky Danielu Henry Kahnweilerovi z Paříže, obchodníku s obrazy, s nímž byl tehdy v blízkém kontaktu Vincenc Kramář, který od něho také kupoval některé obrazy do své sbírky, dnes v Národní galerii v Praze. Výstava připomínala koláží stylů a protikladných tendencí koncepci Uměleckého měsíčníku a manifestovala vztah Skupiny k současnému i starému umění. Výstava v galerii Der Sturm v Berlíně roku 1913, které se zúčastnili velkými soubory Filla a Beneš, dále Gutfreund, Procházka, Gočár a Janák, stmelila těchto šest umělců, kteří vytvořili jádro Skupiny v době, kdy za člena Skupiny byl přijat Vincenc Kramář (1914) a kdy se Skupina snažila rozšířit aktivitu především do Německa (chtěla vydat almanach v německém jazyce) i do Francie (snahy navázat kontakty s Apollinaiem, který slíbil příspěvek pro francouzskou revue, který ovšem nikdy nevyšel). Na počátku roku 1914 Skupina zorganizovala šestou výstavu (IV. pražskou), kde vystavoval velký soubor zejména Otto Gutfreund, avšak už v létě roku 1914 se rozplynula, zejména poté, kdy Filla a Gutfreund odjeli do Paříže. Po vyhlášení války se členové Skupiny rozešli do různých světových stran.

Sochař, podle Gutfreunda, tvoří z představy, a tak může vyjít i z hotových představových motivů. Proto mají zprvu Gutfreundovy sochy názvy jako *Prosba* (Prométheus ?) 1911–1912, *Hamlet* (1912–1913). Důležitější než tyto narativní momenty je však samotná podstata plastické představy a tu Gutfreund určil nikoli jako materiální objem, ani jako pohybující se plochu sochařského „plánu“. V jeho zápisníku čteme: „Pohybující se plocha je tvořící se objem a není již více intelektem měřitelné formy. Její funkci přejímá pohybující se plocha, socha není již zastavený čas převedený v prostor, ale socha je výrazem

Otto Gutfreund, Hlava-reliéf (Autoportrét), 1912

Otto Gutfreund, Job, 1911–1912

plynulého dění, nepřetržitého pohybu, jehož rytmus je totožný s rytmem myšlenkového procesu tvůrčího, než myšlenka se ustálila v představu. Skutečný, rozumem měřitelný objem je unášen a vymílán v proudu intenzivního vnímání: socha není již pevným konglomerátem objemu při postupném prohlížení zjištělých, zkamenělým fragmentem času, ale nepřetržitým vlněním ploch, iluzí objemů, vlněním, jehož proud trhá břehy ohraničujícího prostoru a unáší je s sebou, vlněním s víry, které skrze povrch naznačují hloubku, vlněním, jehož proudy, aniž se zastavují, zrcadlí zlomky skutečna. “ Vyvrcholením projevu této expresionistické definice byla hlava *Viky* (1912–1913), která byla charakterizována „jako strom ve větru nebo odlitek exploze“ (M. Lamač). Hlava *Viky* dokazuje, že Gutfreund si dobře uvědomil vedle kubismu i aktuální tendence v sochařství italského futurismu, jak to projevil v úvahách o pohybu ve svém zápisníku, i když futurismus patrně nikdy přímo nezbožňoval. Socha patří k jeho vynikajícím plastikám. Nicméně právě novou problematiku dynamiky v sochařství řešil patrně i z hlediska duchovní dynamiky, jak se to konečně ukázalo v jeho příklonu k francouzské kultuře, kterou ctil v picassovském kubismu. Bylo to především naprosto nové pojetí tvaru v sochařství, racionalistický rozměr kubismu, který přijal jako nové a moderní odmítnutí sentimentálních a emocionálních prvků v předchozích uměleckých směrech.

Otto Gutfreund, Kubistické poprsí, 1913–1914

Jako většinu avantgardně orientovaných umělců v té době, tak i Gutfreunda, ovlivňovala samozřejmě malba, která, jak už řečeno, razila nové ideje, realizovala nové tvůrčí postupy, nové tvarosloví a v tom smyslu daleko předběhla sochařství, které se hůře mohlo vymanit z figurace, jak jsme to viděli koneckonců i u Rodina, Maillola a Bourdella. S podivuhodnou vynalézavostí reagoval na podněty malby a převáděl je do plastických forem. První pochopil, oč jde: „Picasso rozkládá v obraze objekty do plochy,“ řekl, „v sochařství lze rozkládat objekt do prostoru.“ Většina jeho prací řešících tuto otázku vznikla v letech 1911–1913. A není pochyb, že kubistické malířství mohlo ovlivnit Gutfreunda, například v jeho soše *Hráč na cello* (Cellista), v obecnější rovině novým pojetím prostoru u Paula Cézanna, vytvořením tzv. autonomního obrazového prostoru, který Picasso převedl do analýzy předmětu a do zpětné skladby nového artefaktu. Rozhodující pro Gutfreunda se stal konstrukčně nosný tvar a k dovození plasticity nepřestal počítat se spoluúčastí světla, aby formu oblévalo i prostupovalo. V tomto směru byla pro něho rozhodující Picassova *Hlava ženy* (Fernanda), z roku 1909. Promyslel a realizoval geometrický princip její stavby, aby ji pak rozvedl v nejvýznamnějším díle tohoto druhu, kterým je první kubistická socha *Hlava dona Quijota* (1911). Vedle již jasného analytického členění povrchu plastiky, rozryté drobnými ploškami, hranami a vypuklinami, trojúhelníkového útvaru na hlavě, navazujícího přímo na Picassovu sochu, autor stále ještě sleduje zřetel psychologické a výrazové. Nemůže se úplně zbavit tradicí silně zakořeněné představy o podobě imaginární figury rytíře smutné postavy, kterého stylizuje jako tragikou vnitřních rozporů naplněnou legendu. V *Hlavě dona Quijota* jsou obsaženy zárodky krystalického zpevnování formy a rytmu protikladů, i když uvolnění z vazby přírodního tvaru zdaleka není dovedeno do důsledků. Zato v drobném bronzu nazvaném *Hráč na cello* (který patří k několika názorově příbuzným pracím z let 1912–1913) setkáváme se s figurálním námětem, zpracovaným už skutečně kubisticky. Postava Hráče s hudebním nástrojem poskytla sochaři zajímavý podnět: proti přírodní formě lidského těla postavil plastický protějšek v umělých křivkách violoncella. Gutfreund vyloučil všechno podružné: zbavil figuru individuálních rysů a ponechal jen zevšeobecnující znaky, potlačil detail a zobecnil tvar. Jednotlivé formy vyděluje z jejich soudružnosti, přirozenost proporčních vztahů rozrušuje důslednou analýzou jednotlivých částí skutečnosti, za kterou následuje sklad, střídání protikladných objemů, hran a tvarů.

Gutfreund kdysi charakterizoval zákonitosti sochařské práce a řekl, že je při ní třeba vycházet z kubicky omezeného prostoru, „do kterého je vše vtěsnáno a jehož stěny, diagonály a všechny dělicí hodnoty musí sochař respektovat pro vytvoření správného rytmu.“ Umělec tedy není a nemůže být pasivním interpretem modelu. Musí jej přetvářet neimitativní cestou: smí se natolik vzdálit od smyslové zkušenosti, a to jen potud, pokud to vyžaduje jeho osobní záměr vázaný podmínkami výtvarné tvorby“.

Otto Gutfreund nezůstal jen pŕi tvarovŕyĝ analŕzŕch, ale pronikl jeŝtŕ dŕle: sledoval ve svŕyĝ plastikŕch pohybovŕe aspekty. Akce *Hrŕŕe* nenŕ vyjŕdŕena jen pomocŕ gesta – vnŕjŝm znakem pohybu – ale pŕŕmo hmotou, rytmem otevŕenŕyĝ a uzavŕenŕyĝ objemŕ, pŕŕmkami a kŕŕvkami, kterŕ vedou zrak i hmat. Tŕm dospŕvŕ Gutfreund na pomezŕi problematiky, kterou v tŕ dobŕ ŕeŝili futuristŕ.

Jeho sochy majŕi plastickou stavebnost, stŕdŕajŕ se na nich hrany a ŕhly pohledŕ, opŕrajŕcŕ se o zŕkladnŕi geometrickou konstrukci. Gutfreund v letech 1912–1913 sledoval kubismus od analytickŕe aŝ k syntetickŕe fŕzi. Roku 1913 vymodeloval kubistickou *Hlavu* takŕ Emil Filla, kterŕ se kubistickŕe plastice vŕce vŕnoval ovŝem aŝ ve tŕicŕtŕyĝ letech. Gutfreund se v tŕ dobŕ jednoznaŕnŕe odklonil od dynamickŕyĝ (futuristickŕyĝ) kompozic ke stabilnŕm, statutŕrnŕm (kubistickŕm) skladbŕm, jak je vidŕt ze srovnŕnŕi *Hamleta a Dona Quijota* (1911–1912), *Milencŕ a Hrŕŕe na cello* (1913–1914), *Viki, Kubistickŕe poprsŕ* neboli *Cylindr*, z let 1912–1914, *Hlava ŕeny* (1919) aj. Patŕŕ sem i kresby a kolŕŕe. Prvnŕi kolŕŕ opŕt vytvoŕil v roce

1911 Pablo Picasso. Kolŕŕ se stala dŕleŝitŕm mŕdiem kubistickŕe transformace, kdy vystŕiŕenŕyĝ novinovŕyĝ papŕr se stal hudebnŕm nŕstrojem nebo hlavou. Gutfreund se jako jeden z mŕla ŕeskŕyĝ vŕtvŕrnŕkŕ v kubismu obrŕtil takŕ k tŕmto kolŕŕzŕm. Jsou to dvŕ kolŕŕe z ostravskŕe galerie *Zŕtŕŝi s lahvŕi* (1913–1914) a *Hlava* (1913–1914), kterŕ doklŕdajŕ, jak Gutfreund dokŕzal rozstŕŕhat a opŕt sloŝit do novŕho celku nejrŕznŕjŝŕi podnŕty reprodukovŕnŕ v tisku. *Hlava* (Paris Roubaix) poukazuje na cyklistickŕyĝ zŕvod ve Francii, druhŕyĝ je ozvŕnou na dŕjinnŕe udŕlostŕ (fragment jmŕna cŕsaŕe Frantiŝka Josefa I.). Prosaŝuje se i v kresbŕch (hudebnŕnŕ nŕmŕty, zŕtŕŝi s truhlŕrŕskŕm nŕradŕm, nŕdobŕm, houskami aj.). Vzpomeňme jeŝtŕ na vztah Gutfreunda ke Kubiŝtovi. Oba se zabŕvali postavou sv. Ŗebestiŕana, ale takŕ *Truhlŕrŕskŕm zŕtŕŝm*, kterŕ Gutfreund realizoval v plastice r. 1916.

Zpŕvu nemŕl Gutfreund pŕliŝ velkŕyĝ ohlas, snad jen mezi pŕŕteli blŕzkŕmi avantgardŕ. Ale uŝ v letech 1912–1913 naŝel obdiv i v cizinŕ, napŕŕklad na vŕstavŕch v Nŕmecku. Dnes je jeho pŕrnos ke kubistickŕe plastice jŕŝ nezpochybnitelnŕyĝ v celŕm kultivovanŕm svŕtŕ.

Otto Gutfreund, *Úzkost*,
1911–1912

Významné osobnosti naší univerzity**Prof. PhDr. Rudolf Holinka
(1899–1953).
Sedesát let od úmrtí
významného historika
středověku**

V prosinci letošního roku uplyne šedesát let od předčasné smrti významného českého historika prof. PhDr. Rudolfa Holinky, který působil na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně mezi lety 1946 až 1953.

Rudolf Holinka se narodil 17. ledna 1899 v jihočeském městečku Trhové Sviny a gymnáziium navštěvoval v nedalekých Českých Budějovicích. Po skončení studia v roce 1918 se zapsal na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde studoval kombinaci dějepis – filozofie. Zde byl žákem Josefa Pekaře (1870–1937), k němuž se také po celý život hlásil jako ke svému učiteli, navštěvoval však také přednášky Josefa Šusty (1874–1945). Pro Holinkovo pražské studium je typické, že v této době ještě nebyl vyhraněn a marně hledal své zaměření, to je patrné např. z jeho výběru přednášek, které zde navštěvoval. Po čtyřech letech pražskou univerzitu opustil a nastoupil ke studiu na nově vzniklé Filozofické fakultě Komenského univerzity v Bratislavě. Bratislavské prostředí Holinku upevnilo v jeho zaměření, a začal se soustavně zabývat dějinami středověkými. Tento obrat se připisuje zvláště vlivu Václava Chaloupeckého (1882–1951). V říjnu 1925 se Holinka stal asistentem historického semináře a o rok později – 30. června 1926 získal titul PhDr. V březnu 1934 se na bratislavské univerzitě habilitoval pro obor všeobecných dějin středověku (habilitační práce Církevní politika Jana z Jenštejna za pontifikátu

Urbana VI. z r. 1933) a v Bratislavě zůstal až do března 1939, kdy odešel na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. V době protektorátního zřízení působil v rukopisném oddělení Univerzitní knihovny. Po skončení války Holinka přednášel na pražské univerzitě jako soukromý docent a v akademickém roce 1946/47 zahájil přednášky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Zde pak byl 26. srpna 1947 jmenován řádným profesorem. Po roce 1948 a následném zavedení kateder mezi lety 1950–1951 se stal vedoucím zdejší katedry historie, kterým zůstal až do své smrti. Rudolf Holinka zemřel 4. prosince 1953 v Praze, ve věku nedožitých 55 let.

Odborný zájem Rudolfa Holinky se orientoval převážně ke dvěma tematickým celkům – k předhusitskému a husitskému období českých dějin a k problematice raně středověkého křesťanství ve střední Evropě mezi 10.–11. stoletím. Z význam-

ných Holinkových prací publikovaných k prvnímu tématu můžeme kromě již zmíněného habilitačního spisu jmenovat *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou* (1929), *Vznik táborství a valdenštit* (1931), *Počátky táboreského pikarství* (1932) či posmrtný článek *Z ohlasu husitství v Polsku* (1953). Dále Holinka připravil a úvodní studii doplnil edicí traktátů Petra Chelčického, která vyšla roku 1940 jako čtvrtý svazek melantrišské knihovny „Odkaz minulosti české“. O Chelčickém již předtím napsal životopisné heslo pro *Český bohovědný slovník* (1931). Význam pečlivého archivního bádání R. Holinky potvrdil i jeho objev do té doby neznámého rukopisu *Mistra Jakoubka ze Stříbra*, o němž sepsal studii *Nová betlémská postila M. Jakoubka ze Stříbra* (1951). K raně středověkému křesťanství ve středoevropském prostoru přispěl Holinka příspěvky o sv. Vojtěchovi. Mozaiku k tématu doplňuje i Holinkův poslední článek *K česko-ruským vztahům v 10. století* (1952).

Nutno poznamenat, že Holinku ovlivnilo i slovenské prostředí, v němž strávil sedmáct let. Ve svém díle totiž reflektoval i dějiny slovenské (respektive uherské) – důkazem toho jsou práce *Sv. Svorad a Benedikt, světci Slovenska* (1934), *Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi – pramen historický* (1934), *Vita sancti Stephani regis* (1938–1939) či *Založení trnavské university* (1935).

V neposlední řadě nám Holinka zanechal několik biografických črt o českých historících Janu Peiskrovi, Josefu Pekařovi, Václavu Chaloupeckém a Josefu Šustovi. V popularizačním duchu se nese několik dalších Holinkových prací, zmínit však musíme *Rukopisy po stránce historické*, kde vyvozuje, že předlohou pro některé básně RKZ bylo dílo *Poselkyně starých příběhův českých od českého barokního historika Jana Františka Beckov-*

ského (1658–1725). Historiografické dílo Rudolfa Holinky ovlivnilo i další generace historiků středověku, je proto vhodné připomenout hodnotný odkaz této osobnosti i dnes.

L. F. Peluněk

Třicet let od úmrtí Juliany Obrdlíkové

PhDr. Juliana Obrdlíková, narozená dne 5. 6. 1909 ve Veselí na Moravě, zemřela těžce nemocná na srdce 15. 9. 1983 ve svých 74 letech. Pojednám zde o ní krátce jako o socioložce z Bláhovy brněnské sociologické školy.

Sociologii (a anglistiku a matematiku) vystudovala na Masarykově univerzitě v Brně. V roce 1938 složila doktorát z filozofie a stala se nehonoranou asistentkou v Bláhově sociologickém semináři. Po válce učila sociologii na Vysoké škole sociální, založené v roce 1947 Bláhou. Jako jednatelka Masarykovy sociologické společnosti a jejího Sociologického ústavu organizovala za Bláhou vedení sociologický výzkum Brna. Změna politického režimu znemožnila jeho dokončení a tudíž i publikování výsledků a rovněž její habilitaci. Převzala sice na Palackého univerzitě v Olomouci po prof. M. Traplovi na studijní rok 1949/50 ještě sociologické přednášky a semináře, ale i ty brzy ustaly a sociologie byla jako „buržoazní pavěda“ vystřídána sociálními vědami a plánováním. V době mimoškolní organizovala, prováděla a vyhodnocovala v roce 1953 sociálně ekonomické průzkumy kopaničářské oblasti jako podklady výhledových plánů pro KNV Zlín. Ke konci padesátých let dokázala pořídit a vydat samizdatový *Jubilejní sborník k osmdesátinám I. A. Bláhy* 28. 7. 1959 – s třiceti příspěvky různých autorů. Sama v něm má příspěvek *Dlaň vždy otevřená*.

V době uvolnění v šedesátých letech mohla opět působit jako učitelka sociologie, a to na Palackého univerzitě v Olomouci, kde založila a vedla sociologické centrum. Vyrůstali zde sociologové nejmladší generace PhDr. Filip, PhDr. Václavík a později v Praze působící PhDr. Z. Strmiska a PhDr. M. Petrušek. Stala se i externí členkou na nově vzniklé katedře sociologie na FF v Brně. Uspořádala též sborník *Brněnská sociologická škola* (1966), kde sama má dva příspěvky a to *Sociologická metoda I. Arnošta Bláhy a a) Kritický realismus, b) Brněnská sociologická škola*. Stala se i editorkou rozsáhlé závěrečné syntetické práce I. A. Bláhy *Sociologie* (1968, 433 s.). Editovala též sborník *O koncepci dějin čs. sociologie* (1968), do něhož pořídila rozsáhlé anglické resumé. Po roce 1969/70 její spolupráce opět skončila, protože se stala osobou, která „nevyhovovala“. Podnikla však výzkum – *Sociologický výzkum důchodců v Ostravě. Část 1. a Část 2* (1970).

Zabývala se problematikou společenské konvence, sociální distance, regulací sociálních aktivit. Napsala studii *Sociologické názory Josefa Trakla*. Sestavila s PhDr. D. Slávikem *Sociologickou čítanku*.

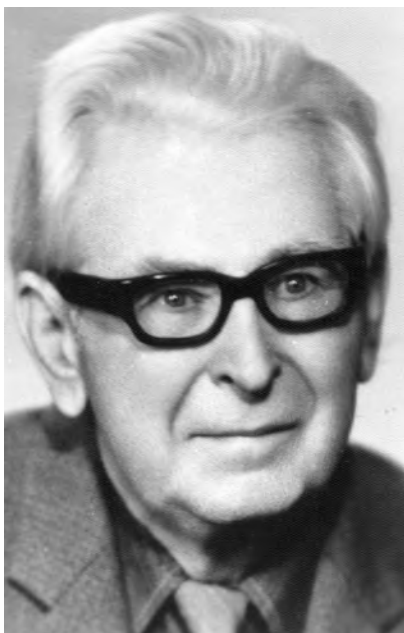
Z dalších jejích prací jsou významné zvláště tři: *Sociologická metoda In. Arnošta Bláhy* (1966), skriptum *Pedagogická sociologie* (1947) a *Sociologický výzkum domova důchodců v Ostravě – Porubě a Přívoze* (1970).

J. Sedláková

Sto let od narození a dvacet let od úmrtí Mojmíra Hájka

Narodil se dne 27. 10. 1913 v Miroslavi a po maturitě na reformovaném reálném gymnáziu v Ivančicích začal studovat češtinu a filozofii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V roce 1937/8 se připravil na rigorózní zkoušky a obhájil malou doktorskou disertaci *Sociologické šetření moravské vesnice v rozpětí generacím – Neslovce 1904–1934* a v květnu roku 1938 byl promován na doktora filozofie. Působil pak ve školské službě 42 let – od 1. 9. 1927 do 1. 9. 1979. Na návrh prof. Bláhy, ředitele sociologického semináře MU, byl každoročně, počínaje 1. 9. 1945 až do 1. 4. 1950, uvolňován ministerstvem školství k výkonu funkce asistenta v sociologickém semináři na Filozofické fakultě MU v Brně. Po dočasném zrušení sociologie na našich vysokých školách (od 1. 9. 1950 do 1. 9. 1965) učil znovu na reálném gymnáziu v Brně-Husovicích a jinde.

Od 28. 12. 1964 se po příslušném konkurzu vrátil jako odborný asistent sociologie na Filozofickou fakultu MU v Brně, aby tu pomohl konstituovat sociologii jako specifickou vědeckou disciplínu, nejdříve na rektorátní katedře marxismu UJEP v Brně,

od 1. 8. 1965 pak už na nově založené katedře na Filozofické fakultě UJEP. Zde byl jejím odborným asistentem do 30. 6. 1968, dosáhl hodnosti kandidáta věd na základě disertace *Sociologie horníka v časovém průřezu 1946–1948* (1966) a od 1. 7. 1968 se stal docentem sociologie, obhájiv habilitační spis *Sociologie horníka* (1949). Měl značný podíl na organizaci a praktickém provádění výzkumu na východní Moravě a na široce koncipovaném výzkumu Brna. Napsal pak velkou sociologickou disertaci *Kapitoly ze sociologie horníka (průmyslu), sociologie venkova (zemědělství) a sociologie jazyka (sociolingvistika)* v rozsahu kolem 600 stran strojopisu, na jejímž základě měl dosáhnout titulu doktora věd (DrSc.). Ač ji komise v čele s A. Siráckým v Bratislavě v roce 1975 schválila, udělení titulu DrSc. mu normalizátoři znemožnili. V roce 1978 odešel do důchodu a po dlouhé těžké nemoci 26. 3. 1993 zemřel ve věku nedožitých osmdesáti let.

V *Kompletní sociologické bibliografii* Hájkových prací, pořízené samotným Hájkem (1982), je uvedena i bibliografie prací nezahrnutých do doktorské disertace s 98 záznamy. Bibliografie obsahuje oddíly *Sociologické výzkumy v terénu, Účast na státních resortních, fakulturních i jiných sociologicko-výzkumných úkolech, Přednášky* (68) aj. Uvádím ještě jeho tři práce: Příspěvek do už zmíněného samizdatového sborníku k Bláhovým osmdesátinám *Pohled zpět, dále stať Mnohohrstevnatost Brněnské sociologické školy*, in: *Brněnská sociologická škola* (1966) a konečně sylabus *Přehled základů sociologie pro profesory středních odborných škol*, jehož část 1. zpracoval s PhDr. P. Tomáškem, 2. a 3. část napsal PhDr. M. Gregor.

Pramenem k oběma statím byla má stať Jiří Sedlák: *Tři sociologové z Bláhovy Brněnské sociologické školy* (B. Zwicker, J. Obrdlíková, M. Hájek). *Universitas*, 2010/1, s. 53–59. J. Sedlák

Moje vzpomínka na paní docentku PhDr. Lidmilu Pantůčkovou, CSc., po deseti letech

Uplynulo již deset let od doby, kdy jsem na stránkách *Universitas* s láskou a pohnutím vzpomínala na svou milou a obětavou kolegyni, paní doc. PhDr. L. Pantůčkovou, CSc., mezinárodně uznávanou literární historičku, erudovanou, empatickou pedagožku a vzácnou lidskou bytost. Připomenula jsem těžké zkoušky, které jí život připravil a s nimiž se jako mladá žena musela vyrovnávat, ať již šlo o náhlé a předčasné úmrtí matky a převzetí odpovědnosti za výchovu a péči o sourozence, nebo o velké finanční problémy, kterým byla rodina vystavena. Připomenula jsem rovněž její statečnost, s níž od roku 1969, tedy po

dobu celých dvaceti let, musela čelit politické šikaně jak v profesním, tak v soukromém životě.

Díky silné vůli a životnímu optimismu se paní docentce Pantůčkové dařilo tyto životní překážky překonávat, úspěšně absolvovala studium na Masarykově univerzitě a téměř do konce svého života se věnovala pedagogické a vědecké práci na Katedře anglistiky a amerikanistiky.

K nejvýznamnějším oblastem vědecké práce paní docentky patří především rozsáhlé, podrobné a odborně fundované vědecké studie věnované dílu britského autora 19. stol. W. M. Thackerayho a z posledních let jejího působení na katedře především zkoumání českých překladů anglických a amerických textů nejruznějších žánrů publikovaných v časopisech *Obrazy života* (1859–1860) a *Rodinná kronika* (1863–1864). Tuto práci již bohužel nestačila dokončit.

Dva významné mezníky v životě paní docentky, a to devadesát let od jejího narození a deset let od její smrti, jsou pro mne příležitostí k zamyšlení nad osudem a dílem ženy, které si všichni, kdo ji znali, vážili a stále váží nejenom jako významné literární historičky a výborné učitelky, ale především jako milé, skromné, hluboce lidské a chápatelivé kolegyně.

V. Pálenská

Znovu za Adolfem Erhartem

V letošním létě uplynulo již deset let od smrti patrně nejvýznamnějšího českého indoeuropeisty a obecného lingvisty Adolfa Erharta (31. 5. 1926 v Náměšti nad Oslavou – 11. 8. 2003 v Brně).

Adolf Erhart se narodil v rodině s úřednickou tradicí, třetí a poslední z Adolfů Erhartů, otec byl geometrem, dědeček vládním radou a ředitelem gymnázia, který

za své služby vlasti a panovníkovi dostal mj. rytířský titul. Jistá úřední preciznost, snad zděděná po otci a dědovi, byla skutečně přítomna v Erhartově vědecké práci a jak může autor těchto řádků dosvědčit osobně, i v administrativní činnosti, jev vzácně vídaný v akademickém prostředí. Erhartův život však byl plně, bez ohledu na rodiště, spjat s Brnem, kam se dostal ještě jako kojeneček, kde vychodil základní školu i gymnázium, a zejména s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity, na kterou nastoupil v roce 1945 jako student germanistiky a klasické filologie, a kde v roce 1949 předložil disertační práci *K problému tvoření komparativů a superlativů v jazycích indoevropských a původu primárních komparačních sufixů*, jeho učitelem byl prof. Václav Machek. Pro dobu již bylo příznačné, že mimo práce samotné se posuzovala i politická nezávadnost Erhartova života. (Erhart měl štěstí, že sice úřednický původ utajit nemohl, zato šlechtický titul udělený dědečkovi ano.) Erhart v roce 1948 vstoupil do KSČ, nicméně ani to nestačilo a byl v roce 1950 vyloučen. Na štěstí ovšem od roku 1950 nastoupil jako asistent v *Semináři pro srovnávací jazykozpyt*, kde už předtím pracoval jako knihovník a pomocná vědecká síla. Tento seminář byl v dalších desetiletích slučován, rozlučován a slučován, až konečně vznikl v roce 1995 *Ústav jazykovědy*, později po Erhartově smrti doplněný na *...a baltistiky*; na něm Erhart své působení na FF MU ukončil. Erhartova vědecká kariéra reflektovala dobu, nejen jeho talent. V roce 1953 byl přijat k aspirantúře (nejdříve byl mu ale z politických důvodů navržen nejméně roční odklad), kandidátem věd se stal v roce 1959; práce byla o vzniku a vývoji konjugace v indoevropských jazycích. V roce 1963 se Erhart habilitoval prací o nových pohledech na indoevropský konsonantismus, docentem byl jmenován v roce 1964 pro obor indoevropské srovnávací jazyko-

vědy. V roce 1967 požádal o profesorské řízení, které se táhlo do roku 1970, pak i přes kladné stanovisko fakultní buňky KSČ bylo zastaveno. A Erhart byl podruhé vyloučen z KSČ. Náplastí dostal ale v roce 1973 titul doktora věd za svou práci *Studium zur indoeuropäischen Morphologie*. Proč první hodnost nemohla být udělena a druhá, formálně vyšší, ano, je tajemství. V roce 1988 konečně Erhart dosáhl profesorského titulu, v devadesátých letech byl emeritován, ale i nadále se pedagogicky podílel na výuce, a to až do roku 2000. Je třeba zmínit, že od roku 1994 začal působit i v Etymologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR. Zde byl spolupracovníkem a vedoucím redaktorem *Etymologického slovníku jazyka staroslověnského*.

Erhart, ač limitován dobou a možnostmi, které dávala, dokázal navázat patřičné zahraniční kontakty s předními svými vrstevníky, zejména Oswaldem Szemerényim, Manfredem Mayrhofferem, Wolfgangem Meidem, Ericem P. Hampem, W. P. Schmidem, K. H. Schmidem na Západě; snažší to bylo s kolegy z Východu: Leonhardtem Hertenbergem, Algirdasem Sabaliauskasem, Wojciechem Smoczyńskim, Zigmaselem Zinkievičiumem a dalšími.

Neštěstím ne pro Erharta, ale pro indoevropéistiku bylo, že valná část jeho publikací vyšla jen na Východě a často jen v češtině (ač překlady některých prací byly zvažovány). Je třeba uvést, že i ty, co vyšly v němčině, se jen těžko dostávaly do povědomí Západu. K absurditám patří např. to, že na FF MU vyšly v podobě skript tyto tituly: *Litevština, Sanskrt I, Sanskrt II a Baltské jazyky*, které ve skutečnosti jsou mimořádnými synchronními deskripcemi i diachronními komparacemi, převyšujícími srovnatelné knihy vydané kdekoli! Totéž se týká Erhartových knih: *Základy jazykovědy/Úvod do studia jazykovědy* (vydáno mnohokrát jako skripta i jako standardní kniha), *Struktura indoiránských jazyků*

(nepřekonaná deskripční a komparativní gramatika sanskrtu, avestštiny a staroperštiny) a *Indoevropské jazyky*. Vše vydáno pouze česky, a navíc v malých nákladech a s mizernou distribucí. Přitom Erhartova preciznost by umožnila vydat prakticky cokoliv, nejen co kdy napsal, ale i co přednášel: jeho styl přednášek byl tichý a nevzrušený, kdy měl před sebou jen nejn nutnější poznámky, a přitom výsledný text přednášky mohl být okamžitě sázen jako tisk, tak exaktní a přesný byl jeho styl vyjadřování. Jako poslední Erhartův doktorand jsem měl mnoho příležitostí sledovat jeho precizní analytický mozek při práci a stále obdivuji efektivitu jeho myšlenkových pochodů a ostří jeho intelektu.

Málo se ví, že Erharta rmoutil i stav českého vysokého školství a že v raných devadesátých letech byl jedním z tvůrců rozsáhlé reformy vysokého školství, která ale spíše než reformou byla kontrareformou, neboť mínila restituovat faktickou nezávislost vysokoškolského studia a nezávislost studentů a garantovat kvality, které mělo „staré vzdělání“. Nepřekvapuje, že stávající mechanismy ministerstev a univerzit nikdy tuto kontrareformu nemohly akceptovat, neboť byly proti samé páteři jejich existence, přesto snad jednou aspoň některé kvality „starého vzdělání“ budou znovu-vzkříšeny.

O. Šeřčík

Vzpomínka na profesora Jana Chloupka (1928–2003)

V letošním roce si připomínáme dvojí výročí profesora PhDr. Jana Chloupka, DrSc.: uplynulo 85 let od jeho narození a před 10 lety jsme se s ním naposledy rozloučili. Je tedy namístě připomenout tohoto významného bohemistu, jehož odborné i pedagogické působení je těsně spojeno

s Brnem, zejména s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity.

Jan Chloupek se narodil dne 25. července 1928 v Brně. Po vysokoškolských studiích na zdejší filozofické fakultě (obor český a anglický jazyk) krátce vyučoval na gymnáziu v Uherském Brodě. V roce 1952 se stal odborným pracovníkem nově založené brněnské pobočky dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český tehdejší ČSAV; zde se podílel na přípravných pracích pro Český jazykový atlas, zejména na počátečních terénních sběrech jazykového materiálu pro připravované dílo. S tím také souvisí téma jeho disertační práce *Syntax východomoravských nářečí* (1958) a habilitační spis *Otázky nářeční skladby* (1962), na jehož základě byl jmenován docentem v oboru český jazyk. Ostatně zájem o nářečí ho provázel po celý život, o tom svědčí i to, že se stal vědeckým recenzentem 1.–4. dílu Českého jazykového atlasu.

V roce 1969 Jan Chloupek přišel na filozofickou fakultu brněnské univerzity (tehdejší Univerzita J. E. Purkyně), s níž spojil veškeré své další vědecké i pedagogické působení: v roce 1980 se stal profesorem a v roce 1988 mu byl udělen titul doktora věd. Působil zde také v akademických funkcích: ve funkci proděkana a v letech 1980–1989 jako děkan fakulty. Pracovně byl s fakultou spjat více než třicet let.

Vědecky působil rovněž v zahraničí, zejména v Německu (v 60. letech dlouhodobě na Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg), hojně publikoval také v zahraničních odborných časopisech a účastnil se mnoha mezinárodních konferencí.

Vědecké dílo prof. Chloupka je obsáhlé a je zaměřeno na současný jazyk, zejména je oceňováno jeho rozpracování teorie národního jazyka. Soustavně se zabýval spisovným jazykem, zvláště problematikou stylistickou, věnoval se i otázkám jazykové kultury. Středem jeho pozornosti byly vždy proměny národního jazyka, svůj zájem

o poznávání českého jazyka neustále rozšiřoval. Jeho zájmy dialektologické ho spojovaly s problematikou spontánní mluvy obecně. Z celé řady jeho prací připomeňme alespoň některé.

V publikaci *Aspekty dialektu* (1971) se věnuje obecným otázkám jazyka a přispívá ke zpřesnění koncepcce národního jazyka. Vedle již zmíněného zájmu o teritoriální nářečí se v sociolingvisticky orientovaném díle *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* (1986) zabývá sociální stratifikací jazyka, syntaktická bádání spontánní mluvy pak zúročuje v 80. letech ve svém podílu na *Mluvnici češtiny* (1987, kapitola Skladba).

Cenný je Chloupkův autorský podíl na kolektivních publikacích a vysokoškolských učebnicích. Jeho všestranné odborné zájmy byly východiskem pro četné studie z oblasti stylistiky a našly své uplatnění v kolektivních stylisticky zaměřených monografiích *Stylistika češtiny* (1991 – spolu s M. Čechovou, M. Krčmovou a E. Minářovou), v přepracované verzi *Stylistika českého jazyka* (1997, týž autorský kolektiv pod vedením M. Čechové) a dále *Současná česká stylistika* (titíž 2003). Kromě propracování koncepcce a pojmosloví oboru se zde zabýval zvláště diferenciací a stratifikací národního jazyka a vymezením stylu prostěsdělovacího (hovorového). Zájem o jazyk a styl spontánně mluvených projevů i o mluvený jazyk východomoravského regionu se odrazil v jeho podílu na dalších kolektivních dílech *Mluvená čeština na Moravě* (1997) a *Tváře češtiny* (2002).

I po odchodu do důchodu (v roce 1993) neustával v odborné a pedagogické činnosti. Příležitostně přednášel na filozofických fakultách v Brně a v Ostravě, a jak ukazují roky vydání jednotlivých publikací, pokračoval v neutuchajícím vědeckém bádání až do konce života. Jan Chloupek zemřel 7. října 2003.

Vedle vědecké práce nelze nezmínit jeho činnost popularizační. Prof. Chloupek měl

vynikající schopnost poutavým způsobem přiblížit výsledky jazykovědné práce zájemcům z řad laické veřejnosti, což prokázal jak při psaní jazykových drobností do periodik, tak především v *Knížce o češtině* (1974).

Nesmíme opomenout, že prof. Chloupek byl výborným vysokoškolským učitelem, jehož pedagogické působení na brněnské filozofické fakultě ovlivnilo další generace lingvistů a učitelů. Jeho semináře byly vždy otevřené podnětným diskusím

o aktuálních jazykových otázkách a vzbuzovaly v posluchačích živý zájem o hlubší poznání našeho jazyka, na což ráda – jako jedna z mnoha jeho posluchačů – vzpomínám.

Na profesora Chloupeka i po mnoha letech stále vzpomínáme nejen jako na vynikajícího odborníka a skvělého pedagoga, ale také a především jako na dobrého a laskavého člověka.

J. Vojtová

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 14

Vladimír Podborský, Jaromír Kovárník, **Jaroslav Palliardi 20. 2. 1861–12. 3. 1922.**

Masarykova univerzita, Brno 2012

Sborník z konference 2012. **Člověk, víno, společnost.** Masarykova univerzita, Brno 2013

Sborník z workshopu. **Geografický výzkum: společnost a příroda v období krize.** Masarykova univerzita, Brno 2013

Sborník abstraktů příspěvků z konference.

Motivace nadaných žáků a studentů v matematice a přírodních vědách II.

17. 6.–19. 6. 2013. Jiřina Novotná (ed.). Masarykova univerzita, Brno 2013

Kateřina Sedláčková, **L'oeuvre mobile de Michel Butor.** Masarykova univerzita, Brno 2012

Petr Stehlík, **Bosna v chorvatských národně-integračních ideologiích 19.**

století. Masarykova univerzita, Brno 2013

Svět a krajina pohledem z výšky. Materiál pro učitele. Marta Romaňáková. Masarykova univerzita, Brno 2013

Eva Víchová a kolektiv autorů, Komunity, sítě a spolupráce. 20 pohledů pro knihovny. Masarykova univerzita, Brno 2012

Masarykova univerzita. Výroční zpráva 2012. Masarykova univerzita, Brno 2013

Otto Gutfreund, Prosba (Prometheus), 1911–1913

Panorama knih

Staré germánské jazyky*

Nová publikace profesora Václava Blažka z Ústavu jazykovědy a baltistiky FF MU podává ucelený a zevrubný přehled o historii germánských jazyků, od prvních zpráv o germánských kmenech v dílech antických autorů přes změny v dílech stěhováním národů, jejich další vývoj od raného středověku až po současný stav. Těžiště práce spočívá v rozboru germánských jazyků a jejich historického vývoje, zejména u starých jazyků se ovšem informace neobejdou bez historicko-etnologických exkurzů, sahajících až do přelomu prehistorie a historie. S šířením písma, nejprve runového a postupně přejímaného písma latinského, pak přibývá konkrétního jazykového materiálu, který autor důkladně analyzuje a systematizuje. Nakladně zde jednotlivé kapitoly věnované jazykům východogermánským (vandalický, burgundský, rugijský, herulský, gepidský a gótský), přičemž doprovodný komentář přibližuje pozoruhodnou expanzi těchto germánských kmenů ze Skandinávie až na Krym a do celé jižní Evropy a severní Afriky. Největší pozornost je přirozeně věnována gótskému, především díky jejím dochovaným literárním památkám ze 4. století n.l.

Jazyky severogermánské (od staroseverského po islandský, faerský, starogutnijský na ostrově Gotland, norský, dánský a švédský) a jazyky západogermánské tvoří velkou skupinu jazyků severozápadogermánských. Ty se dělí tradičně na jazyky ingveonské (anglický, fríský, dolnoněmecký/saský), istveonské (franský, nizozemský) a erminonské (hornoněmecký). Publikace si postupně všímá každého z nich, a to jak líčením geografických

a historických souvislostí, tak i na základě fundovaného jazykového popisu s četnými ukázkami autentických textů. V kapitolách věnovaných jazykům živým, zejména norštině, dánštině, švédštině, angličtině, nizozemštině a němčině je historický výklad doveden až do současnosti, resp. až do vzniku, vývoje a rozšíření moderní podoby spisovného jazyka. Systematicky je např. podáno vzájemné ovlivňování skandinávských jazyků v historii, jazyková situace v současném Norsku i proces konstituování moderní spisovné nizozemštiny, angličtiny a němčiny. Zároveň se také připomíná, jak menší jazyky už vymizely, popř. mizející ovlivnily jazyky dominující, a to nejen jejich nářeční varianty.

Téměř jednu třetinu práce zaujímají přílohy. Ty uvádějí v přehledných schématech a tabulkách nejprve modely místa germánských jazyků mezi jazyky indoevropskými, dále pak nejrůznější systematizující klasifikace germánských jazyků. Následující kapitoly jsou věnovány srovnávací historické gramatice germánských jazyků: nástin historicko-srovnávací fonetiky germánských jazyků a historicko-srovnávací morfologie germánských jazyků, která je zaměřena na vývoj jmenné deklinace, číslovky a konjugaci germánských sloves. V poslední části příloh najdeme texty antických, byzantských a raně středověkých pramenů o Germánech (vždy v originále s českým překladem) a kapitolu věnovanou runovému a gótskému písmu.

Publikace je určena především odborné veřejnosti, zároveň je však koncipována jako vysokoškolská učebnice. Neocenitelné informace, podané přehledným, důkladným a přitom stručným způsobem, zde najdou nejenom germanisté, anglisté a skandinavisté, ale i obecní jazykovědci,

komparatisté, historici nebo etnologové. K tomu přispívá i fakt, že Blažkova kniha, napsaná s velkou odbornou akribií, je psána česky, zatímco posluchači např. germanistiky nebo anglistiky jsou často odkazováni pouze na cizojazyčné prameny. Také mezi laickou veřejností zájem o germánskou minulost, runové písmo i mýtické příběhy neustále vzrůstá. Lze předpokládat, že erudovaná publikace Václava Blažka nalezne mnohem větší počet uživatelů a čtenářů než jen akademickou veřejnost.

A. Kovářová

* Blažek, Václav. *Staré germánské jazyky. Historický a gramatický přehled*. Masarykova univerzita, Brno, 2011, 163 s.

Interkulturní komunikační kompetence v angličtině*

Systematicky a přehledně členěná publikace se zabývá problematikou i podrobnou analýzou rozsahu, tj. zařazování a rozvíjení výuky reálií a interkulturní komunikační kompetence (IKK) v hodinách anglického jazyka na druhém stupni základních škol v České republice. Výzkum realizovaného kurikula ve vztahu k reáliím a IKK ve výuce AJ se soustředil na vybrané 7. a 8. ročníky z 21 základních škol ze tří krajů (Jihomoravský, Olomoucký a Zlínský); projektu CPV videostudie anglického jazyka se zúčastnilo 25 vyučujících. Publikace je první fundovanou studií, která se této problematice v České republice věnuje.

Autorka se nejprve zabývá strukturou, obsahem i cílem své studie, uvádí problémy se specifickou terminologií v této oblasti a vysvětluje upřednostnění termínu IKK v souvislosti s výukou cizího jazyka (kapitola 1). Práce se také věnuje širšímu kontextu a pojetí kultury, jejíž nejrůznější koncepty jsou stručně diskutovány a srov-

návány, aby pak prokázaly důležitost porozumění cizímu jazyku v kontextu dané kultury, kde je zohledněno i pojetí vyučujícího; zde je pak přiblížena současná situace týkající se metod a přístupů ve výuce cizího jazyka, a to na pozadí vývojových trendů v České republice; tato oblast je pak zúžena na výuku reálií a IKK, a to zejména na výzkum a analýzu vybraných kurikulárních dokumentů i cílů ve výuce reálií a IKK (kapitola 2). Studie rozpracovává teoreticko-metodická východiska pro zmíněný výzkum výuky ve spojitosti s IKK, navrhuje nástroje pro analýzu a představuje dva modely, *Model IKK: analytické aspekty* (vztahující se k výzkumu realizovaného kurikula reálií a IKK) a *Model IKK: didaktické aspekty* (vztahující se k ilustraci cílové oblasti rozvíjení IKK ve výuce cizího jazyka), ze kterého vychází navržený kategoriální systém pro analýzu výuky a dále kategoriální systém pro analýzu pojetí cílů výuky v této oblasti ve vztahu k vyučujícímu. Následná tvorba, proces ověřování a finální jsoze kategoriálního systému *Realie a IKK* jsou předmětem další části (kapitoly 3, 4). Navržené finální nástroje jsou příkladně využity ve dvou výzkumných šetřeních (kapitoly 5, 6). První analyzuje videozáznam pořízený v rámci výše uvedeného projektu *CPV videostudie anglického jazyka*. Výzkum zahrnoval četnost a kvalitu příležitostí k rozvíjení IKK, poměr aktivit přispívajících k rozvoji jednotlivých složek IKK (kognitivní, afektivní a behaviorální), poměr aktivit zaměřených na tzv. *Big-C culture and small-c culture*, na obecná a specifická témata, používaný jazyk, média a didaktické prostředky. Ve druhém výzkumném šetření se autorka věnuje pojetí kultury a cílů výuky ve vztahu k vyučujícímu. Model pojetí kultury vyučujícího vznikl na základě syntézy volných výpovědí padesáti vyučujících na zkoumaném stupni ZŠ a znázorňuje cíle,

kteř si jednotliví respondenti v této oblasti kladou. Výzkum se soustředil na poměr cíl aktivit zkoumaných v prvním výzkumném šetření. Srovnání výsledků výzkumného šetření I a šetření II přináší zajímavá pozorování a postřehy, v poslední části pak autorka představuje své závěry a podněty pro další výzkum (kapitoly 7, 8). Obsáhlou a cennou součástí studie jsou přílohy (1–7), které přispívají k přehlednosti práce a na které autorka často odkazuje. Některé ukázky transkriptu zkoumané části výuky vykazují úsměvné až primitivnější postupy, související snad s učitelovou nedostatečnou vybaveností v této oblasti, případně i s nezájmem žáků. Překvapí také poměrně časté užívání formy českého vokativu v anglickém kontextu (při oslovování žáků), což je ponecháno bez komentáře (příloha 6).

Publikace vyniká pečlivým zpracováním s precizními odkazy, řadou ilustrujících tabulek, schémat a grafů, jmenným i věcným rejstříkem a podrobnou bibliografií. Přestože závěry výzkumu nejsou nijak objektivně (vyučující upřednostňují tradiční pojetí výuky reálií, tradiční „učitelocentrické“ organizační formy, tradiční didaktické prostředky a soustřeďují se jednostranně na kognitivní složku IKK apod.), publikace vysoce odbornou a zároveň svěží formou poukazuje na důležitou oblast ve výuce anglického jazyka, která zatím nedoznala výraznějších změn. Jak vyplývá z výzkumných šetření, kvalitu výuky reálií a IKK snižuje zejména jednostranné zaměření na znalosti žáků, zatímco rozvíjení dovedností a postojů v kontextu interkulturní komunikační kompetence je věnována minimální pozornost.

L. Nepivodová

* Zerzová Jana: *Interkulturní komunikační kompetence a její rozvíjení v hodinách anglického jazyka na 2. stupni ZŠ*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, sv. 27. Masarykova univerzita, 2012, 246 s.

Kleiner Mährischer Sprachatlas der deutschen Dialekte*

Jazyky a s nimi i dialekty vznikají, spojují se i oddělují, neustále se vyvíjejí souběžně s komunitami, které jimi hovoří, mění se i mizí v souvislosti s potřebami doby či následkem kulturních střetů. Slouží nejen jako prostředek komunikace, ale z hlediska jejich mnohovrstevných vzájemně interagujících vztahů v jazykové a mimojazykové skutečnosti jsou po mnohá staletí i předmětem zájmu badatelů řady vědních disciplín. Autoři publikace *Kleiner Mährischer Sprachatlas der deutschen Dialekte / Malý jazykový atlas německých dialektů na Moravě a ve Slezsku* výše uvedené více či méně dynamické procesy uchopili na příkladu německých dialektů vyskytujících se v určitém časovém údobí v různých regionech současné České republiky, přičemž tento fenomén zkoumají nejen z hlediska lingvistického, ale i z hlediska geografického, sociogeografického, politického, historického či kulturních kontaktů. Po téměř desetiletém pracovním úsilí spočívajícím v exploraci doposud žijících rodilých nářečních mluvčích na území Moravy a Slezska a v následujícím zpracování získaných jazykových dat se tak zainteresovanému čtenáři dostává do rukou poměrně rozsáhlé mapové dílo opatřené syntetizujícími výkladovými komentáři, které celistvě a souhrnně dokumentuje nářeční pestrost a rozvrstvenost bývalých německých dialektů v těchto regionech.

Nespornou zásluhou autorů je, že se jim podařilo takřka „pět minut po dvanácté“ zachytit stav německých nářečí na našem území, a to i přes skeptické soudy části odborné veřejnosti, poukazující jednak na malou početnost nářečních mluvčích v době zahájení prací na jazykovém atlase, jednak na dostatek příslušné dialektologické literatury, která vznikala v předválečném období a v době poválečné mimo

území České republiky. V této souvislosti je třeba vyzdvihnout přínos mezinárodní spolupráce autorů s partnery z univerzit v Řezně a Vídni, díky které mohl být získán rozsáhlý nářeční materiál přímou metodou na základě mírně upravených dotazníků používaných při zpracování jazykových atlasů třetí generace, jako jsou např. Sprachatlas von Nord-Ostbayern či Sprachatlas von Mittelfranken. Oproti roztržitému dialektologickému výzkumu v době předválečné s proměnlivou šíří zkoumané slovní zásoby, nejednotnými metodami explorační a teritoriální omezeností, vznikl soubor nářečního materiálu na kvalitativně vyšší úrovni, který se vyznačuje předem stanovenou hustotou sítě lokalit, dostatečným a jednotným objemem slovní zásoby, jednotnou metodou explorační a softwarovým zpracováním. Ojedinelost předkládaného díla spočívá v tom, že zpracovaný jazykový materiál je definitivní, neboť nářeční komunity ve svých přirozených teritoriálních hranicích přestaly po roce 1945 existovat a tím také se vyvíjet. Nářeční mluvčí, kterým bylo v době explorační fáze mezi sedmdesátí až osmdesátí lety, svůj jazykový kód v naprosté většině případů nepředali. Čtenář si tak může na základě nářečních jevů v rovině hláskosloví a částečně také tvarosloví a slovní zásoby (názyvy zvířat a rostlin) získaných z celkem 157 lokalit učinit plastický obraz o charakteristice jednotlivých nářečních oblastí počínaje Brněnskem přes Vyškovsko, Jihlavsko, Hřebečsko až po severní Moravu. Přitom ovšem platí, že přes obecne stanovenou příslušnost daného nářečního celku k domovské nářeční oblasti německých kolonistů, jako např. Brněnsko s úzkým vztahem k středobavorskému nářečnímu prostoru a Hřebečsko s vazbami na prostor východofranský, představuje každé místní nářečí nezaměnitelnou entitu v rámci dané oblasti. Z jazykového atlasu lze mimo jiné také vyčíst další druhotné přesuny německého obyva-

telstva a jejich vlivy na jazyk. Například do obce Dvorska/Maxdorf v brněnském jazykovém ostrůvku přišlo německé obyvatelstvo v 18. století z Hřebečska, což se jasně projevuje ve zvlátnostech dialektu ve srovnání s ostatními obcemi brněnského ostrůvku jako jsou Želešice, Moravany a Modřice, které patří nářečně do sféry středobavorských nářečí.

Autoři zvolili pro publikaci německý jazyk, aby však byla snadněji přístupná i českému publiku, je úvod dvojjazyčný a každý výkladový komentář k jednotlivým jazykovým mapám je opatřen zkrácenou verzí v češtině. Čtenář zajisté ocení v závěru uvedený seznam použitých slovníků a jazykových atlasů, německo-český seznam sídel, v nichž byl výzkum prováděn, i seznam všech 173 v textu uvedených jazykových map.

Kniha je nejen velmi přínosným příspěvkem v oblasti německé dialektologie, ale nechává čtenáře nahlédnout i do poutavé a poučné historie soužití německého a českého obyvatelstva a kontaktu obou jeho jazyků s jejich vzájemným ovlivňováním. Je kvalitní badatelskou publikací, která bezpochyby obohacuje současnou českou germanistiku o řadu nových poznatků nejen z hlediska lingvistického, ale i sociokulturního, geografického a historického.

V. Janíková

- * Muzikant, Mojmír; Rothenhagen, Richard. *Kleiner Mährischer Sprachatlas der deutschen Dialekte / Malý jazykový atlas německých dialektů na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Masarykova univerzita 2011, 392 s.

Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2 – Čeští spisovatelé*

Jde o *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2 – Čeští spisovatelé*, nedávno

vydaný v lexikografické řadě nakladatelství Libri. Dvojka v titulu signalizuje jeho časovou následnost po svazku jedna (2005), jímž je slovník téhož zacílení věnovaný zahraničním autorům.

V obou případech jde o práce kolektivní. Kolektiv pro slovník autorů českých sjednotila Milena Šubrtová ze zkušených spolupracovníků katedry českého jazyka a literatury PdF MU (devět členů), bohemistek z FF MU a z dalších dvou moravských univerzit (tři). Pod jejím vedením napsalo těchto dvanáct autorů víc než čtyři sta slovníkových hesel. Sama Šubrtová jich zpracovala přes sedmdesát, převážně z posledního půlstoletí; ostatní účastníci volili – v mezích možností – hesla věcně blízka jejich badatelským nebo mladickým čtenářským zájmům.

Vedoucí kolektivu vybavila slovník předmluvou a vstupní studií. Ve stručné předmluvě přesně vytyčila požadavky na slovníkovou publikaci: rozsah hesel má odpovídat významu pojednávaného autora v kontextu písemnictví pro děti a mládež, obsah má jistit nezbytnou míru informací, koncepce celku má prostoupit i pojetí jednotlivých hesel. Bezděčnou chybu si „dovolila“ záměnou synonym – autoři / spisovatelé – v citování názvu slovníku. Bezděčná je patrně i dvojí podoba dvojek, arabská na vnější desce a římská na předsádce.

Následná vstupní studie je nápaditý redaktorský počín. Autorka v ní zachytila základní linii vývoje písemnictví pro děti a mládež od jeho počátku na přelomu 18. a 19. století až po dnešek, tedy v průběhu dvou staletí, do kterých se vmísí obsah všech slovníkových položek s výjimkou hesla Komenský Jan Amos. Možnost kombinovat při užívání slovníku jeho obě odlišné složky – literárněhistorické pojednání o literatuře v zákonitě vázanosti v čase s abecedně, tj. nahodile seřazenými statěmi o jednotlivých osobnostech – významně zvyšuje její informační potenciál.

Požadavek na shromáždění maxima informací na minimálním prostoru hesla autoři respektovali. Každé heslo uvádí životopisná data, kulturní aktivity spisovatelů, názvy vybraných prací, výklad nejvýznamnějších z nich a jejich zhodnocení. Pro případné doplnění a odlehčení výčtu se heslu nabízí závěr označený zkratkou D. d. – další díla. Vzhledem k různorodosti obsahu a vzhledem k nezbytnosti uplatnit při výběru faktů a jejich hodnocení i subjektivní přístup nehrozí tato „pravidla“ stereotypnosti.

Přestože výčty svou povahou jsou statické, mají hesla v té husté abecední řadě svou dynamičnost. Jako by v nich i za zdánlivě indiferentními údaji probíhal ten složitý tvůrčí pohyb, k němuž patří četné inspirativní vstupy literárního textu do jiných oblastí umění (ilustrace, animace, zhudebnění, televizní adaptace, filmové scénáře aj.). Slovník tím vyčíslením aktivit živých literárním textem vybízí uživatele k bohatší subjektivní interakci. A ještě jeden významný pohyb je v mnoha textech slovníku zjevný. Je to pohyb na prostupném pomezí literatury pro děti, literatury pro mládež a literatury pro dospělé, lépe řečeno posun přes myšlené hraniční mezníky, literární vědou tradičně tříděné pomocí předložky „pro“, v dálkách času stálé i proměnlivé, mimo jiné i účasti čtenářské intence (srov. např. heslo Procházka Jan).

Slovník je náročně koncipován a zvolenou koncepcí náročně realizuje. Ve svém oboru tento slovník představuje spolehlivý základ, oporu i východisko pro badatelské, studijní i zájmové využití.

V. Vařejková

* *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2. Čeští spisovatelé*. Praha: nakladatelství Libri, 2012, 468 s.

Otto Gutfreund, Zátiší s lahví, 1913–1914

Mladí a nevšední*

Téma občanské společnosti, občanského života a občanské angažovanosti nepatří v našem prostředí ke klíčovým otázkám nejen v odborné literatuře, ale netvoří zpravidla ani významnou součást hodnotového spektra a praktického konání příslušníků naší společnosti. Zejména málo jsme informováni o pocitech a názorech mladých příslušníků etnických skupin v českém prostředí. A to při vědomí, že absolutní i relativní růst imigrantů přináší dnes legální pobyt 125 000 Ukrajincům, 70 000 Slovákům, 60 000 Vietnamcům a více než třem desítkám tisíc Rusů. Přitom jde o údaje nezahrnující jistě nepřehlédnutelnou nelegální migraci. Ve většině případů jde o ekonomické motivy imigrantů, z nichž zejména ti nejmladší jsou již integrováni do české kultury. Přitom kulturní integrace neznamena přímo uvědomělé chápání občanského života či dokonce občanské angažovanosti. Pokud poznáme blíže občanské postoje právě u mladé generace, jsme na dobré cestě získat alespoň základní představu o stavu české společnosti v budoucnosti. Jakmile totiž člověk na prahu dospělosti přijme určité pevné občanské postoje a chování, uchovává si je zpravidla po zbytek života.

Kolektiv mladých výzkumníků Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity se ve snaze pochopit myšlenkový a hodnotový svět mladých lidí z etnických menšin zaměřil prací „Mladí a nevšední“ na chápání významu občanského života. Přitom je stále zřejmější, že životy občanů jsou ovlivňovány řadou nesterjné působících činitelů počínaje socializačně stimulačními primárními skupinami, politickými institucemi či chováním nadnárodních firem a tržním prostředím. A občanská participace představuje jednu z významných cest ovlivňování společenských rozhodnutí. Autoři recenzované publikace přitom

vyсловují přesvědčení, že občanská participace je důležitá zejména v případě minoritních skupin, zranitelných právě negativním přijetím ze strany majority. Proto je dobré znát názory a postoje této součásti naší společnosti, která v řadě ohledů má aktuálně řadu důvodů k občanské participaci, a tedy ke snaze něco ovlivnit nebo prosadit. Práce správně připomíná, že právě v současnosti jsme svědky významných proměn způsobu, jakým se mladí lidé pokoušejí společnost ovlivnit. Zvýšené aktivity na internetu cestou sociálních sítí byly toho dokladem i v průběhu první přímé volby prezidenta v naší republice.

Hutný teoretický úvodní vhled do problematiky pokračuje diskusí na téma specifik občanského života etnických menšin, když je pozornost zaměřena na dvě etnika v našem prostředí nejvýznamnější: romské a ukrajinské. Zároveň jde o menšiny vystavené často ze strany majority stereotypním představám a předsudkům, a dokonce diskriminaci. Čtenář v části charakterizující romskou menšinu (čítající včetně neoficiálních dat kolem půl milionu našich spoluobčanů) možná s překvapením čte, že největší procento zde představují slovenští Romové (85 %), olaští Romové (10 %) a pouze 5 % tvoří původní čeští Romové. Ve spíše letmé a velmi obecné diskusi o občanské participaci romské menšiny je konstatována obecně vyšší občanská aktivita Romů na lokální úrovni nebo v organizacích zaměřených na romskou problematiku než na celostátní úrovni. Ekonomicky silně motivovaní příslušníci ukrajinské menšiny pak v důsledku špatných platových podmínek trpí izolací od zbytku společnosti a zapojují se aktivně do chodu společnosti spíše jen v případech existence českého partnera nebo když považují Českou republiku za svůj nový domov.

To, jak mladí příslušníci menšin ve věku 16–26 let vnímají naši společnost,

zjišťoval výzkumný tým kombinací skupinových rozhovorů a dotazníkového šetření. V rovině zjišťování důvěry respondentů vůči našim institucím se u Romů projevila mírná tendence k nedůvěře (zejména k vládě a politickým stranám), zatímco ukrajinští respondenti naopak zvýšenou důvěru zaměřují zejména k Evropské unii, vládě a soudům. Srovnatelný soubor majority pak předpokládá výrazně deklaroval nedůvěru k politickým stranám a vládě. Zorný úhel interpretace zjištěných údajů v případě Romů naznačuje historicky trvalou nedůvěru v oficiální autoritativní instituce většinové společnosti; vyšší institucionální důvěra ukrajinských respondentů je pak reflexí srovnání s ukrajinskými zkorumpovanými a vůči oprávněným požadavkům prostých občanů lhostejnými institucemi.

Téma občanské participace zkoumá autorský kolektiv prizmatem přímé, internetové a alternativní participace. Obecně se zde uzavírá, že „občanská participace není masově rozšířenou, avšak ani okrajovou záležitostí“ (s. 69): Přímá (dobrovolnická práce, nošení symbolů apod.) a internetová (diskuse na webu, účast na on-line petici) participace je přitom mnohem frekventovanější než její alternativní formy, jako např. tvorba politických grafitů nebo účast na zakázaných akcích. Romové preferují přímou participaci, Ukrajinci přímou i internetovou a majoritní skupina sází v tomto ohledu spíše na internet. Sociologicky významná informace týkající se vztahu společenské pozice a participace dokládá celkově silnější tendence k občanské participaci v případě zvýšeného významu pozitivního vnímání místa bydliště. Možná překvapí nezávislost občanské participace a ekonomické situace dotazovaného, a to u všech tří zkoumaných skupin respondentů. Alternativní formy občanské participace, vcelku charakteristická tendencí spolupráce s organi-

zacemi, jsou saturovány především mládeží do 19 let, zejména mezi Romy a částečně i v případě Ukrajinců. Další výstupy diskutovaného výzkumu lze shrnout v souladu s titulky dílčích kapitol: „Občanské participaci se daří v participujícím prostředí“, „Ukrajincům brání jazyková bariéra participovat ve skutečném světě, nikoli však na internetu“ či „Alternativní aktivity nemusejí být vždy výrazem odcizení od společnosti“. Závěrečné stránky práce nás dále informují o tom, že pozitivní etnická identita nestačí k vysvětlení občanské participace a že participace menšin ve skutečném světě souvisí spíše s negativním hodnocením společnosti. Zásadní téma překážek bránících občanské participaci upozorňuje na pocit vyloučení, nerovnost příležitostí, stereotypnost předpokl. Emotivní prožívání vzhledem k fenoménu diskriminace pak pro Romy znamená nejvyšší hladinu hněvu, frustrace a obav; mezi mladými Ukrajinci naopak „prosvítá“ pocit naděje. Vcelku však pocit vyloučení ze společnosti funguje jako hlavní bariéra občanské participace; jde o skutečnost známou z výzkumných šetření mezi Romy, kde v tomto směru zpravidla zmiňujeme vyloučení ekonomické, politické a kulturní.

Mnohdy spíše negativní závěry studie občanského života mladých Romů, Ukrajinců a majority v české společnosti jsou kompenzovány zjištěním, že mezi mladými lidmi ve všech etnických skupinách existuje nepřehlédnutelný potenciál tzv. kritického občanství, opírající se nikoli o odmítání demokratických principů, ale naopak o pocit jejich nedostatečného naplňování. Pro mladé Ukrajince je zde důležitá možnost srovnání fungování institucí na Ukrajině a v České republice; Romové pak mohou odvozovat svůj vztah ke společnosti z každodenní zkušenosti. Vcelku pro mladé lidi je typická orientace na internetovou komunikaci, která je pro

ně dominantní scénou občanského života. K tomu nutno dodat: Občanská participace cestou internetu bez praktického přenosu do skutečného života každodennosti ztrácí svůj zprostředkovanost svůj praktický význam. Naopak ti, kteří se občansky angažují v reálném světě existujících problémů ve snaze širšího občanského společenství ovlivnit či dokonce prosadit obecně dobré, své smysluplné snažení transformují i cestou provozu svých aktivit i na internetu. K nesporně silně zaznívajícímu hodnotovému poselství recenzované publikace vedle sumy prezentovaných, jinde nedostupných informací patří i časem prověřená (a u nás silně politickým stranickým formalismem spíše potlačovaná) zásada, že příznivým prostředím pro občanskou participaci obecně je aktivní, všeprostopující a prakticky působící práce na půdě občanských organizací a spolků, živý kontakt s pluralitou témat, názorů a přístupů vymykajících se účelově glajchšaltovaným modelům partajních principů. Nejen pro obě diskutovaná etnika v této souvislosti platí, že nezbytným předpokladem životadárné občanské participace je odstranění pocitu vyloučení ze společnosti a ztráta důvěry v společenské instituce. Tedy problémům, které v našem prostředí spíše sílí, než abychom zaznamenávali příznaky jejich překonávání. A. Sekot

* Jan Šerek, Zuzana Petrovičová, Michaela Porubanová-Norquist: *Mladí a nevšední*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 120 s.

Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století*

Ruská próza poslední třetiny XIX. a první dekády XX. století je pro brněnského slavistu Josefa Dohnala kontextem, na kterém demonstruje širší variant modelů

světa, která je možná hlavním rysem proměny evropské prózy z rigidního, od konce romantismu se neproměňujícího formátu k avantgardě. Román (a ostatní prozaické formy) od svého vzniku nese v sobě napětí mezi obecně přijímanými, co nejjobecněji definovanými podmínkami lidského bytí a výsostně subjektivní prezentací lidského vědomí s individuální interpretací světa. Přístup autora se opírá o zjištění Zdeňka Mathausera, že designát, v mimetických koncepcích považovaný za objektivní realitu tohoto světa, které se znak zmocňuje, je třeba odlišit od meta-designátu, který je sice spjat s objektivním bytím, od něho se však odlišuje právě oním subjektivním uchopením objektivní reality a teprve v této „recyklované“ podobě je předložen vnímateli.

Zvažování možností této teorie tvoří podstatnou část prvního úseku Dohnalovy knihy. Román – „komunikace o komunikaci“ absorbuje aspekty historické, filozofické, etické, sociologické, tedy každý, který autorský subjekt považuje za relevantní. Josef Dohnal nezakrývá svou gnozeologickou skepsi k takovému potenciálu lidského poznání, je však hluboce zaujat rýsuje se možnostmi románu, který by si takto naplnil nejen sen o uchopení a následné prezentaci totality lidské existence, ale dostává možnost fungovat i jako „zátěžový test“ jiných, virtuálních modelů světa (např. dystopie nebo politický thriller).

V druhém úseku se Josef Dohnal věnuje aspektům proměny životního slohu, ke kterému v Evropě dochází právě v poslední třetině XIX. století a v letech předcházejících první světovou válku. Tato proměna je provázána nejen rozvolněním dosavadního estetického kánonu, ale přímo expanzí množiny prostředků střetávání zachycujících vnitřní i vnější konflikt, reflexe tohoto střetu v lidské psychice a prognóza posunů a změn (případně extrapolace) společenského vědomí, které

vědecké disciplíny příslušných oborů budou reflektovat opožděně, pokud vůbec. Narušení homogenity kauzálního a zároveň „viktoriánského“ vnímání světa provází všude, a zejména v ruské literatuře té doby, která se stává vůdčí literární silou, nejen růst možností modelů světa, ale vznik buď úplně nových, nebo dokonalé proměny již existujících narativních schémat a typů. Těchto typů autor zmiňuje několik, aniž si klade nárok na úplnost. Ve výčtu jsou to Cesta do nitra lidské duše v literatuře počátku XX. století (Andrejev, Musil, Kafka); Technika versus člověk – Valerij Brjusov a antiutopie; Republika Jižního kříže, Vzpouza strojů; Muž a žena – dva světy, Tolstého Kreutzerova sonáta a vnitřní realita literární postavy, Valerij Brjusov: Poslední stránky z deníku ženy; Smrt dětské postavy jako dobový literární příznak v ruských povídkách přelomu XIX. a XX. století; Malý člověk pod závanem ideologie v povídkách Leonida Andrejeva a Ivana Smelkova, Literární odraz zlomu ve vědomí postavy ve středoevropském kontextu (Leonid Andrejev a Franz Kafka). Na svých příkladech, především se věnujících stylovému přínosu, konstatuje vznik nadnárodního literárního kontextu, koexistenci nejrůznějších literárních směrů, zánik prvoplánové sociální kritiky i mizení pokusů o poznávací věrnost a univerzálnost. To vše vidí jako svého druhu preludium pro další rozvoj uměleckého myšlení následujících dekád XX. století.

E. Doleželová

* Josef Dohnal: *Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století*. Masarykova univerzita, 2012, 176 s.

Výzkum hudebních preferencí vysokoškolské mládeže*

V současném přetechnizovaném a materializovaném světě, v němž je přírodovědná a technická vzdělání preferováno na

úkor vzdělávání humanitního, je třeba tento ediční počín otevírající nové pohledy do subtilní uměnovědné a uměnovýchovné sféry uvítat. Autoři soustředili své badatelské úsilí na hudebně sociologickou oblast; v jejím rámci si vymezili výzkumné pole, v jehož ohnisku je vysokoškolský student a jeho vztah k hudbě, jeho hudební zájmy a míra oblíbenosti různých hudebních druhů a žánrů, ale i hudební vkus a povaha hudebních aktivit. Je přirozené, že jako učitelé budoucích učitelů hudební výchovy by nemohli být se svým hudebně výchovným působením spokojeni, kdyby neměli informace o tom, jaký postoj zaujmají jejich studenti k hudbě a které hudební oblasti preferují.

Publikace kompletuje výsledky výzkumu *Hudební preference vysokoškolských studentů*, kterým pětičlenný autorský tým katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty naší univerzity pokračuje ve výzkumných aktivitách tematicky obdobného charakteru realizovaných v minulých letech. Nepřímo tak navazuje nejen na *Hudebnost a zpěvnost mládeže ve světle výzkumů* Františka Lýska z 50. let 20. století a na jeden z nejvýznamnějších výzkumů realizovaných v 60. letech Vladimírem Karbusickým a Jaroslavem Kasanem (*Výzkum současné hudebnosti*), ale především na výzkumy novějšího data, které byly garantovány Ústavem pro výzkum kultury v 70. a 80. letech a Československým rozhlasem v 90. letech. Je nasnadě, že nejtěsnější vazby a inspiraci mohl autorský tým nalézt v reprezentativním hudebně sociologickém výzkumu, který uskutečnil Mikuláš Bek na přelomu 20. a 21. století a jehož výsledky publikoval pod názvem *Konzervatoř Evropy?: K sociologii české hudebnosti* (2003).

Kniha je členěna v 9 kapitol:

1. Projekt výzkumu
2. Výsledky výzkumu podle zvukových ukázek

3. Hudební preference
4. Tolerance hudebních žánrů a stylů
5. Schopnost identifikace hudebních žánrů a stylů
6. Vliv pohlaví na hudební preferenci, toleranci hudebních stylů a žánrů a schopnost jejich identifikace
7. Vliv vzdělání na hudební preferenci, toleranci žánrů a schopnost je identifikovat
8. Vliv hudební aktivity na hudební preferenci, toleranci k hudebním žánrům a stylům a schopnost jejich identifikace
9. Typický posluchač

První kapitola seznamuje čtenáře s projektem, předmětem a cílem výzkumu, pojednává o charakteru výzkumných souborů, výzkumných metodách a technikách a hlediscích výběru hudebních ukázek. Ve 2. kapitole jsou již publikovány výsledky výzkumu jednotlivých zvukových ukázek ve vztahu k pohlaví respondenta, k jeho hudebnímu vzdělání a hudebním aktivitám. I když ve 3.–9. kapitole jsou rovněž prezentovány výsledky výzkumu, z názvů kapitol to patrně není, což považují za nepřesné a matoucí. Všechny kapitoly 2–9 tvoří totiž jeden velký celek, jehož společným jmenovatelem jsou „výsledky výzkumu“. Druhá kapitola a kapitoly 3–9 jsou formálně předloženy tak, jako kdyby byly vůči sobě ve vztahu koordinačním, ačkoli se jedná o subordinaci. Struktura monografie tak prozrazuje, že nebyla řádně promyšlena, což vypovídá i o metodologické úrovni autorského týmu. Je s podivem, že se mezi jeho členy nenašel nikdo, kdo by ji náležitě – tak, jak by si toto závažné a pracné dílo zasloužilo – promyslel.

Autoři recenzované monografie podceňili i metodiku vytváření věcného rejstříku. Jeho strukturu a způsob řazení hesel rovněž dostatečně nepromysleli. V důsledku toho se některá hesla – i když pocházejí z téhož „hnízda“ – ocitají na

různých místech: ačkoliv např. hesla *artificiální hudba*, *elektronická hudba* a *non-artificiální hudba* mají společný substantivní základ, v rejstříku se od sebe vzdalují. Podobně je tomu i v případě hesel se společným základem „hodnota“: hodnoty, hodnotová hierarchie, hodnotová orientace a pseudohodnoty. Důsledkem je pak nejednotnost prezentace hesel, kdy na prvním místě dvouslovného hesla stojí někdy substantivum (heslo „sociologie, sociologický“), jindy adjektivum (heslo „hudební výchova“). Vyhledávání v rejstříku ztěžuje navíc i rozkolísanost formální; ta je příčinou toho, že někdy je heslo prezentováno v subordinovaném větvení („aktivity: zájmové/hudební“), jindy v řazení nevětveném (koordinovaně), jako např. u hesel „hodnotová hierarchie“ a „hodnotová orientace“.

Je zřejmé, že takový způsob řazení hesel činí orientaci v rejstříku a vyhledávání hesel těžší. Maximálně vstřícný způsob vytváření věcného rejstříku nabízí permutace hesel, při níž dvojslovná hesla rozložíme do dvou samostatných hesel, která vzniknou „prohozením“ prvního a druhého slova, tedy např. „hudební výchova“ a „výchova hudební“. Trojslovná hesla je pak nutno rozložit ve tři samostatná hesla (abc, bac, cab), která se pak v takto vzniklém permutovaném rejstříku ocitnou ve shodě s abecedním řazením na třech různých místech. Jeho vytvořením dáváme čtenáři jistotu, že hledaný termín snadno najde.

Autoři o výsledcích svého výzkumného úsilí a z nich vyplývajících závěrech pojednávají odborným a kultivovaným jazykem, vyjadřují se přesně, úsporně a srozumitelně, s respektem k pravopisné normě. Využívají každé vhodné příležitosti ke konfrontaci zjištěných dat ve svém výzkumu s výsledky obdobných, tematicky spřízněných výzkumů realizovaných v minulosti.

V publikaci oceňuji zasvěceně psané charakteristiky jednotlivých poslechovéch ukázek. Na malé ploše se autorům podařilo postihnout charakter skladby, okolnosti její geneze, ale i význam jejího tvůrce a jeho místo v historickém vývoji hudby. Díky stručnosti mohou být tyto miniportréty užitečnými, didakticky cennými pomocníky učitelů při jejich hudebně-výchovné práci, jmenovitě při prezentaci hudebních skladeb.

Monografie je vybavena seznamem pramenů a literatury, jehož převážnou část tvoří publikace staršího data (z druhé poloviny 20. stol.), tj. 78 % z 27 uvedených textů, tituly vydané po roce 2000 tvoří menšinu – pouze 22 % z celkového počtu. Veškerá citovaná literatura pochází z domácí produkce, totálně chybí cizojazyčné publikace, což nesvědčí o přílišné snaze autorů získat v prostoru pojednávané problematiky širší odborný rozhled. Tuto disproporci do určité míry kompenzuje několik textů z internetových zdrojů. Identifikační údaje jsou citovány pečlivě, s plným respektem k ČSN.

Publikace má všechny náležitosti vědeckého díla. Kromě seznamu 111 tabulek a 50 grafů, kterými autoři obohatili svoji knihu a učinili ji tak uživatelsky přístupnější a atraktivnější, najdeme v ní také seznam 33 ukázek elektronického zvukového dotazníku, a to v tom pořadí, v jakém byly nahrávky respondentům exponovány, jmenný a věcný rejstřík i vzor elektronického dotazníku. Nepochybuji, že čtenáři by uvítali i CD se zvukovými ukázkami elektronického dotazníku.

Autoři se nevyhnuli některým drobným nedopatřením věcné povahy (mylně je uvedeno datum narození M. Waterse, ve jmenném rejstříku chybí jméno František Lýsek) a pochybením pravopisným: Pedagogická fakulta s malým P, chybějící předložka, nenáležitý instrumentální tvar zvrátného zájmena „svoji“, složené pří-

datné jméno esteticko-výchovný se spojovníkem, ačkoli substantivum *výchova* a adjektivum *estetický* jsou ve vzájemném vztahu podřadném. Jen ojediněle postrádá čtenář interpunkční znaménko v souvětí nebo narazí na stylisticky neobratné formulace; např. „*projekt, jehož výsledky jsou předmětem zde předkládané monografie, vedený snahou...*“ nebo „*výběr ukázek byl uskutečněn*“ (namísto prostého a stručnějšího „*ukázka byla vybrána*“). Ani vyjádření „*česká hudební kultura byla na špičce*“ není v souladu s jazykem vědecky koncipované monografie.

Překvapilo mne, že v knize není ani zmínka o tom, jestli výsledky výzkumu nějakým způsobem ovlivní pedagogickou práci autorského týmu, a zda se – v čem a jak – promítnou do programové skladby hudebněvýchovných disciplín katedry a do výuky. Stejně tak jsem očekával, že v závěru monografie najdu třeba jen krátkou úvahu o tom, o čem by mohli jejich následovníci v oblasti provedeného výzkumu bádát, tedy jakýsi výhled do budoucna – výzkumnou vizi týmu.

Tradiční instrumentář empirických výzkumů hudební sociologie autoři obohatili o kombinaci osobního počítačového dotazování CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) se zvukovým dotazníkem a o navazující konfrontaci se souborem slovně označených hudebních druhů, žánrů a stylů; efektivitu této kombinace také v praxi ověřili. Sběr a vyhodnocování dat svěřili počítači. Grafy a tabulky v programu Excell 2007 byly generovány automaticky pomocí programovacího jazyka Visual Basic for Application, což významně usnadnilo a zefektivnilo výzkumnou práci. Těmito vizuálními prostředky učinili z publikace velmi přehlednou, ale současně i nepřehlédnutelnou databázi obrovského počtu numerických údajů. Do rukou odborné veřejnosti se tak dostává cenná odborná publikace zpracovaná

vědeckými metodami, „nadítá“ velkým množstvím informací, z nichž může pro svoji práci čerpat nejen hudební sociolog, muzikolog a hudební pedagog, ale i hudební nakladatel a programový manažer rozhlasu a televize. Zajímavou může být pro každého hudbymilovného posluchače, který zatouží nahlédnout do spletitého a mnohotvárného prostoru současného hudebního dění.

V. Spousta

- * Crha, Bedřich; Sedláček, Marek; Košut, Michal; Jurčíková, Taťána; Prudíková, Markéta. *Výzkum hudebních preferencí vysokoškolské mládeže*. Brno: Masarykova univerzita, 1. vyd., 2012.

Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2000*

Komunikace v lidské společnosti se od samého jejího počátku neobejde bez jazyka. Existence, struktura, forma a funkce jazyka je „materiálním“ předpokladem i vnější podobou komunikování a sdělování, což zpětně v jazyce vyvolává tendenci na straně jedné ke stabilitě jeho systémových vlastností, na straně druhé k vývojovým proměnám. Jazyk je vzhledem k plnění komunikačních funkcí strukturován do dvou velkých sfér – do sféry apelativní, tj. té, která „pokrývá“ vše, co se týká slov obecných (např. slovní zásoba, zákonitosti skloňování, tvorby vět atd.), a sféry propriální, tj. té, která shrnuje jména vlastní (vlastní jména míst, osob, věcí, výrobků, institucí apod.). Zásadní rozdíl mezi nimi vyplývá právě z jejich odlišného postavení a uplatnění v komunikaci. Jednak totiž nelze jen z vlastních jmen sestavit smysluplné sdělení, protože mají jiný typ významu, a jednak se vztahují vždy na jednotlivinu: pan *Mlynář* určuje osobu X, *mlynář* je obecné pojme-

nování povolání bez vztahu k individu. Proto nelze příjmení *Mlynář* přeložit, *mlynář* však ano. Z uvedeného rozdílu vyplývají dvě věci: a) vlastní jména (neboli odborným termínem onyma, propria) zasahují společensky vývojové procesy jinak než sféru obecných slov, neboť jsou s nimi spjata přímo (např. uliční názvy, jména institucí), b) onomastika = nauka o vlastních jménech není jen vědou o „etymologii“ jména, nýbrž především o systémových a funkčních jevech propriální sféry jazyka.

To, co bylo úvodem řečeno, pronikavým způsobem analyzuje a klasifikuje práce Jany Pleskalové, profesorky bohemistiky a onomastiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity: *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2000*. S jakým vynikajícím odborným nadhledem je práce, která je výsledkem soustavných bádání archivních, listinných aj. pramenů, napsána, ukazuje nejen šíře tematického záběru a způsoby třídění, ale především zaměření na ty kategorie, které z vývojového hlediska určují charakteristické a systémové vlastnosti české antroponymie (tj. soubor druhů a typů osobních jmen češtiny) a jejich společenskou podmíněnost. Celou práci proniká soustavné sledování přeměny (raně)středověkého systému jednojmenného pojmenování, typického nestabilitou formy jména a častým variováním, v systému stabilizované a právně vyžadované dvojmennosti, který od konce 18. století platí dodnes (tj. kombinace rodné jméno + příjmení v pořadí *Jan Přichystal, Anna Kovářová*). Ke vzniku dnešních příjmení byla využita jak prostá křestní jména (*Petr David, Eva Petrová*), tak velmi často nejrozmanitější jména hypokoristická (*Pavel Jiříček, Marie Václavková*), tzv. příjmi (např. podle povolání: *Martin Švec, Jan Hrnčír*, podle jiných činností: *Mikuláš Obujse, Matouš Dobřeseschovej*, ze jmen

národů: *Martin Uher, Jira Němec, Matěj Vlach, Kašpar Bím* /tj. *Böhm* 'Čech'/). Typickým znakem české antroponymie je raná přítomnost jmen cizího původu, zejména německých (*Oldřich, Markvart, Jindřich, Děřich*), která přešla i do příjmení.

Autorka sleduje vývoj českého antroponymického systému v časových etapách. Na rozdíl od četných (zejména starších) prací staly se jí ve vydělení chronologických vrstev kritériem znaky inherentně systémové, jimiž se projevuje vývojově proměnlivý stav české antroponymie. Takové zdůvodnění klasifikačního aspektu vyžaduje důkladnou a podrobnou znalost materie samotné, ale na prvním místě uplatnění obecně onomastických teoretických principů jako základního metodologického východiska. Dobové ohraničení vývojových etap je tedy „jen“ orientující. První etapu (1000–1300) tvoří dva úseky – pračeský (v latinských dokumentech je jen několik jmen slovanského původu) a raně český, kdy staročeská osobní jména představují jednojmennou soustavu. Nové je autorčino zjištění silného podílu jmen cizích. Druhá etapa (1300–1500) dokládá intenzivní nástup dvoujmennosti, převahu světských jmen nad jmény z náboženského prostředí, rozvoj hypokoristik a počátek stabilizujících se oficiálních pojmenování osob, zvl. v městech. Třetí etapa (1500–1786) je typická ustálením neoficiální a nedědičné dvoujmennosti a zvětšující se uplatnění hypokoristik a přezdívek. Na venkově jsou zaznamenávána jména „po chalupě“. Úsek 1786–2010 je zahájen administrativním zavedením oficiální dvoujmennosti patenty Josefa II. a trvá dodnes. Každá etapa je uvedena výstižným popisem dobové češtiny a četnými poukazy na historické, společenské a kulturní okolnosti, které se odrazily ve vývoji antroponymie našich zemí.

Práce J. Pleskalové je vzornou ukázkou jednotné koncepční promyšlenosti. Tento

aspekt konečkonců projevila již ve studii *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (Brno, Masarykova univerzita 1998) i v práci z toponomastiky *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* (Jinočany, H&H 1992). Tato autorčina díla si v české onomastice vydobyla přední místo a ihned našla silnou odezvu. Ve slavistické onomastice právem působí jako modelová. Bezesporu to bude platit i o knize nyníjší.

Třebaže jde o text odborný, psaný hutně a s přesnými formulacemi, bude jistě svou tematikou zdrojem zajímavých a často překvapivých informací a zaujme i čtenáře z jiných než onomastických oborů.

R. Šrámek

* Jana Pleskalová: *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2000*. Brno 2011. Host/Masarykova univerzita, 204 s.

Ivan Blatný ve vzpomínkách svého bratrance

Brněnský biochemik, profesor Lékařské fakulty Masarykovy univerzity MUDr. Jan Šmarda, DrSc., je bratranec básníka Ivana Blatného (1919–1990). Šmardova matka byla sestra Ivanova otce, předčasně zemřelého spisovatele Lva Blatného (1894–1930). I Blatného maminka zemřela ve velmi mladém věku, takže od třinácti let dohlížela na výchovu budoucího básníka především jeho babička. Jan Šmarda, dlouholetý člen redakční rady našeho časopisu, vydal nyní knihu *Ivan Blatný v mých vzpomínkách**, v níž bilancuje Blatného život a shrnuje své vzpomínky na vzájemné styky. Důležité informace přináší zejména kapitoly, které se zabývají obdobím po Ivanově odchodu do exilu, jeho poutí anglickými léčebnami pro lehčí psychiatrické pacienty, včetně adres těchto ústavů a podmínek,

jaké v nich Blatného čekaly, lékařských diagnóz a okolností úmrtí.

Jan Šmarda nepatřil k těm, kdo se o exulanta Blatného začali zajímat až po listopadu 1989. Svého bratrance navštívil už v roce 1969 a znovu v roce 1978, tentokrát společně s chotí Helenou. Průběžně posílal Blatnému knihy a vše, oč jej Ivan požádal, a v roce 1969 mu dovezl nové vydání sbírky *Melancholické procházky* (1968), ilustrované Jiřím Hadlačem. Velkou zásluhu má Šmarda (spolu s brněnským středoškolským profesorem a básníkem Bařinou) na tom, že se Blatný po dlouhé pauze vrátil k psaní básní a že z této nové tvorby mohly za kritické a ediční spolupráce Antonína Brouška vzniknout dvě úspěšné závěrečné sbírky. Šmardovi udržovali také kontakty se zdravotnicí Frances Meachamovou, která – poté, co se v roce 1977 dověděla, že nedařilo jejího bydliště žije významný český spisovatel – o Blatného obětavě pečovala, archivovala vše, co Blatný napsal, a postarala se o odeslání nových básní Josefu Škvoreckému do Toronta.

Šmardova kniha je rozčleněna do čtrnácti kapitol a má Prolog a Epilog, v němž jsou vyjmenovány publikace a akce spojené s Blatného dílem (z doby po roce 1989). V první kapitole autor až příliš obšírně cituje Blatného dětské literární pokusy, vesměs už známé ze vzpomínky otištěné v knize Ivan Blatný *Texty a dokumenty* (ed. Jiří Trávniček, 1999). Podrobně jsou zmíněny okolnosti Blatného nečekaného odchodu do exilu a kampaň, na níž se vedle tehdejších úředních míst podíleli i Blatného přátelé a kolegové. Poprvé bylo u nás rozhodnutí žít v jiné zemi označeno za vlastizradu a dokonce zločin.

Šmarda není literární vědec, ale dílem Ivana Blatného se zabývá už léta. Mj. uspořádal v roce 2003 knižku *Fragmenty a jiné verše z pozůstalosti*, na níž redakčně spolupracovali Martin Stöhr a Irena

Danielová. Obsahuje dosud netištěné verše nebo úryvky básní z brněnského i „anglického“ období. Je to cenný a s dobrým vkusem vybraný soubor Blatného neznámých veršů. Dva poslední oddíly znovu svědčí o tom, jak intenzivně Blatný na konci života vzpomínal na přátele a známé z dob svého mládí. Závěrečné tvůrčí období, kdy Ivan celé dny popisoval linkované školní sešity svými nápady, asociacemi, útržky vzpomínek a náčty básní, Šmarda ve své vzpomínkové knize velmi výstižně charakterizuje: „Jeho tvorba... časem úplně ztratila pojem básně jako jednotky, ztratila formu verše (včetně verše volného), ztratila nadpisy i členění do odstavců, ztratila rytmus, rým i jazyk: od češtiny přešla do angličtiny i k míšení obou jazyků, až konečně opustila hranice obou a zařazovala verše, respektive sentence ve francouzštině a němčině, příležitostně i v italštině...“

Cenným obohacením knihy je fotografická příloha a zejména přiložené CD, které Jan Šmarda uvádí a moderuje. Jde o záznam rozhovoru s Blatným a především Blatného recitaci vlastních básní. Nahrávka, kterou Šmarda pomocí vypůjčeného kazetového magnetofonu pořídil v roce 1978 v Ipswichi, byla odborně upravena a „vyčištěna“, takže zvuk má vcelku stejnou úroveň jako autorské recitace na deskách přikládaných svého času ke knihám bývalého Klubu přátel poezie. Záznam končí dojemným vzkazem: „Všechny doma pěkně pozdravuji. Ivan.“

V Prologu Šmarda píše, že je s nelibostí svědkem toho, jak jsou Blatného životní osudy i v publikovaných pracích čím dál častěji zatěžovány nesprávnými či nepřesnými a tím matoucími údaji a smyšlenkami, které historickou pravdu o jeho životě „zahalují do té míry, že postupně mizí; tím spíše, že jeho osobnost se stává dokonce předmětem uměleckých kreací prezentujících ji zcela nepřiměřeně“.

K tomu Šmarda nechce mlčet a dospívá k závěru, že je jeho povinností uložit do historie „pravdivé svědectví o mém bratranci Ivanovi“. Pamětníkům a přátelům, beletristům, literárním historikům či autorům literatury faktu ovšem nelze upírat právo na jejich úhel pohledu. Šmardovo rodinné svědectví je cenné, ale jiní Blatného současníci mohou některé události z Blatného života vidět svými očima a jinak. Jan Šmarda píše většinou o tom, co zažil nebo co se dověděl z korespondence, ale stručně pokrývá i období, kdy se s Blatným nestýkal ani písemně, ani osobně. Mnohé ovšem zůstává stranou jeho zájmu: např. cesta do Francie se skupinou mladých českých a slovenských umělců v létě 1946, žena, s níž se tam Blatný seznámil (narážkou na to je snad zmínka o tom, že posun v psychickém zdraví byl „umocněn zklamáním v lásce“ v Epilogu), okolnosti, za nichž se Blatný hned v roce 1948 dostal do kontaktu s britskými psychiatry aj.

Šmarda je majitelem původního rukopisu sbírky *Stará bydliště* (Blatný ji původně nazval *Být s matkou*), a mohl proto ve své knize upozornit na některé omyly a vynechané básně, strofy nebo verše. U básně *Jména* potvrdil Šmarda podle rukopisu mou emendaci jména *Valentiny*

Penrose, ve všech vydáních (včetně výboru *Petra Krále Domovy*) chybně uváděné jako *Valentine Petorose*. *Valentine Penroseová*, poměrně známá postava západoevropské avantgardy dvacátých a třicátých let, zemřela právě v době, kdy Blatný psal své básně ze sbírky *Stará bydliště*. Výměna názorů o básni *Jména* proběhla původně v roce 2011 ve čtrnáctideníku *Tvar*. Šmarda však nyní vnáší do zmínek o textu básně další omyl, protože píše *Valentin* místo *Valentine*.

Z drobných nepřesností knihy chci upozornit, že Blatného přítelkyně a láska herečka Matysová se jmenovala *Milada*, nikoli *Milena* (s. 36), u data svatby básníkových rodičů si čtenář může vybrat – jednou se uvádí 16. květen, podruhé 6. květen 1918 (s. 9 a 29), na dvou místech došlo k záměně pojmů *bibliofilie* a *bibliografie* (s. 103 a 119). Šmarda ovšem zná křestní jméno *Milady Matysové* a ví, co je *bibliofilie*, jde o písařské nebo tiskové chyby, ale je nutno na to upozornit jako na důkaz dnešního zlovyku – nedbalé nakladatelské korektury. J. Rambousek

* Jan Šmarda: *Ivan Blatný v mých vzpomínkách*, Praha, nakladatelství Galén, 2013. Příložen CD *Ivan Blatný recituje své verše*.

Obsah 46. ročníku**2013**

Milan Jelínek devadesátiletý

MILAN JELÍNEK: Lektorát češtiny na Sorbonně 1965–1966	2/5
IVANA HOLZBAHOVÁ: Hippolyte Taine – 120 let od úmrtí	4/15
TOMÁŠ NOVÁK: Třicet let asertivity v ČR	1/7
JIŘÍ POLÁČEK: Básnické nekrology Vítězslava Nezvala	4/3
JIŘÍ SEDLÁK, ZDENKA PAŇÁKOVÁ: Nejlepší zájem nezletilého	1/3
VLADIMÍR SPOUSTA: Jak jsem se stal podezřelým ze špionáže	4/9
JAN ŠMARDA: Z exilových let Ivana Blatného	3/3

Ze života na univerzitě

O třetí roli Masarykovy univerzity (PETR ADAMEC)	4/25
--	------

Významné osobnosti naší univerzity

Václav Hrubý (Z. SVITÁK)	1/51
Prof. PhDr. et JUDr. Eugen Dostál (R. MILTOVÁ)	1/52
Josef Dvořáček 1893–1948 (J. ZOUNEK)	1/54
Dvojitý výročí Artura Závodského (M. HORÁKOVÁ-HASHEMI)	1/59
Pětapadesát let od úmrtí profesora MUDr. Jana Lukeše (M. VOTAVA)	2/63
Sté jubileum Jiřího Kristýnka (1913–1991) (I. POSPÍŠIL)	2/64
Deset let od úmrtí Blanky Bouchačové (M. SVOBODA)	2/66
Theodor W. Adorno v Brně (J. RAMBOUSEK)	3/48
Prof. PhDr. Rudolf Holinka (1899–1953) (L. P. PELUNĚK)	4/48
Třicet let od úmrtí Juliány Obrdlíkové (J. SEDLÁK)	4/49
Sto let od narození a dvacet let od úmrtí Mojmíra Hájka (J. SEDLÁK)	4/50
Moje vzpomínka na docentku Lidmilu Pantůčkovou, CSc. (V. PÁLENSKÁ)	4/51
Znovu za Adolfem Erhartem (O. ŠEFCÍK)	4/52
Vzpomínka na profesora Jana Chloupka (1928–2003) (V. VOJTOVÁ)	4/53

Kultura a umění

Drahé kameny andských kultur (I. MRÁZEK)	1/27
Sochařství v Čechách a na Moravě na zlomu 19. a 20. století (J. SEDLÁŘ)	2/23
Jazz, blues a rock-and-roll v americké pop-music 20. století (V. SPOUSTA)	2/36
Postmoderna v soudobé hudbě (V. SPOUSTA)	3/29
Nový klasicismus v českém sochařství první poloviny 20. století (J. SEDLÁŘ)	3/33
Otto Gutfreund – kubistická plastika (J. SEDLÁŘ)	4/35

Naše diskuse

Univerzitní student a český jazyk

(K. PALA, J. VOJTOVÁ, M. JELÍNEK, M. DĚDKOVÁ) 1/43

Ze současné medicíny

EGA Moniz – laureát Nobelovy ceny za medicínu a fyziologii

(J. CHRÁSTINA, Z. NOVÁK) 1/12

Možnosti genetické prevence vrozených vad a dědičných onemocnění

(I. GROCHOVÁ) 2/3

Pohled na frontální lobotomie po sedmdesáti letech – poučení z historie

(J. CHRÁSTINA, Z. NOVÁK) 3/10

Genové patenty (M. ZOBANÍKOVÁ, D. ČEJKOVÁ) 3/22

Vzácná onemocnění (R. GAILLYOVÁ) 4/20

Očima ekonomů

Jak františkáni přispěli ke vzniku evropského bankovníctví (F. SVOBODA) .. 2/9

Náš rozhovor

Fenomén kniha: Rozhovor s Blankou Růžičkovou,

docentkou katedry výtvarné výchovy na PdF MU (J. RAMBOUSEK) 1/37

Rozhovor s prof. MUDr. Jiřím Váchou, DrSc. 2/49

Jiří Sedlák rozmlouvá se svým někdejší žákem Josefem Šmajsem 2/55

In memoriam

Vzpomínka na profesora Vladimíra Vetterla (L. TRNKOVÁ A KOL.) 1/62

Pavel Pácl – Pár vzpomínek místo nekrologu (I. MOŽNÝ) 2/68

Odchod významného rusisty (S. ŽAŽA) 2/69

Za Alenou Hájkovou (J. RAMBOUSEK) 3/46

Panorama knih

Martin Drápela: Aspects of Functional Sentence Perspective

in Contemporary English News and Academic Prose

(M. ADAM) 1/65

Káňa T. – Peloušková H. et al.: Deutsch und Tschechisch im Vergleich

(I. KRATOCHVÍLOVÁ) 1/67

Karla Brücknerová: Skici ze současné estetické výchovy (V. SPOUSTA) ... 1/68

T. Šmíd, P. Kupka: Český organizovaný zločin (A. SEKOT) 1/70

Marek Picha: Kdyby chyby (I. HOLZBACHOVÁ) 1/73

Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (M. POUČOVÁ) 1/74

Olga Dontcheva-Navratilova: Koherence in Political Speeches

(M. GREGOR) 1/75

T. Janík, P. Krecht, P. Najvar a kol.: Nástroje pro monitoring a evaluaci

kvality výuky a kurikula (K. OURODA A J. KOLLÁROVÁ) 1/76

Postmoderní literatura a Jean Echenoz (V. BAKEŠOVÁ) 2/71

O skrytých a zákeřných formách násilí (V. SPOUSTA) 2/72

Cenný příspěvek k problematice dopravní výchovy (V. SPOUSTA) 2/75

Barbora Bazalová: Poruchy autistického spektra (E. CIESLAROVÁ)	2/79
Cesty božstev (B. LEŠTÁCHOVÁ)	2/80
R. Hajjossy, P. Mačura: Fyzika a matematika úspěšnej strelby v basketbale (V. PRUŠA)	3/51
Kateřina Machovcová: Nesamozřejmé perspektivy (M. ČERNÁK)	3/51
J. Suchoža a kol.: Česko-slovenské kontexty obchodního práva (P. KOLMAN)	3/53
Zdeněk Máčka a kol.: Říční dřevo ve vodních tocích ČR (A. RUDA)	3/56
Milena Šubrtová a kol.: Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990–2010 (M. HRDLIČKOVÁ)	3/57
Dva pohledy na jednu knihu: Roman Vido: Konec velkého vyprávění? (I. HOLZBACHOVÁ)	3/60
Roman Vido: Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě (M. VRZAL)	3/61
Radkin Honzák: Babičku potrkal jelen, aneb Co tomu říkáte doktore? (J. SEDLÁK)	3/62
Jan Balhar a kol.: Český jazykový atlas. Dodatky (H. KONEČNÁ)	3/64
Václav Blažek: Staré germánské jazyky (A. KOVÁŘOVÁ)	4/57
Jana Zerzová: Interkulturní komunikační kompetence (L. NEPIVODOVÁ) ...	4/58
Mojmír Muzikant, Richard Rothenhagen: Kleiner Mährischer Sprachatlas der deutschen Dialekte (V. JANÍKOVÁ)	4/59
Milena Šubrtová a kol.: Slovník autorů literatury pro děti a mládež (V. VAŘEJKOVÁ)	4/60
Jan Šerek a kol.: Mladí a nevšední (A. SEKOT)	4/62
Josef Dohnal: Proměny modelu světa v ruské próze na přelomu XIX. a XX. století (E. DOLEŽALOVÁ)	4/65
Bedřich Crha a kol.: Výzkum hudebních preferencí vysokoškolské mládeže (V. SPOUSTA)	4/66
Jana Pleskalová: Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2000 (R. ŠRÁMEK)	4/69
Jan Šmarda: Ivan Blatný v mých vzpomínkách (J. RAMBOUSEK)	4/70
Zmizelý zápisník Vladimíra Fuxe	
Co sto roků bludných hodlalo, zvrtné doba neboli Nastalo nám příště	1/79
Pokračování ano, ale... Ne každé příště je to právě časové	2/81
Byl Filip Filípek – nebo teprve bude?	3/67
Čas šel, co noha ruku mine	4/77

Otto Gutfreund, Viki, 1912–1913

ZMIZELÝ ZÁPISNÍK Vladimíra Fuxe**Postupně, jakož i plížením vpřed, ale čertví kam
ČAS ŠEL, CO NOHA RUKU MINE**

Shakespearova „šilící doba z kloubů vymknutá“ by jako charakteristika onoho období po bratrské pomoci okupací na ostro nejspíš tak docela neobstála – na to je příliš opravdová, zatím co tehdy nastupující vývoj byl stále zřetelnější ideologickou parodií, kterou jsme chtěli pocíťovali *jako otevřený výsměch heslu o vítězí pravdě, a tudíž paskvil na budoucnost*; proto můj pokus o co nejprůběžnější titulky tohoto dílu vzpomínání. Dodnes mám pocit, že se doba potácěla – nevědouc, kam – právě oním pravěkým stylem příležitostných čtvernožců, neschopných důstojně se vzepřít přirozené gravitaci; mimoto bylo stále častěji možné zaslechnout, že „*je taková doba, kdy je hanba vystřízlivěť*“. (Při vši toleranci mám za to, že tento *způsob náhradní emigrace* je nespolehlivý a zdravotně, jakož i zejména finančně, velmi nevýhodný.)

Počet skutečných emigrujících se zvýšil, když na jaře roku šedesátého devátého se podle moskevských kánonů etablovalo nové stranické vedení s prvním tajemníkem dr. Husákem a začaly celostátní „čistky“ ve všech oborech lidského konání, s výjimkou snad jenom havířů a městských metařů, kde náhlá kariéra nejspíše nekynula, ale ani to nevím určitě. Werichovo „Vymírali tak rychle, až se z hradů kouřilo“ bylo lze snadno transformovat do sentence: Převlékali kabáty tak rychle, až se z těchto kouřilo. A charakter nebyl při výběru oněch věrných kádrů žádoucí u lidí, leč pouze u kabátů, příslušně ohnivzdorných. Těmto změnám, při kterých zmizela progresivní část KSČ do kotelen, manuálních výroby, k dělníkům geoprůzkumu či aspoň do nucené anonymity, byl dán *souborný název NORMALIZACE, aby napříště každý věděl, co je u nás úředně normální a co ne*.

Od tohoto předělu bylo našim národům brzy jasné, *co v žádném případě nechtějí*, což vyšlo nepochybně najevo se zpožděním pouhých dvaceti let, v listopadu 1989. Asi to mladí vnímají poněkud zjednodušeně, to je ovšem věc historiků, kterým to milerád přenechám: Mám pocit, že se objektivnímu zhodnocení nakonec stejně nevyhne.

Do relativního závěťí kočujících maringotek to všecko doléhalo jenom víceméně zprostředkovaně, vlastně jsme zvěsti o veškerém dění chytali na vídeňských vysílačích, někdy i s výborným televizním obrazem, o rádiu nemluvě, a novinky specifitější jsme vozili do služby z domovů.

Pracoviště bývala tu a tam daleko od obydlených částí obcí, takže to někdy poskytl klid na práci tvůrčí a překladatelskou. V archivu souboru Josefa Skřivana se dochoval text, který jsem pro premiéru hry V+W „Robin zbojník“ (únor

1969) zhotovil jako doplněk k původní „Polce speciálně aktuální“. Dovolte krátký citát:

2. Tak jsem čet... – Co ste čet?
 Mladý svět. – To sem čet.
 Povídám si: To je stránek!
 Náhle však – Ha, copak?
 Zvednu zrak – Taky tak.
 Zamyslím se kapánek:
 To se mi snad jenom zdálo,
 ono vlastně je to málo!
 Račte si spočítat,
 co by měl za formát,
 kdyby psal, co nesmí psát..
 Kdyby tam, velectění,
 mělo být, co tam není,
 tak by ten metrák čtení
 už nebyl legrace.
 Pročpak si tížit hlavy,
 čím dnešek náš je žhavý?
 A tak teď máme Zprávy
 a nemáme informace.

Jak ze závěru vyplývá, byla už obnovena vnitřní cenzura – ta úřední už si brousila tužky. Místo předem vykastrovaných novin byly nabízeny „Zprávy“, výrobek cizích vojenských propagandistů, takže to nikdo nechtěl a taky nečetl. V nějakém dobovém archivu snad budou, ale jinak je asi „neměl schovaný“ ani sběratelský talent formátu vodníka Čochtana ze Zlaté stoky, okres Třeboň.

Jsem povinen se omluvit za dost rozsáhlou odbočku, od kteréhožto nárazu jsem si sliboval tvrdé, avšak účinné probuzení paměťových databází o období, které mi přihrálo práce obtížnější, než jsem si ve svém vrozeném optimismu do té doby dovedl představit. Nedokážu už být časově přesný, jistě to začalo mnohem dříve, už za času Večerního Brna. Ovšem byly to spíše jednotlivé příležitosti, při kterých jsem lámal své první dřevce na poli překladatelství a scénických úprav, s výsledky, řekněme, střídavými; nikdy je přitom nikdo neoznačil za zjevnou prohru, takže jsem neměl důvod před takovýmito úkoly couvat.

Asi první podstatnější práci mi zadala dramaturgie zpěvohry, mířící k oživení situační komedie Marca Camolettiho „MODRÉ Z NEBE“ zpívanou hudební složkou. Taková činohra se zpěvy, jsou-li dobře ve hře usazený, se blíží faktuře muzikálu a spíše patří do oboru zpěvohry. Hudebním autorstvím se na této práci

podělili oba tehdejší dirigenti – Jiří Karásek a Arnošt Moulík. Většinou jsem psal texty na notové náčrty; nesporná výhoda při práci spočívala v živé přítomnosti obou jejich autorů, takže někdy nevyhnutelné úpravy hudebního půdorysu probíhaly za jejich přímé účasti. Při takové autorské konstelaci je textaři HEJ, na rozdíl od nesmlouvavého POČKEJ! v případech ostatních, kdy se s nikým domluvit nelze.

Bez vady sice moje práce úplně nebyla, ale v podstatě jsem obstál docela dobře. Podle ohlasu publika tedy nebyl ten počín marný, hrálo se to nejméně po celý rok 1969 a získal jsem jistý kredit jako autor použitelný pro práci ve zpěvoherním žánru (což nebylo do té doby nikterak jednoznačné; měl jsem na kontě prvotinu, překlad operety „Bolero“ autorů z NDR, tedy z němčiny, kterým jsem neměl důvod se nikterak chlubit). Ale po „Modrém z nebe“ jsem získal přece jen důvěru (ba i trošku sebedůvěry) a byl jsem shledán použitelným pro práci v oboru.

Vstup do těchto dveří se sice neudál za hlaholu trub na rozvinutém červeném koberci, ale otevřely se samy, zcela bez použití pakliče *jánabráchysmu* či sekery ideologie.

Nejdříve jsem přepsal texty pro překlad Iva Osolobě k muzikálu „Kiss me, Kate“, uváděnému pod titulem „Líbej mě, Katko“ (a inscenujícím souborem překřtěnému na nezbedné „POLIB MI KEJTY“ – nepleť me se, tomuto neúprosnému přejmenovávacím rituálu unikne málokterý titul, asi byste se divili). Ivo byl s prací spokojen a byl to počátek několikanásobné překladatelské spolupráce v oboru muzikálu, kde se stal dr. Osolobě u nás jeho prosazovatelem a časem i mezinárodně známým teoretikem v oboru divadla, které mluví, tančí a zpívá.

Vlastně pro ono „nejdříve“ nemám žádný doklad, pro jistotu nic netvrdím moc kategoricky – je to totiž dost irelevantní (toto krásné slovo neměl rád Evžen Sokolovský, tak jsem mu ho vždycky aspoň jednou vpašoval do dialogu).

Kdybych si teď povzdechl, ztratilo by se to, protože jsem pro zpěvohru přeložil v roce 1969 Offenbachův *Most vzdechů*; nebyla to procházka jarním sadem, protože to bylo z francouzského originálu. Hráli to jenom od dubna do června a skončilo to, panu režisérovi Kulhánkovi se to zdálo moc intelektuálské a málo pro publikum (pokud vím, hrálo se to všeobecně i v cizině zřídka, takže měl asi pravdu – hluboce namočen do práce nebyl jsem dost objektivní, pročez mlčím). Mezitím právě v dubnu byl pokus o politickou obrodu definitivně uskrčen, což se mělo do budoucna projevit i na repertoárech divadel, které začalo opět zvýšenou měrou ideově vést příslušné oddělení ÚV KSČ.

I hledaly všechny dramaturgie v sovětské produkci něco novějšího, co by se dalo u nás inscenovat bez rizika, že by – bez ohledu na kvalitu věci – mohlo docházet k bojkotu či aspoň citelnému odlivu publika. Zhruba po pěti letech, kdy rezignace myslí obrousila hrany dřívějších traumat, dostalo se mi zadání od dávné známé, rusistky Liběny Skálové, která přeložila sovětskou komedii se zpěvy „Chceme tančit a hrát“ (Мы хотим танцевать) a nechala na mně

zpívané texty. Stalo se a výsledek nebyl zlý – hrálo se to od října 1975 do listopadu 1976 a byla to, myslím, jedna z čs. premiér. Příběh sám nebyl zatěžkán obligátní budovatelštinou, kupodivu střízlivě ukazoval peripetie novopečených divadelníků při hledání místa v doméně Thálie.

Na jaře roku sedmdesátého šestého jsem dostal pokyn, abych si přečetl libreto Piskáčkova Tuláka a případně ho podle potřeby srovnal s dnešním jazykem. U starších věcí to někdy po této stránce volá aspoň po zjednodušení výraziva i někdy po vysvětlení pojmů třeba příliš místně zakletých, a proto nerosozumitelných. Jako asi každý ze starší generace, znal jsem ústřední písničku tulákovu, ale v podstatě nic víc – a zjistil jsem, že toho v knížce schází poměrně dost, takže jsem o práci neměl bídu. Dodnes si ještě dovedu – i když jenom částečně vzpomenout na píseň, zpívanou na Plese lumpů, která začínala verši:

Nad New Yorkem když se zešeří
a s večerí jde město spát,
gauneři a cháska gangsteří
si vyměří svůj deputát...

Inscenace, ve které si dvojroli tuláka Billa a bonbonového krále Trotabouta s chutí střihli Martin Dubovic a zejména Arnošt Škoda, vydržela na scéně Divadla na Výstavišti skoro dva a půl roku, ačkoliv do Pisárka je to dost z ruky. (Ovšem hrávali tu na svých brněnských zájezdech V+W, kteří tady s Jaroslavem Ježkem stvořili nádherný „Tmavomodrý svět“, Miroslav Horníček s Malou noční inventurou a Dvěma muži v šachu nebo Karel Höger se Zdenkou Procházkovou v Drahém lháři.)

Pokračovalo to „Oklahomou“, kterou kdysi patrně chtěli uchystat V+W, ale rozhodli se nakonec jinak, jak o tom svědčí Divotvorný hrnec. Z oné Oklahomy zbyla po této změně česká verze Curlyho vstupní píseň („Oh, what a beautiful mornin' ...“), kterýžto text posléze zhudebnil Václav Trojan (asi aniž znal jeho hudební půdorys – to muzikantovi většinou velmi překáží) a nazpíval Rudolf Cortéz: „Kdybych já uměl psát básně“. Ten druhý text natočila Ljuba Hermanová: „Co dívka smí a co nesmí, to každá dívka ví...“ – byl to rovněž hit, autora hudby nevím, ale podle mně šlo o velmi zdařilý překlad písně dívky Annie „I can't say no“, který byl jakožto volný text dodatečně zhudebněn. Jinak mi utkvěla jenom píseň o Oklahomě a dvojpěv Curlyho s Laurey „Jen v lásce to tak smí být“ (People will say we're in love). – Pokud vím, byla na repertoáru od března 76 do listopadu 77 a jinde než v brněnské Redutě se naše verze nehrála.

Zato však se nám dostalo cti a příležitosti zhotovit českou verzi muzikálu SUGAR, a to pro hudební divadlo v Karlíně. Protože šlo o divadelní podobu filmu „Někdo to rád horké“ s jinou hudbou než onou filmovou, byli jsme velmi pečliví – a ne nadarmo. Hrálo se to několik sezon a po přestávce několika let jako obnovená premiéra, pro kterou jsem připsal na přání dramaturgyně paní

Vadlejchové písničku z filmu pro vstupní vítání publika. Závěr by mohl vyznít přímo pohádkově – hráli a hráli, lidem se to líbilo a měli radost, málem že nedostali půl království...

Jenže přišla povodeň a inscenaci vzala voda. Zlý čaroděj, který to způsobil, se dodnes nenašel a muselo minout pár roků, aby zmizelo jemné bahno, velkou vodou nanesené na dušičku; zůstal přesto pocit, už kdysi vyzpíváný v písni V+W „*Nikdy nic nikdo nemá mítí za definitivní...*“ a trvalá poučka skeptické filozofie: Jakmile se něco vyvíjí příznivě, vyčkejme neomylně, v čem se to tentokrát utopí.

Neboť je vždycky důstojnější dávat najevo, že jsme takový vývoj čekali.

Asi aby mě odměnil za nezaviněnou ztrátu, přinesl mi repertoárový plán brněnské zpěvohry něco z dílny Johanna Strausse. Titul jsem neznal – Královna Indigo –, ale vyšlo najevo, že je to prvotní název pro posléze doplněnou a dále upravovanou –ý a zejména slavnou – TISÍC A JEDNU NOC. Podklad byl ve francouzštině, protože tato pracovní verze byla zhotovena pro uvedení v Paříži, což mělo jeden zajímavý důsledek: aby věc vyzněla jak náleží vídeňsky, byl do hudebního celku zahrnut zcela mimo souvislost valčík „*Le Danube bleu*“ čili *An der schönen blauen Donau*. V důsledku toho jsem asi jediný, kdo Krásný modrý Dunaj opatřil českým textem, což naštěstí zůstalo bez následků – už si ho nevyvzpomenou, i kdybych chtěl, možná se uchoval v notovém archivu ND Brno. Indigo vydržela na scéně od půlky února 1977 do půlky května 1978, což je vlastně málo, protože to bylo jediné Straussovo dílo, které nebylo nutné platit v devizách, zatímco následnou „1 000 a 1 noc“ už ano.

Asi na závěr tohoto pokračování bych uvedl úsměvnou hříčku A. Jareckého a T. Kierského „NELŽI, MILÁČKU“, kterou krásně přeložil dr. Jarmil Pelikán, později profesor a CSc., dnes emeritní (kterého bych rád aspoň letmo pozdravil, vzpomněl jsem si naň věru nejednou, když jsem chybil v překladu z polštiny nebo když mi naopak vyšel bez úhony). České zpívané texty jsem nedělal poprvé, zdánlivě je to při podobě obou jazyků snazší než třeba z němčiny, ale to je to klamavé zdání: polština se svým téměř výhradním přízvukem na předposlední slabice je u víceslabičných slov přes veškerou podobu nepoužitelná; zkuste si takový text představit zpívaný důsledně s přízvuky ostravského dialektu... Bylo by to bardzo popukalistyczne.

Režiroval Henryk Olszewski, který při posezení po premiéře vzpomněl, jak sám v „*Nie kłam, kochanie*“ hrál. Bylo to příjemné představení a vydrželo od dubna 77 do listopadu 78.

Mějme pro dnešek za to, že zejtra je den taky, i kdyby v noci přišly mraky. Pro dnešní rozsah prosím o tolerantní prominutí a jsem pevně rozhodnut přistě věc uzavřít natolik, aby to čtoucí neznavilo.

— × —

Otto Gutfreund, Podobizna otce, 1912

Redakční rada UNIVERSITAS, revue Masarykovy univerzity děkuje váženému panu prof. PhDr. ing. Josefu Šmajsovi za finanční dar, kterým podpořil vydávání časopisu v roce 2013.